3 0112 098845099

שריפטען.

שלום אַש.

2-טער באַנד.

אַ שטעטיל.

H. SCH. ULLMAN

SCH. ULLMAN

א שטעדטיל

(אַ פּאָעמאַ פון דעם יודישען לעבען אין פוילען)

(a novel of Jewish life in Poland)

פון

שלום אש.

פערלאג ב. שימין, ווארשא.

(פינפטע אויפלאגע).

1909.

Городокъ, Ш. Аша.
Типографія „Гацефира“ Панская 40.

PJ
5129
.A9
S5
1909

אַלע רעכט, ווי אויך די איבערזעטצונג פֿאַרבעהאַלטען.

Published, June 15, 1907.

Privilege of copyright in the United States reserved under the act approved March 3. 1905.

by S. Fischer, Verlag Berlin.

די דייטשע איבערזעטצונג ערשיענען ביי ס. פֿישער, בערלין.
די רוסישע איבערזעטצונג ביי „שיפּאָווניק", פּעטערבורג.

בלאָטיג איז דער וועג, וואָס פיהרט אין „שטעדט'ל” אַרײַן. עס איז אַ פּאָר פּורים־טאָג, דער שנײ אויף די פעלדער צולאָזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פון די ווײַסע שנײ־וועלט ווײַזען זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פלעקען אַרויס. דער זוימען, וועלכער האָט זיך איבער דעם גאַנצען ווינטער הינטער די שנײ־דעק אין דער ערד אויפגעהאַלטען — איז ווײך געוואָרען, צושפּאָלטען, און זײַנע שפּראָצענדיגע וואָרצלען הויבען אָן צו נאָגען היונה פון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פלעקען איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע־ערד איז „טראָגענדיג”... ווײַט אויף בײדע זײַטען וועג, צווישען די ליפּען־בוימער, געהט אַנ'אײנזאַמער וואַנדערער מיט'ן פּעקעל אויפ'ן פּלײצע און מיט'ן שטעקען אין דער האַנד. שוואַרצע קראָהען פליהען דאָרט ווײַט איבער'ן וועג, פון בוים צו בוים, און שאַרען אָב מיט זײערע גרויע פּיסלעך די ווײַסע, לאַנגע שנײ־שנירלעך, וואָס זענען אויף די צווײַגען פון די בוימער. דעם וואַנדערער'ס וועג פיהרט אין „שטעדטעל” אַרײַן, קום מיט מיט איהם, און וואָס מיר וועלען זעהן און וואָס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרײַבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פון דער „שטוב” איז אָפען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרעהט מען זיך דאָרט תמיד אַרײַן און אַרויס. אידן איז עס ר' יחזקאל גאָמבינערס „שטוב”, נאָר דאָך — אַ שטאָדטיס־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי, אַז אַ ווילדפרעמדער קומט אַרײַן און זעצט זיך אַנידער, געהט ניט אָן די קשיא: „וואָס וועט איהר זאָגען, ר' יוד?”. דאָ זענען אַלע אין דערהײם. פערלאָזט אַ שטאָדט־בעל־הבית זײַן הײם אין דער פריה

אָהן אַגלאָז וואַרימס, גע׳הט ער זיך פּראָסט מיט טלית און תפילין אַריבער צו ר׳ יחזקאל׳ן אין „שטוב“ אַריין, און ווי אַ היימישער, הייסט ער איינער פֿון די דיענסטען, אַז זי זאָל איהם אַגלאָז טהיי דערלאַנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב“ צו אַגלעזעל באָרשטש; נאָך איהם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיגען נאָכ׳ן אָנבייסען, אַז דער פראָסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גליעדער אָנוואַרימען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאָכט ביי מלכה׳לען — ר׳ יחזקאל׳ס ווייב — דעם קנאָבעל־באָרשטש. צו נעהמען אין „שטוב“ איז ניט קיין הרפּה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַגלעזעל באָרשטש — אַ טרונק וואַסער. פֿילט זיך נאָר אַ שטאָדט־בעל־הבית׳טע די הרובע אונטער־צוהייצען, געהמט זי איהר טעפּיל און טראָגט עס צו מלכה׳לעס קיך אַריבער. און אין מלכה׳לעס קיך געפֿינען זיך די גאַנצע שטאָדט טעפּלעך. טהיילמאָל פֿערטוישען זיך די בעלי־הבית׳טעס מיט די טעפּ־לעך, ווערט דאָרט אַלעבען. מאַכט זיך אַ יונג אַ „ברוגז“ פֿון דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר׳ יחזקאל׳ס שטאַלען. צו זאָרגען איז נישט דאָ וואָס, ברויט און זעמעל ווערען ביי ר׳ יחזקאל׳ן נישט פֿערשלאָסען, — אַלעס אין קיך פֿריי ווי וואַסער איז עס. פּוטער און רעטעכער איז שטענדיג דאָ אין קעלער, דער שליסעל פֿון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאָס דיענסט־מיידעל) אַ „וואוילע טאָכ־טער“, ברודער, אַז נישט קריעגט זי קלעפּ, ר׳ יחזקאל הייסט אַליין.

די נאַכט האָט דאָס שטעדטעל אונטער איהר שוץ אַרונטער־גענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך בע־האַלטען. אין מיטען דער נאַכט האָט זיך אַ רעשענדיג קלאַפּען פֿון פֿערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעש׳ען איז פֿער־שטומט געוואָרען ביי דעם שטראַהל שיין, וואָס האָט פֿון אַלאָרען אַרויסגעדרינגט, און פֿון וואָגען איז ווער אַראָב... שווערע „בעל־בת׳ישע“ טריט האָבען זיך איבער׳ן קאָרידאָר געלאָזט הערען. דאָס האָבען געמוזט קומען היימישע, וואָרום זיי האָבען באַלד די קליאַמקע פֿון טהיר געפֿונען, אויפֿגעעפֿענט, און אין „שטוב“ אַריין.

אין דער ברייטער, לאַנגער „שטוב“ איז קיינער נישט דאָ, זי איז פֿול מיט שאָטענס; די גרויסע ווינטער־לאָמפּ מיט דער ברײ־

טער שיַין, ווי אַ באָבע אין אַ ברייטען פֿאַרטוך, ברענט זיך איינע אַליין צווישען די שאָטענס אין מיטען שטוב. די אָנגעקומענע יודען זענען אין לאַנגע, ברייטע שאָפּען-פּעלצען, די ברייטע קאָלנערס זענען ביז'ן האַלבען רוקען פֿערוואָרפֿען און ביי'ם האַלז מיט אַ ברייטען רויטען שאַל פֿערבונדען; צווישען די טונקעלע פֿאַלדען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אין די פּעלצען, האַלט זיך נאָך אויף דער טונקעלער סוד פֿון דער נאַכט, וואָס זיי האָבען פֿון דרויסען מיטגעבראַכט... אויף די קעפּ האָבען זיי שאָפּענע היטלען מיט „לאַפּען" איבער די אויערען פֿערבונדען, און אַנ'אייַז-הויך איז איבער די היטלען און קאָלנער פֿערפֿרוירען. דער „אייַז-הויך" ווערט פֿון דער שטוב-וואַרימקייט צוגאַנגען, און טראָפּען וואַסער רינען פֿון די היטלען, פֿון די פּעלצען; און ביים דרעהען זיך איבערן שטוב לאָזען זיי נאָך זיך שפּורען וואַסער איבער. זיי זענען צו צום גרויסען אויווען, וואָס איז אין אַ ווינקעל פֿון שטוב געשטאַנען. דער אויווען האָט זיַין היץ פֿאָראויס פֿאַר זיך געשיקט און נישט צוגעלאָזט צו זיך. די וואַרימקייט האָט זיי אַרומגענומען. זיי האָבען זיך די פּעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאַנטלען, אַרומגעגאַרטעלט מיט רויטע גאַרטלען, ערשט דאַן האָבען זיך אָנגעהויבען די בערד צו וויַיזען. טהייל וויַיס, טהייל שוואַרץ, טהייל קורצע, טהייל לאַנגע. די יונגערע האָבען דעם אָרט ביי'ם אויווען פֿאַר די אַלטע אָבגעלאָזט און אַליין זענען זיי געפֿאַלען ווער אויף אַ באַנק, ווער אויף אַ טיש, און האָבען אָנגעהויבען צו דרעמלען. די אַלטע זענען שטילשוויַיגענד אַרום אויווען געזעסען, און אַמאָל האָט איינער דעם אַנדערען אַ קשיא פֿון געשעפֿט געפֿרעגט, און נאָך אַ לאַנגע וויַילע האָט יענער איהם אַ תירוץ אָבגעענטפֿערט.

די נאַכט האָט ערשט יעצט אָנגעהויבען דורכ'ן פֿענסטער אַריַינצוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האָט זיך געדאַכט, אַזוי ווי מען וואָלט אַ פּאָר טונען ליכטיגקייט אין אַ פֿינסטערען נאַכט-ים אַריַינגעגאָסען. און דאָס ליכטיגקייט האָט דאָס פֿינסטערניש קוים מיט עטוואָס נאָר גרויער געמאַכט. פֿון ערגעץ-וואו האָט זיך אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער קוקירעקו פֿון אַנ'אויפֿגעהאַפּטען האָהן געלאָזט הערען; רעדער קלאַפּען אויף שטיינער און זיי שלאָגען אָב איינזאַם אין דער שטילער נאַכט. די נאַכט קוקט אַלץ מעהר מיט גרויע ברילען דורכ'ן פֿענסטער אַריַין, אַ פּנים מען גיסט אַלץ מעהר טונען ליכט אין דער

פִינסטערנִיש... פוּן אַ צווײַטער שטוּב הערט זִיך רוּדערען, גוואַסער גִיסען, דערנאָך טרִיט־אוֹיף און אַראָבגעהן. באַלד ערהערט זִיך פוּן דער צווײַטער שטוּב אַנ׳אַלט קוֹל, וואָס זאָגט מִיט זעהר אַ ווײַנענ־דִיגען נִיגוּן תהלים. און דאָס קוֹל געהט זִיך פאַר זִיך אִין אַ ווײַטען וועג. באַלד מִישט זִיך אַרײַן אַ דרײַסט דִין־יוּנג קוֹל׳כעל, וואָס הײַלט זִיך און ווִי עפּעס מִיט אַ פרעטענזִיע מִישט עס זִיך אַרײַן אִין דעם אַלטען טרוֹיערִיגען נִיגוּן: „אָמר אַבַּיֵי״ און עס ווִיל פערטוּמלען. דאָס אַלטע ערנסטע קוֹל, ווִי פאַר זִיך, מײַדט אוֹיס דאָס יוּנגע קוֹל׳כעל און ווײַנט אִין דער וועלט אַרײַן. דִי יוּדען בײַ׳ם אוֹיווען אִין דער „שטוּב״, דערהערענדִיג אַ „קוֹל תּוֹרה״, האַפּען זִיך אוֹיף, רײַבען זִיך דִי אוֹיגען. אײנער וואַשט זִיך דִי הענד אָן פענסטער, מען נעהמט באַלד אַ סדוּר׳ל אַרוֹיס פוּן קעשענע, און מען ענטפערט אָב מִיט אַ שאַרפען, האַלב־לִיטווִישען אַקצענט: „לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם״ און עס דאַכט זִיך, אַז דִי קוֹלוֹת גִיבען זִיך אָב אײנער דעם צווײַ־טען אַ „שלוֹם עליכם״ אײדער מען זעהט זִיך נאָך...

און גרוֹיער קוּקט אַלץ דִי נאַכט אַרײַן דוּרכ׳ן פענסטער, אַזוֹי, אַז מען הוֹיבט שוֹין אָן צוּ צווײַפלען, אוֹיב עס אִיז פאַר־טאָג, אָדער פאַר־נאַכט...

פוּן דער קִיך הערט זִיך האַלץ האַקען, דערנאָך אײער קנאַ־קען, מען גִיסט עפּעס אִיבער פוּן אײן כלי אִין דער צווײַטער. דִי טהִיר עפענט זִיך, מענשען דרעהען זִיך, מען קוּמט אַרײַן, מען גִיסט עפּעס אָן, אָדער מען לעגט עפּעס אַנִידער און מען געהט זִיך זײַן וועג... פוּן אַ ווײַטער שטוּב הערט זִיך אַ קִינד ווײַנען... און עס דאַכט זִיך, אַז דִי קוֹלוֹת מִישען זִיך אַלע צוּזאַמען: דאָס יוּדענ׳ס טרוֹיערִיגע תהלים זאָגען, דאָס דִינע גמרא נִיגוּנ׳דעל, דער דִיענסט׳ס האָלץ־האַקען, דאָס פײַער קנאַקען, און דִי קוֹלוֹת גרִיסען און זאָגען דעם נײַגעבוֹירענעם טאָג, וואָס קוּקט דוּרכ׳ן פענסטער אַרײַן: גוּט מאָרגען!

אִין דער שטוּב אִיז שוֹין האַלב לִיכטִיג. אוֹיפ׳ן טִיש זענען אָנגעלעגט פעלצען, קאַפּאָטעס און שאַלען. אַ הוֹיכער יוּנג שלאָפט אוֹיף דער קאַנאַפּע און שטאַרט זײַנע לאַנגע פִיס אִין דער וועלט אַרײַן...

טהִיר און טוֹיערען זענען שוֹין אָפען, און מען דרעהט זִיך אַרײַן און אַרוֹיס. יוּדען קוּמען אָן פוּן פערשִידענעם עלטער,

נידריגע און הױכע, מיט לאַנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אָפּ „שלום עליכם" אײנער דעם צװײטען און תּוך כּדי דבּור איז מען שױן אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אױף טהײל פֿראַגען ענטפֿערט מען גאָר נישט און אױף טהײל — צופֿיעל תּירוצים. אָט האַלט שױן אײן יוד דעם צװײטען אונטער'ן אָרעם און פֿיהרט איהם אין אַ װינקעל אַרײַן און רוימט איהם עפּעס אין אױער אײַן. אַ צװײטער שטעהט בּײַ'ם טישעל, קוקט אין אַ סדור אַרײַן און װאַרפֿט אַנ'אױג דאָרט אַהין, און פּלוצלונג האַפּט ער אױך אַ יוד אונטער'ן אָרעם און פֿיהרט איהם אױך אין אַ װינקעל אַרײַן, װי ער װאָלט יענעם די אױגען געװאָלט אױסשטעכען, װײַזט ער, אַז ער האָט אױך אַ סוד. דערװײַל האַפּט זיך נאָך אײנער אױף און טהוט זיך אָן טלית און תּפילין און שטעלט זיך אַנידער אָבּדאַװענען, אַ צװײטער יוד געהט איהם שױן אין װעג אַרײַן און לאָזט זיך אױך אין דאַװענען אַרײַן. אין דערזועלבּער צײַט רעכענען צװײ יודען מיט אַ שטיקעל קרײַד אױפ'ן טיש, אײנער, מיט אַ נאַסען פינגער, מעקט, װאָס דער צװײטער שרײַבּט, און דער שרײַבּט װידער, װאָס דער צװײטער מעקט. אין צװײטען װינקעל שטעהען צװײ יודען, און אײנער, מיט אַ געל בּערדיל און אַ רונדיג בּײַכעל, צעהלט דעם צװײטען געלד אױפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, װי אײנער דאַװענט פּרוּם: 76, 75, 74, װי ער װאָלט װעלען דערמיט דעם אַנדערען זאָגען: זעה, װאָס געלד בּעטײַט. אינדעם עפֿענט זיך די טהיר, און עס קומט אַרײַן מיט אַ געלױף אַ הױכער, בּלינדער יוד מיט אײן אױג, מיט אַ לאַנגער, רױטליכער בּאָרד, און ער הױבּט אָן, אָהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, װאָס צעהלט דאָס געלד: „רױטער הונד, 250 רובּל גיסט דו? װאָס בּיסט דו משוגע געװאָרען?" דאָס געלע יודעל צעהלט װײַטער דאָס געלד — 102, 101. „װאָס האָסט דו צו מײַן געלד?" טענה'ט אַליך דער צװײטער. נאָר קױם האָט יענער די פּאָר גילדען צוגענומען, שטעהט שױן דער „רױטער" מיט'ן „געלען" און סודען זיך, שלום געמאַכט. אױפ'ן טיש ליגען פּראָכּען װײַץ אין רױטע שנופּ־טיכלעך, און יעדער יוד, װאָס קומט אַרײַן, האַפּט אַ פּאָר קערענדלעך, בּעקוקט זײ צו־ערשט, האַפּט זײ אין מױל אַרײַן און פֿרעגט אין דער װעלט אַרײַן: „װיפֿיעל דער מאַרק?" ער בּעקומט נישט קײן תּירוץ, קנאַקט ער די װײַצלעך און קנײטשט מיט'ן שטערן, אַזױ װי ער װאָלט אַלײן

פֿון זיך טרעפֿען געוואָלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבעקומען פֿון דעם עולם.

די „שטוב" איז די שטאָדט־בערזע. קלײנע סוחרים׳ליך קויפֿען אויף בײַ די פּויערים די תּבואה און מען פֿערקויפֿט זי „ר׳ יחזקאל׳ס שפּײַכלער". אין דער „שטוב" ווערען אָבגעמאַכט אַלע געשעפֿטען, נישט דוקא די, וואָס זענען נוגע צו ר׳ יחזקאל׳ס געשעפֿט, נאָר אַפֿילו דאָס, וואָס אײנער האָט עפּעס מיט׳ן צווײטען; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ יוד וויל זיך דרעהען אין אַ „געשעפֿט", אָדער אַז אַ יונגערמאַן געהט דעם ערשטען טריט פֿון קעסט אַראָב און וויל אַרײַנטרעטען אין האַנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוב". דאָס איז דאָס „בית־המדרש" פֿון האַנדעל.

בײַ דער „שטוב" איז אָבגעזונדערט אַ שטיבעל, „דאָס קאַבינעטעל" הײסט עס, פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ן אַלײן. בײַ אַ פֿיער־עקענדיגען שרײַב־טיש זיצט זיך ר׳ יחזקאל אויף זײַן „פֿאַטער־שטוהל". ר׳ יחזקאל אַ נידריג נאָר אַ דיק יודעל מיט אַ רונדיג ווײַס בערדעל, האַלט זיך אָן מיט אײן האַנד די ברילען בײַ דער נאָז, אײן גלעזעל פֿאַלט איהם אַלע מאָל אַרויס, און ר׳ יחזקאל הויבט עס אויף, רײַבט עס איבער מיט׳ן טיכעל, זעצט עס ווײַטער אויף דער נאָז, פֿרעגענדיג עפּעס אָדער אָבענטפֿערענדיג ר׳ טוביה׳ן זײַן „מענש". ר׳ טוביה, אַ הויכער יוד, מיט אַ דאַרען געזיכט, ענטפֿערט אָב ר׳ יחזקאל׳ן מיט אײַלעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט".

ר׳ יחזקאל אײַנגעוויקעלט אין זײַן לאַנגען ברײטען שלאָף־ראָק און אין דעם פֿירקאַנטיגען היטעל, קנעטענדיג אַ שטיקעל ברויט צווישען די פֿינגער האָרכט אויס זײַן מענש, אַ מינוט בײזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווײַטער גוט, ווילענדיג זיך מיט זײַן מענש׳ען בעראָטהען.

ר׳ יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדעל, נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער און זאָגט צו ר׳ טוביה׳ן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציג שרײַבען, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט אַ קאָפּ אַרײַן, זאָגענדיג: גוט מאָרגען! און דערנאָך פֿערשווינדט דער קאָפּ און עס בעווײַזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿערבלאָטיגטע שטיוועל,

וואָס לאָזען נאָך זיך אַ אָנזעהענדיגען צייכען. דאָס פּנים איז ביי איהם רויט פון היץ, טראָפּענס שווייס רינען פון די פּייכטע האָר, און ניט ריידענדיג קיין וואָרט, קנעפּעלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך די וועסט, און שלעפּט פון דאָרט עפּעס אַרויס און גיט איבער אַ בריוועל ר׳ יחזקאלין.

בעת ר׳ יחזקאל לייענט, וועגט זיך דערווייל ר׳ טוביה צום פייער. טוביה רעדט צו איהם, דער פייער ענטפערט איהם אָבער נישט. ער קוקט אויף ר׳ יחזקאלין, וואַרטענדיג אויף עפּעס.

— דעם וואָגען שפּאַנען! איך אַליין פאָהר קיין טריסק.

— איך האָב דענסמאָל באַלד נישט געהייסען געהן מיט׳ן וואַסער, צוויי וואָכען פאַר די ימים טובים. ווער ווייסט וואָס ס׳קען זיך מאַכען? ביי די ערשטע פרעסט, אַז עס נעהמט געזונד — זאָגט ר׳ טוביה צו ר׳ יחזקאל׳ן מיט אַ מין וויינען געבייזער, אַליין שוין פערשטעהענדיג אין וואָס עס האַנדעלט זיך.

— פערפאַלען, דאָס האָלץ שטעלען האָב איך געמוזט, די טראַטוועס זענען געווען געבונדען גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שען, גערע רעכען זיך? וואָס קען מען מאַכען; עס איז געווען מן השמים, גערע רעכען, פאַר חנוכה וועט זיך די ווייכסעל שטעלען.

— מען דאַרף אַנטיק׳ן און סאָקאָלסקען מיטנעהמען, אויפ׳ן בוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאָק פרישע „סטראָנקעס“. די האָקעס, די שטריק — גיט אַ עצה ר׳ טוביה.

— דאָס איז הייבט זיך אָהן ריהרען, שרייבט מען מיר, גאָט זאָל געבען, אַז די קראַכעס זאָלען נישט זיין גרויס, נאָר טריסק דאַכט זיך איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיג און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַמאָל ברעכען, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר׳ יחזקאל.

— מיט גאָט׳ס הילף.

— קיין גאָמבין, דאַרף מען די גאָמבינער צוויי הונדערט רובעל שיקען, און בצלאל צו ר׳ אַברהם פלאָצקער זאָל ער אין שעמענעץ קויפען. איך האָב מורא, אַז די שעמעניצער זאָלען נישט די שעפּסען אויסהאַפען, לאָזען טאָר מען זיך נישט.

און ריידענדיג זענען זיי ביידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבלעך געווען אין הויף ביים שפּייכלער די תבואה אָבוועגען, אין דער „שטוב“ זענען נאָר געווען די אורחים.

וואָס זענען געקומען בײַ נאַכט מיט תבואה אין „שטוב“ אַרײַן. און נאָך צוויי שטאָדטישע מעקלערס, איינער אַ יוד און אַ „גויש“ היטעל, מיט אַ קראַגענדיל, און אַ קורץ רעקעל און מיט אַ שטעקען אין דער האַנד, — דאָס איז געווען „קאָזעק“ דער פריצישער מעקלער, ער איז געווען געשיקט פון דער צוקערניע פון אַ פריץ צו ר׳ יהזקאל׳ן. בײַ יעדען וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָהנט דעם פריץ מיט דער „צוקערניע“. דער צווייטער איז געווען ר׳ הסקל עפּשטיין, אַ יוד אַ הסיד, אַמאָל אַליין אַ סוחר, הײַנט אַ אָבגעקומענער, אַ מעקלער איז ער געוואָרען נאָר איבערן נאָמען „עפּשטיין“: עפּעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפט. ער טראָגט אַ בעשטענדיג בעפלעקטען און צוריסענע קאַם־זײַדענע קאַפּאָטע, וואָס האָט נאָך נישט דעם נגידישען גלאַנץ אָנגעוואָרען.

ר׳ יהזקאל האָט די יודען „שלום עליכם“ אָבגעגעבען, און איידער זיי האָבען נאָך אָנגעהויבען אַ וואָרט אויסצורײדען, האָט ער זיי צום כיור געשטופּט נאָך זיך, אַז זיי זאָלען זיך וואַשען צום עסען. דענסטמאָל איז אין שטוב אַרײַן אַ הויכע, דיקע יודענע אין אַ ברייטער שירץ. דער דיקער באַנד פון איהרע שליסעלעך קלינגען און זאָגען אָן, אַז זי קומט, און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין איהרע אויערען. זי האָט אַ ריין, ווײַס טישטוך איבערן אָנגעשריבענעם טיש געלעגט, און זאָגענדיג צו די מאַנספּערשוינען מיט אַ ברייט בעל־הבתישען קול: ר׳ טוביה, וואַשען, ר׳ נטע שאָכלינער וואַשען — האָט זי צום טיש געגרייט.

די אורחים האָבען זיך געלאָזט שטופּען צום כיור, פון הינטען איז געגאַנגען דער מעקלער עפּשטיין. מלכלה׳לע האָט ברויט אויפ׳ן טיש אויפגעלעגט, דער עולם האָט זיך אַרום טיש געזעצט, פון דער קיך האָט זיך געטראָגען דער ריח פון געפּרעגעלטע ציבעלעס און די פּאַרע פון רויטען בוריקע־באָרשט, וואָס האָט דערמאָהנט פון „פּסח“ און האָט געוועקט די תאוה צום עסען. עפּשטיין איז געזעסען בײַם טיש, ווי איינער פון די אורחים. האָט געגעסען און געזאָגט גלײַכע ווערטלעך. דער צווייטער מעקלער קאָזעק איז געזעסען אין אַ ווינקעל אויף די אָנלעהנען פון שטוהל און זיך די וואָנצעס געדרעהט. ער איז געזעסען אויף אַזאַ אַרט, אַז מען וויל האָט מען געקענט מיינען, אַז ער זיצט יאָ בײַם טיש, און אַז מען וויל קען מען מיינען, אַז ער זיצט נישט בײַם טיש. ער האָט געקוקט אויף עפּשטיינען פון דער

הויף. נאר די דיענסט, ווייזט אויס, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים-טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנג-געפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעכטער — די שטראהלען — בלאנדושען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און היהנער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. ביים שטאל אויף א קייט, אונטער א ביידעל ליגט „בורעק", א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארויס און ווארט אויף א ביינפעהל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פודר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביז'ן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לענט אויף געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין, דורך די אפענע פערטקע קומען אריין צופאהרען אין פודר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אַראָב, מען וועגט אָב, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג בּיי די פֿערד, אַ הויכער ברייט־בייניגער. פֿון ר׳ יחזקאל׳ס „גוואַרדיע״, מיט אַ שוואַרץ, אָבגעברענט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פֿון דערהויטען ווי צוויי שטורקאַצען, פֿיהרט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האָט אויפ׳ן שטערען אַ שוואַרצען רונדען פֿלעק, וואָס האָט פֿון צווישען זיין גרויען שאָקאָלאַד־קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר ביים האַלדז זענען ביי ביידע פֿערד געווען צוקעמט און איינגעפֿלאָכטען אין פֿלעכטלעך. די האָבער־קינדער זענען געווען די ליעבלינגען פֿון ר׳ יחזקאל׳ן. זיי האָבען איהם פֿערשטאַנען. האָבען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בייטש האָט מען נאָר פֿאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבערלאָזען. זיי האָבען עפּעס ווי געפֿיהלט, ווען עס איז פֿרייטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים היילען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פֿערלאָזען. און ווען זיי פֿלעגען אַזאַ „שטיקעל״ ווייזען, האָט ער זיי אַליין מיט זיין האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר׳ יחזקאל׳ס פֿערד זענען נשמות פֿון אַלטע בעלי־הובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך ביי איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבען, ביז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זיין ווינטערדיג קורץ פּעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ׳ן קאָפּ דאָס זעלנערישע הינדיגע פֿוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בלעכיל״ געפֿעהלט. און מיט אַ מין רַחֲבוּת׳קייט האָט ער זיינע הברים צוגעפֿיהרט צום וואָגען, ווי די האָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגעטהון, און מיט דעם נייען געשפּאַן אויסגעציערט. דערנאָך האָט ער די בלאָהע בענדערנע לייצעס ביי׳ם דישעל פֿערבונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פֿון בוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָבגענומען און זיי אונטערען געזעס פֿערפּאַקט. אַריינגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווייל נאָטע אין פֿענסטער פֿון דער קיך אַנ׳אויג אַריינגעוואָרפֿען, זיין אויג האָט זיין שליחות ערפֿילט, און באַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דיענסט-

מיידעל. דאָס רויטע, געזונדע בלוט, וואָס האָט אין איהרע דיקע, פליישיגע הענד געראונען, האָט דורך דעם צוריסענעם קאַפּטען אַרויסגעשפּראָצט. איהרע שוואַרצע לאָקען איבער'ן רויטען געזיכט, און די שוואַרצע אויגען מיט די שוואַרצע, שאַרפע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האָבען „וועלכער געווען”, — „פייער און פלאַם”. זי איז פלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאָטען, און נישט ריידענדיג קיין וואָרט, האָט זי פון אונטער'ן קאַפּטען אַ האַלבע געקאָכטע הוהן אַרויסגענומען און איהם דערלאַנגט.

נאָטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט איהם דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און ווייל זי האָט געוואָלט, וויל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האַפּט זי אָן, נעהמט זי פעסט אַרום מיט ביידע הענד, און האַלטענדיג אין די אָרעמ'ס די בייטש, „זאָטעלט” ער איהר אָן אַ גראָבען קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלסט אַזוי לעבען, אויב וועסט מיט מיר חתונה האָבען, — זאָגט זי צו איהם, אַוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פלינקער, די בעל־הבית'טע גערט, האַפּ... — מאַכט ער צו איהר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, האַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָפּגענאַרט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פון שטאַל:

— צובּרעכען זאָלסט דו די הענד און פיס אויפ'ן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטער אַרויסלויפענדיג.

— דו, סוקאַ איינע, — לאָזט ער זיך נאָך איהר.

דאָס שרייבערעל ביי דער וואָג, בעמערקענדיג ווי זי לויפט אַרויס פון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטיקען דעם הויף־וועלטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטיק נאָך איהר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פערשוואונדען אין הויז פון דער קיך.

אַ קנאַק פון נאָטעס בייטש און אַ עזות'דיג רעש'ן פון רעדער האָבען צו וויסען געגעבען, אַז די פוהר שטעהט שוין פאַר דער בהיר געשפּאַנט.

און בַּאַלד האָט מען אָנגעהויבען צו טראָגען פון שטוב אויפ'ן וואָגען טעקלעך און פעקעלעך. ר' יהזקאל ריהרט זיך נישט אין וועג אַריין אָהן „צדה לדרך“. ר' יחזקאל האָט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאָפּען־פעלץ, דעם ווינטערדיגען פאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבּעל האָט מען איבער'ן געזעס געלעגט (וואָרום אַ טאָג איז געווען אַ שענער, דער פראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימעל געלאַכט), נאָך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּען, און הברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האַלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין הדר אַריין נאָכ'ן אָנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פוטער, נאָך טהייל האָט דער „בעהעלפער“ אונטערגעשטופּט: „אין הדר אַריין“. די קינדער אָבער, מעהרסטענטהייל אין פעלצלעך אָנגעטהון, וואַרטען אַרום דער פוהר.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פאָהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט השק! — האָט זיי דער זיידע איטליכען בעזונדער די האַנד געגעבען, פון דער הויזען־קעשענע אַ גרויסען בייטעל אַרויסגענומען און די קינדער לעטק־געלד געטהיילט.

פון דעם פענסטער פון צווישען די צוויי געהאָקטענע גאַרדינען האָט אַ מיידעלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַנ'איידעל געררייטעלטע באַק מיט אַ שוואַרצען ציידערנעם לאָק און מיט אַ בלאָהען באַנד פערבונדען, האָט איידעל און אַריסטאָקראַטיש פון דערווייטען צום פאָטער אַהין געשאָקעלט:

— פאָהר געזונדערהייט, טאַטעשי!

ר' יהזקאל איז אויפ'ן וואָגען אַרויף. זיצענדיג אויפ'ן וואָגען, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אַהין געשאָקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאָך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאהלע! און צו די אייניקלעך פון וואָגען אָנגעזאָגט:

— איהר זאָלט בענעהרען צו לערנען!

אין אַ ווינקעל איז יענטע געשטאַנען. איהרע הענד האָט זי אויפ'ן האַרץ פערלעגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף“ און שטאַרק אויף דעם „קאָרשעל“ אין זיין קורץ פעלצעל, און דאָס ממזר'ישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אַראָב צו איהר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאָזען, ווי זיינע פֿערד, די הברים. וואָס קענען נישט איינשטעהן און האַקען מיט זייערע פּאָדקאָוועס אויף די שטיינער.

יענטע האָט געשמייכעלט.

נאָטעס אַ קנאַל פֿון דער בייטש האָט איהר אַ גרוס אָבגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאָפּענדיגע פֿערד האָבען זיך אין דער וועלט געלאָזט, אויסמיידענדיג דאָס שטילע, רוהיגע, פֿריה־מאָרגענדיגע שטאָדט־געסעל — און נאָטע מיט'ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פֿערשוואונדען געוואָרען...

אין דער „שטוב" ביי ר' יהזקאל'ן איז איצט שטיל. דער עולם האָט די געשעפֿטען אָבגעמאַכט. די פֿרעמדע, וואָס זענען ביי נאַכט געקומען, האָבען זייערס פֿערקויפֿט, איינגעשפּאַנט און אָבגעלאָזט זייער אָרט אַנדערע סוחרים, וואָס וועלען קומען ביי דער נאַכט. די גרויסע קאַנאַפּע זעהט זיך ערשט איצט אַרוים מיט איהר לעדערנעם, אַלט־מאָדישען איבערציהער און מיט אַלע איהרע „גריבער" און „בערגער", וואָס זענען אין איהר. דער לאַנגער טיש אין מיטען „שטוב" איז בעשריבען מיט קרייד, דער שוואַרצער אויווען איז בעשריבען, די הויכע שאַנק איז בעשריבען און אַלע שטוהלען און בענק זענען „אָנגערעכענט", און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראַנקען און ווענד זעהען אויס ווי כלי־זיין, וואָס די זעלנער האָבען זיי איבערגעלאָזט אויפֿ'ן שלאַכט־פֿעלד און זענען אַנטלאָפֿען פֿון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אָן, און קריגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אויס...

באַלד זענען אַריינגעקומען צוויי נידעריגע, פֿעטע יונגע־מאַנטשיקלעך: האַצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע ביימעלעך. די משפּחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאָגען אויס, אַז זיי זענען ברידער; ר' יהזקאל'ס שוועסטער־קינדער. אַמאָל זענען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געוועזען — היינט זענען זיי אויך נאָך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאָר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב" אַרום. אַ משפּחה, און זיי קומען נאָכ'ן אָנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאַנאַפּע, פֿאַר מיטאָג.

ביידע מיט אַמאָל, ווי עס פּאַסט פֿאַר צוויי ברידער, האָבען

זיי זיך בײַנאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפגעלעגט, די פּאַלטאָס אויסגעטהון, קונציג זיי פּאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלעגט. צוערשט האָבען זיי זיך אין דער שטיל — אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זײַן אויף דעם אַ וואָרט אויסצוזאָגען — געשטופּט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האָט פאַר זיך דעם אָנלעהנער געוואָלט. נאָר אַזוי ווי זיי האָבען זיך אָהן ווערטער געקריגט, אַזוי האָבען זיי אויך אָהן ווערטער צווישען זיך שלום געמאַכט. איינער האָט דעם אָנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צו זײַנע פוסען געלעגט.

האַצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האָט קונציג זיך געקראַצט מיט איין פינגער אין זײַן גאָל בערדעל און האָט זיך פערטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז איהם געגענאיבער פאַר די אויגען געשטאַנען:

— 7 מאָל 38 וויפיעל מאָל האָבען מיר, האַ, בעריל?

נאָר בעריל האָט איהם מיט דער נאָז אָבגעענטפערט. האָט זיך האַצקיל מישב געווען, זיך צו דער וואַנד אויסגעדרעהט, און עפּעס ווי וועלענדיג אָבטהון בעריל'ען, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטהון...

II.

אַ הײַזעל בײַ דער ווייכסעל.

איינס אַליין און פאַר זיך אַליין שטעהט זיך אַ הײַזעל אין טהאָל צווישען צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזען זיך ווײַט און הויך אין דער וועלט אַרײַן, בײַם ברעג פון טײַך ווײַכסעל. ווינטער איז עס. גאָט'ס וועלט איז אײַנגאַנצען אין שניי פערטרונקען. אונזער הײַזעל, ווי אַן אַלטער בעל־הבית אין תּכריכים, שטעהט זיך בײַ'ם ברעג, קוקט זיך צו צום פערפרוירענעם טײַך זײַן שכן און עס שווײַגט, ביז דער טײַך וועט צו תּחית־המתים אויפשטעהן. דערווײַל איז דער טײַך געשטאָרבען, געפרוירען און מיט אַ ווײַסען קיטעל אײַנגעהילט. ראָבען פליהען אויף זײַן ברייט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם טײַכ'ס רוקען און לעכערען זײַן אָבגעטאָקטע דעקע. טהיילמאָל געהט

אַ מענש איבערין טייך, און דעם מענשענס פּיס טוקען אין דעם ווייַ־סען, טיעפען שניי. און פון ביידע זייטען הייזעל זעהען אויס די היכע בערג, ווי שטיקער געפאַלענע פליענלען פון אַניאַדלער, וואָס ליעגען איינער אויפ׳ן צווייטען, אָדער ווי שטיקער געפרוירענע וואָל־קען וואָלטען געפאַלען איינס אויפ׳ס צווייטע. אויף די רוקענס בערג קריכען נידריגע שניי־בוימעלעך; איין בוימעל, בעדעקט פון קאָפּ ביז די פיס אין שניי, האָט זיך אויפ׳ן שפּיץ באַרג אַרויפגעהאַפּט, עס שטעהט איינס אַליין אין דער הויך און עס קוקט זיך ווייַט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... בייַ׳ם ברעג פון טייַך, צו־פוסענס דעם באַרג און צו־קאָפּענס דעם טייַך, שטעהט אַ שערענגע בוימער, איינס נאָכ׳ן אַנדערען מיט שניי בעדעקט, וועלכע זעהען אויס ווי ווייַסע עדות, וואָס שטעהען און היטען דעם ריזיגען מת, דעם טייַך...

אין דעם הייַזעל זיצט אַ משפּחה פון יאָהרען־לאַנג, דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיט׳ן טייַך, דעם שכן. „חיים איבערפיה־רער׳ס“ הייסט דאָס הייַזעל הייַנט. אַמאָל מיט אַ דרייַסיג יאָהר צו־ריק האָט עס געהייסען „משה איבערפיהרער׳ס“, און אפשר אין צוואַנציג יאָהר אַרום וועט עס גאָר הייסען „דוד איבערפיהרער׳ס“. נאָר עס איז נישט קיין הילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָהרען. אָבער דאָס הייַזעל, דאָס וואַסער און דער נאָמען „איבער־פיהרער“ בלייַבען ביז איצט. דער הייַנטיגער „איבערפיהרער“ הייסט חיים און איז אַ איד פון אַ יאָהר פופציג, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אויסגעצויגען און די ווייַסע באָרד אויסגעצויגען, און דער הויכער געקנייטשטער שטערן איז אויסגעצויגען. אַ וואַסער־קינד, אויפגעצויגען געוואָרען בייַ׳ם וואַסער, און ווער ווייסט, אויב זייַן קבר וועט נישט זייַן אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופא נישט זייַן, על כל פּנים וועט עס זייַן בייַ׳ם וואַסער. און וועט אַ געוויסער קומען, וועט איהם דאָס וואַסער פון קבר אַרויסנעהמען און מיטפיהרען איהם מיט זיך קיין דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זייַן פאָטער און מיט זייַן זיידען געטהון... און וואָס איז דער אונ־טערשיעד, צי מיט דער ערד, אָדער מיט׳ן וואַסער אויסגעמישט צו ווערען? די ערד איז טויט, זי שווייַגט תמיד און שטעהט תמיד אויף איין אָרט, דאָס וואַסער לויפט, איילט זיך אין דער וועלט אַרייַן, עס לעבט האָטש...

משפּחה מיט'ן וואַסער איז ער שוין פֿון לאַנג. דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש, און זײַן מישה'לע איז שוין פֿון לאַנג מיט'ן וואַסער געוואָרען אויסגעמישט. און דרעמעלט דער „איבערפֿיהרער" אַמאָל שבת נאָכ'ן מיטאָג בײַ'ם ברעג אײַן, און אַ הוואַליע קומט צולויפֿען און רוישט, דאַכט זיך איהם, אַז מישה'לע מיט זײַנע חברים, די הוואַליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פּרנסה פֿון וואַסער, אַ גאַנצע וואָך איז ער אויף דעם שיפֿעל, און זײַן לײַוועגד שפּאַלט און שנײַדט אָב אײַן הימעל פֿון צווייטען... שבת. דאָס וואַסער פֿיהרט זיך יודישליך, עס האַלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט אײַן הוואַליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווײַב זיצען פֿאַר דער טהיר. ער זאָגט פּרק, דאָס ווײַב לייענט אין „צאינה וראינה" און זיי דערצעהלען די הוואַליעס גאָט'ס וואונדער, און יעדע הוואַליע האַפּט אַ וואָרט און מאַכט פּליטה. ווינטער איז דער טײַך געפֿרוירען, צוגעדעקט אין זײַן שנײַד. דאָס הײַזעל איז פֿערשנייט, פֿערשאָטען פֿון קאָפּ ביז צו די פֿיס. פֿון דעם בלומען־פֿערקאָוועטען פֿענסטערעל שטאַרט אַרויס דעם איבערפֿיהרער'ס אַנ'אויג און בעטראַכט דעם שותּף, דעם טײַך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפֿרוירען. דער „איבערפֿיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פֿערפֿרוירען: דער טײַך הינטער'ן אײַז און דער „איבערפֿיהרער" אין זײַן הײַזעל. און ווען דאָס וואַסער רײַסט זיך פֿון הינטער זײַן דעקע אַרויס און לעבט אויף, דענסטמאָל קריכט פֿון זײַן ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפֿיהרער" אַרויס, האָט אַ הנאה פֿון זײַן שותּף, וואָס איז צו תּחית־המתים אויפֿגעשטאַנען, און ער שמירט אויס זײַן שיפֿעל מיט סמאָלע.

בײַ נאַכט. די געגענד איז אַרום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאַפֿט אויף דער וועלט, ווי אַ טאַטע אויף זײַן הויזגעזינד. די פֿעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריזען אין זייערע תּכריכים. דענסטמאָל שימערט פֿון „איבערפֿיהרער'ס" פֿערקאָוועטען פֿענסטעריל אַ שטראַהל ליכטיגקייט אַרויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אַרײַן. ווײַט ערגעץ בלאָנדזשעט אַ פֿוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראַהל, וועלכער פֿיהרט איהם גלײַך צום פֿענסטער פֿון הײַזעל די נאַכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאך ווינטער. מיט שניי ארום איז אלץ נאך בעדעקט, נאר דאך קוקט שוין גאט פון דער הויך מיט קלארע אויגען אראב. די זון איז איבער די גרויסע ווינטערדיגע וואלקען פערשפרייט, און איהרע שטראהלען לעכערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די ארומיגע בערג צוגעהט דער שניי קלאר, ריין; קיין מענשענס פוס האט נאך נישט זייער ריינע ווייסקייט בעריהרט, און גאנצע שטראמען צוגאנגענער שניי לאזען זיך גלעטענדיג פון די בערג אראב און פאלען אין דעם האלב-געפרוירענעם טייך אריין. דאס אייז איבער'ן וואסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאס וואסער קוקט דורך איהם, ווי דורך א קלארע שויב ארויס. טהיילמאלווארפט זיך א פיש ארויף, האקט אויף די שויב מיט'ן וויידעל, ווארפט א בליק אויף גאט'ס פרייע וועלט און פאר גרויס גדולה, אז די מאמע, דאס וואסער, וועט באלד פון זיך די שויב אראבווארפען, לאזט ער זיך שיעף-נארקענדיג אין וואסער אריין די בשורה די הברים אנצוזאגען. און אלץ ארום איז בעהאפטען איינס מיט'ן צווייטען, אלץ האט דער שניי צוזאמענגעגאסען. קלאר, ריין, העל, נאר איין שווארצער פלעק שטערט די ווייסע שניי-וועלט — דאס הייזעל, וואס עס שטעהט זיך איינם אליין אין טהאל.

די היימ'טע געהט מיט'ן עמער צו דעם ברונעם, וואס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אמאל דערזעהט זי פון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פוהר. זי האט באלד די פערד דערקאנט, און זי האט צום מאן דורכ'ן פענסטער אריינגעקלאפט.

— היים, דער סוהר פון די טראטוועס פאהרט.

— געמאכט ווי א חכם, אין א פאר שעה ארום וואלט פון האל'ן קיין לעק ניט געבליבען — האט היים אבגעענטפערט ארויסגעהענדיג אויף דער שוועל פון דער טהיר.

און וואהר איז עס. צווישען די ווייסע פעלדער שווארצט זיך דער וועג און איפ'ן וועג לויפען צוויי גרויסע פערד, וואס קומען וואס אמאל נעהענטער.

באלד איז נאטע מיט א קנאל פון דער בייטש צום הייזעל צו געפאהרען. די פערד זענען געוועזן צוהיצט, פערסאפעט. ר' יחזקאל אנגעטהון אין זיין דיקען שאפען-פעל'ץ, איז פון דער פוהר אראב פרעגענדיג:

— נו, וואס מאכען דארט מיינע העלצלעך?

— מיר האָבען געטהון, וואָס מען האָט געקענט. מען האָט נאָך אַמאָל מיט שטריקאַווקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפּט און מיט גראָבע שטריק צום ברעג פערפעסטיגט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איהר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכענדיג מיט די האַנד, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט געבען פערשטעהן די גבורות פון איהר, פון זיין ווייכסעל.

ר׳ חיים איז צוגעגאַנגען צו ר׳ יחזקאל׳ן און האָט איהם אָבגעשטעקט „שלום־עליכם״, און ר׳ יחזקאל איז מיט אַ אַראָבגעלאָזענע קאָפּ אין שטיבעל אַריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאַנען צוויי דויכע בעטען, פול אָנגעלעגט ביז אין האַלבען באַלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האָט זיך אויפגעהאַלטען די פעדערן פון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די יודענע האָט צייט נאָך איהר התונה יעדען פרייטאָג געשאָכטען — אויף אויסשטייער פאַר שוועסטערן־קינדער אויף התונה. פון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל שטוב — האָבען רויטע עפּעל אַרויסגעקוקט, וועלכע האָבען פערשפּרייט אַ עפּעל־געשמאַק אין דעם קליינעם דאָרפישען שטיבעל.

ר׳ יחזקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פאַר עגמת־נפש, האָט ער נישט דעם שאָפּען־פּעלץ אויסגעטהון און האָט צום פענסטעריל אַרויסגעקוקט; אַרום איז נאָך שטיל, נאָר פון גאַנץ ווייט הערט זיך אַמין גיסען. דאָס זאָגט אָן שלעכטע בשורות, און פון ר׳ יחזקאל׳ס ברוסט האָט זיך אויס געוועהנהייט אַ „רבונו של עולם״ אַרויסגעריסען.

נאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפּעס דאָרט ביי דער טהיר געזוכט. די היימ׳טע האָט זיך מיט איהם געקריעגט, וועגען האָלץ האַקען. באַלד האָט אַ פייערל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיכעל פאַר׳ן סוחר אָבצוקאָכען. די היימ׳טע ביי דער קיך זעהט, אַז דער סוחר זיצט פערקלערט ביים טיש, הויבט זי איהם אָן צו טרייסטען:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגען די טראַטוועס, גאָט וועט העלפען און וועט אייער סחורה פון וואַסער ראַטעווען.

ר׳ יחזקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די היימ׳טע, זי, אַ יודענע טרייסט איהם, האָט ער זיך פאַר זיך אַליין פערשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

— פֿיהרט מיך, ר' חיים, צום גע̈היליך — האָט ער צו חיים'ן געזאָגט, טרעפֿענדיג יענעם צוויי עמער וואַסער טראַגען — נאָטע, קום מיט.

חיים האָט די עמער אין שטאַל געטראָגען. אַלע דריי זענען הינטער'ן הייזעל צום געהיליך אַרונטער.

אַז מען האָט נישט געוואוסט, האָט מען נישט געקענט בעמערקען, אַז דאָרט ליגט האָליך. האַלבליך איז עס אין איין איינגעפֿרוירען, און פֿון אויבען איז עס מיט וואָס צוגעדעקט. נאָר לאַנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו אַרויס, און לאַנגע דיקע שטריקען אָנגעבונדען אָן דיקע בוימער, וואָס שטעהען ביי'ם ברעג.

— אַ שלעכט, אַ שלעכט געשעפֿט, — ברומט ר' יהזקאל פֿאַר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופֿט לויט דעם אויג, וויפֿיעל אייל ווייט קען דאָס געהיליך ליגען פֿון ברעג.

— מען מוז קיין יאַנאָשעק געהן פֿויערן שאַפֿען, וואָס מעהר פֿויערן, און אַזוי ווי דאָס איין וועט נאָר אָנהויבען זיך ריהרען, מוז מען דאָס געהיליך פֿון וואַסער אַרויסנעהמען. — וויפֿיעל עס זאָל קאָסטען — פֿערפֿאַלען.

— וואָס דען? אַז דאָס איין וועט אָנהויבען ריהרען, וועט עס דאָס געהיליך ווי אַ פֿעדערל מיטנעהמען — ייזטימט ר' חיים מיט, מיט אַ מין בעהאַלטענער גאוה אויף זיין וואַסער.

— עס ליעגט ניט ווייט פֿון ברעג. אין גאַנצען אַנ'אייל צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואיילען. פֿון אויבען קומט דאָס איין אָן אין אַ לאַדע מינוט, — זאָגט ר' חיים שוין געהענדיג.

ר' יהזקאל האָט איהם אַ 5־רובל'דיגען געגעבען, אַז ער זאָל פֿון דאָרף אָקעוויט מיטברייננגען און אַליין איז ער צוריק אין ר' חיים'ס שטיבעל אַריין.

אין שטיבעל ביי ר' חיים'לען האָט זיך געטראָגען אין דער לופֿט אַ ריה פֿון קאַרטאָפֿלעס מיט באָבעס (די חיימ'שע ווייסט שוין פֿון לאַנג, אַז פֿון איהרע „באָב" לעקען די סוחרים די פֿינגער); די חיימ'שע איז אינגאַנצען אין דער קיך געווען פֿערטהון. נאָטע איז געזעסען אין אַ ווינקעל ביי דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האָט זיך די אָניצעס געטריקענט, שמועסענדיג דערווייל מיט די חיימ'שע וועגען אַ כלה. — די חיימ'שע האָט איהם אַ שדוך אָנגעשלאָ־

גען מיט איהר'ס אַ שוועסטער־קינד פֿון יאַנאָשעץ, זעהר אַ שען, געזונד מיידעל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדען. און וועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אַהער ברייננגען.

נאָטע איז געזעסען און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגעהאָרכט און מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט; געוואָלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גוט מיטאָג אויסנאַרען. ער האָט זיין עסק פֿערשטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו איהם משפּחה'דיגער געוואָרען. ר' יהוזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס געוואָרען איבערגעהאַקט.

ר' יהוזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס אַ מין מאָדנע „צוועל", וואָס זעהט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף די בעטען, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפֿעל, מיט אַ קלינג פֿון אַ מעסער און אַ גאָפּעל, אַ היימיש־געבאַקען ראַזעוואַנע ברויט, און אַ זאַלץ־מעסטעל. ר' יהוזקאל האָט זיך געוואַשען, אַ מוציא געמאַכט, און די היימ'טע האָט איהם אַ טעלער דערלאַנגט, פֿון וועלכען די פּאַרע האָט די שטוב איינגענומען. ר' יהוזקאל האָט קנאַפּ פֿערזוכט, אַוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שירים איז פֿאַר נאָטען געוועזען...

ר' יהוזקאל האָט פֿלינק אָבגעבענטשט און איז צום נעהיליץ אַרויס, ער האָט זיך ביים ברעג אַנידערגעשטעלט און געוואַרט.

און איבער דער וויט און איבער דער ברייט פֿון דער ווייסער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿערוואָרפֿען. דאָס וואַסער לויפֿט פֿון די ברעג און עס גיסט זיך איבער'ן אייז. פֿון דערווייטענס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט זיך ווייטער, דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיג אין אַ רינג פֿון צווישען צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פֿון דער רינע אַרויס און עס לעכערט דאָס אייז, אויף וועלכען עס רינט אַרויף. אַ הוואַליע וואַסער קומט אָן צולויפֿען און גיט זיך אַ גאָס איבער'ן אייז, באַלד נאָך דער הוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק פֿון איהם שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך אין אַ שטאַרקען שטראָם אַרויס פֿון זיין געפֿרוירענער דעקע, מיטשלעפּענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובראָכענע שטיקער אייז, און מאַכענדיג מיט זיי אַ שפּיעלעכיל, אַ דריידעל אין קאָהן, צווישען צוויי

הוואַליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע האַפּען, און פּאַטשען זיך אין פּנים אַריין...

אָט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס ברעכט דאָס אייז ביים ברעג, וואו דאָס האָלץ ליעגט. ר׳ יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאָר עס ריהרט זיך נאָך נישט. דער באַלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואַסער זאָל איהם קענען בעוועגען. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ הוואַליע און נאָך אַ הוואַליע. דער באַלוואַן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערען אין איהם צוהאַקט, צושמעטערט און געהען אינטער, נאָר ער שטעהט אָבער נאָך אַ מינוט און אונטער איהם הויבט אָן בורטשען, און דאָס אייז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אָט ווייזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגעבונדען אָן דער צווייטער, און איינע הויבט זיך, רייסט זיך פון דער צווייטער. ר׳ יחזקאל קוקט אויף זיין פערמעגען. עס שטעהט אין סכנה. די שטיקער אייז פּרובען זיך פון אָרט ריהרען. די שטריק סקריפּען ביי די בוימער. זיי רייסען זיך. די לעצטע מינוט. ר׳ יחזקאל כמעט נעהענטער צום וואַסער צו, ער שטעקט די האַנד אויס, ער וויל אָנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויב מען זעהט נישט די פּויערים — קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפט, איילט, דאָס אייז פּלאַצט — זיין פערמעגען ראַטעווען, אוי, רבונו של עולם, זיין פערמעגען ראַטעווען.

קומט אָן צולויפען ר׳ חיים מיט פּויערים אַ גאַנצע מחנה. ר׳ יחזקאל דערזעהט זיי פון דערווייטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פּויערים קומען נעהענטער, טהייל האַלטען העק, לאַמען, קייטען און שטריק, ר׳ יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפט פאָראויס — ער קוקט נישט אויפ׳ן אייז. דאָס וואַסער איז הינטער זיינע פיס, ר׳ יחזקאל קוקט נישט,— מיט גאָט׳ס הילף, די פּויערים נאָך איהם, מען פרעגט נישט אויף קיין לוין — וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען האַקט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאַווקעס", מען שניידט אָב איין טראַטווע פון דער צווייטער, דאָס אייז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציהט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפּעס? מען שפּרינגט איבער פון איין קלאָץ אויף דעם צווייטען — פון ברעג ציהט מען, וויפיעל מען קען ראַטעווען מען אַרויס אויפ׳ן ברעג. די איינצעלנע טראַטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פערפעסטיגט זיי שטאַרקער ביים בריג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאָסען אויפ'ן אייז און מלחמה געהאַלטען מיט איהם, אַזוי, אַז דאָס אייז האָט געצווייפעלט, וואָס איז מעהר פון אויבען אויפ'ן טייך: דאָס אייז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך געלאָזט און געוואָרפען איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען, און איין באַלוואַן איז מיט'ן קאָפּ אַריין אין צוויי־טען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פלוצים האָט זיך אויפגעהויבען אַ שטיק אייז אין דער הויך און האָט אָבגעהאַלטען דיינע חברים, וואָס לאָזען זיך נאָך איהם; און די שטיקער אייז זע־גען אַרויף איינס אויפ'ן צווייטען, איינס אויפ'ן צווייטען, און אַ באַרג אייז איז אין מיטען וואַסער שטעהן געבליבען, דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פאַר זיי אָבטרעטען. נאָר באַלד האָ־בען די הוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטען זיך איין האַנד געמאַכט, גענומען זיך אויף אַמאָל אַריין אין באַרג און איהם צושמעטערט, חרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפיהרט, היידא...

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פויערים פליהען פון איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען.

דערוויל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פון אויבען איז דער הימעל אין אַ המאַרע געפאַרוירען געוואָרען, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווייטער דאָס זייניגע געטהון, און די פויערים האָבען אויך דאָס זייע־ריגע געטהון — שייטלעך האָלץ אין סמאָלע איינגעטונקט און אָנ־געצונדען, און די נאַכט האָבען זיי באַלויכטען; דער עלסטער און מיט איהם די פויערים — איין בעלקע נאָך דער צווייטער אויפ'ן ברעג אַרויסגעקראָגען, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפען זיך און דאָס האָלץ געשלעפט צו זיך.

דערנאָך, אַז מעהר פון די העלפט האָלץ איז שוין אויפ'ן ברעג געלעגען, האָט ר' יחזקאל זיין פוהר געשיקט אין שטעדטיל אַריין נאָך בראַנפען, אַליין איז ער צו ר' חיים'ן אין שטיבעל אַריין.

ביים טיש האָט ער געטראָפען אַ יודען אין אַ לאַנגען פוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסען האַלב „אַוועק־געלעגט" אויף אַ שטוהל און געשמועסט מיט אַ בחור'ל פון אַ יאָהר פופצעהן — מיט אַ הג'זודיג פנימ'ל, וואָס זאָגט מעהר אויס פון פּאָ־

טערים נגיד׳ישקייט ווי פון פאָטער אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטען היטעלע מיט פאות׳לעך און מיט אַ ווייַדען האַלז־טיכעל. אַ נגיד׳ישער חן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר׳ יחזקאל׳ן איז ער באַלד געפעלען. ער איז צוגעגאַנגען און די האַנד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פון זיי געפרעגט, אָדער ביידע אינאיינעם.

— איך בין אַ קאָנסקער־וואָליער, מען דאַרף איבער׳ן וואַסער— ענטפערט דער יוד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאָזמע־רער, טראַטוועס אין דער ווייַכסעל שטעהען — ענטפערט ר׳ יחזקאל.

— ווער? ר׳ יחזקאל גאָמבינער פון קאָזמע, אפשר?

— יאָ. און איהר, ווער זענט איהר דאָס פון קאָנסקע־וואָלע?

— אָ וואַ, ר׳ יחזקאל גאָמבינער, — פרעהט זיך יענער און הייבט זיך אויף פון שטוהל — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר׳ מרדכי קאָנסקער פון קאָנסקע־וואָלע — וואונדערט זיך ר׳ יחזקאל. נו, — ער געהט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האַנד אוים — נו, נו.

— די טראַטוועס זענען נאָך איינגעפרוירען אין אייז?

— יאָ, די טראַטוועס זענען געווען איינגעפראָרען איבערן ווינטער. מען האָט גאָר נישט געקענט מאַכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפאַר, וויפיעל מען וועט קענען.

— אַ שען געשעפט! גאָט זאָל שומר ומרחם זיין — טאַטע אין הימעל!

— אַ העלפט איז שוין אין דרויסען — מיט גאָטס הילף! די נוים אַרבייטען נישט שלעכט.

אַ מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אָנגעלעהנט ביים טיש און האָבען געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פון דרויסען האָט זיך געהערט דאָס גערויש פון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילען ערנסט, געבייזער. פון דערווייַטען האָט זיך אָבגעשלאָגען אַ לאַנגע אויסגע-

צוּנגען קוֹל, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס געהט פֿון אַ פּוֹס־טען פֿאַס; די אַרבּײַטער האָבען אײַנער דעם צווייטען עפּעס צו וויסען געגעבען, און דאָס קוֹל האָט זיך מיט'ן וואַסער־געווּיש צו־זאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זייט וועלט אָבגעשלאָגען.

ר' יחזקאל האָט זיך רוהיג אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקעל און האָט אָנגעהויבען מעריב דאַווענען.

און באַלד האָט דער ר' מרדכי אויך דאָס זעלבע געטהון. זיי האָבען אַלע דריי אָנגעהויבען אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב זיך צו דרעהען. ר' יחזקאל האָט פֿון צייט צו צייט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באַלד האָבען זיי זיך ביי דער וואַנד אַנידערגע־שטעלט, שטיל געשאָקעלט זיך, און שטיל געדאַווענט. אין שטוב איז שטיל געוואָרען, נאָר נאָטע'ס שנאָרכען איז אויפגעגאַנגען פֿון אַ בעהאַלטען ווינקעל און האָט זיך איבער דער שטוב „אויף און אָב" געטראָגען. די היימ'טע איז געזעסען ביי דער קיך, שפּענדליך אונטערגעלעגט, די שפּענדליך האָבען אין פֿייער געקנאַקט. די היימ'טע האָט געקוקט אויף די סוֹחרים און פֿאַר זיי דרך־ארץ געקראָ־גען. אַזעלכע גרויסע סוֹחרים דאַווענען אין איהר אָרים אײַנגעפֿאַלען שטיבעל, מוז גאָט אודאי דיין ביי איהר אין שטיבעל, און זי— אַ הורבן נאָך איהר! — זי לעגט גאָר העלצעליך אונטער אונטער'ן פֿייער. און האָט זיך די האָר אונטערן טיכעל אַרונטערגערוקט...

פלוּצלוּנג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטעהט שמונה־עשׂרה און אַלץ אַרום שטעהט שמונה־עשׂרה, דערהערט זיך פֿון דרויסען אַ גאָס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דער־נאָך אַ לאַנגע ווײַלע אַ שטילעניש:

„האַלטען! האַלטען"! שרייט מען.

דאָס קוֹל האָט מיט רעש אָבגעשלאָגען, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענסטער אַרײַנגעקלאַפּט. די היימ'טע איז שוין אין דרויסען געווען — נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפגעהאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אייב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָהנט און איז אַרויסגעלאָפֿען. דריי זענען געשטאַנען און געדאַווענט. דאָס יונגעל האָט זיך נישט גע־קענט אײַנהאַלטען און איז אין שמונה־עשׂרה אויסגעטרעטען, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און ריהרען זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס איהם וועדער

באַנג געטהון. ער האָט געוואָלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלען, נאָר ער האָט זיך געשעמט פאַר גאָט, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו טהון. עס עפענט זיך די טהיר, עס קומט אַריין צולויפען היים אָהן אַנ׳אָטהעם:

— פאַניע, די דריטע טראַטווע איז אַוועקגעשוואומען די יודען שטעהען שמונה־עשרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בחור׳ל אָן מיט ר׳ היימ׳ן, און זיי שווייגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשרה

— וואָס איז? — פרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגאַץ! — הערט זיך אַ קנאַל פון אַ פאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אָנגעמאָסטען דיין זוהן: אין מיטען שמונה־עשרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אָנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.

— אַוועקגעשוואומען!

— מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פון דער דריי־טער טראַטווע, איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אייז, ווי אַ היה, און הײַדאַ, אַוועק קיין דאַנציג...

— אַסך אַרויסגעראַטעוועט?

— אַ 40–50 שוועלען.

— געלויבט צו גאָט דערפאַר! — ער דערמאָהנט זיך פלוצלונג, נעמט אויף און אַראָב איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפייט אויס, די האַנד זוכט שוין דאָס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אָבגעזאָגט „עלינו", האָט ער זיך אין פעלץ אָנגעטהון און איז אַרויס.

אין דרויסען איז די נאַכט פינסטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלויבען, אַז אויבען איז אַ הימעל דאָ, און אויפ׳ן הימעל זאָל נאָך אַ גאָט זיין...

דאָס וואַסער שטראָמט. מען זעהט נישט, מען הערט נאָר די קראַפט פון כעס, ווי עפּעס אונגעהייערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט איינצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפ־הערען צו אַרבייטען, מען זאָל נישט די טראַטוועס צונעהמען. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף גאָט׳ס חסד פערלאָזען און איבערלאָזען די טראַטוועס ביים ברעג אָנגעבונדען, און ער איז בטוח, אַז גאָט וועט איהם ניט פערלאָזען.

און מיט אַ רוהיג האַרץ, מיט בטחון אויף גאָט'ס חסד געהט ער אַוועק צוריק צו היימ'ן אין שטוב צו עסען וועטשערע, און מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פֿגרטהון אין זיינע השבונות. פֿון דרויסען הערט זיך דעם ווינד'ס קלאָגען און דאָס וואַסער'ס גערויש. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האַלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פֿרעגט ער ר' מרדכי'ן, כדי די געדאַנקען צו פֿעריאָגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדיל איז די אויגען צו זעהן. ווער האָט?

און נאָך אַ ווײַלע שטיל־שווייגען:

— כ'האָב אַפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פֿאַר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי און דרייסיג גילדען, 240 פּאָלניש.

— צוויי און דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות אַסך ביליגער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך שוין געהאַט אָבגערעדט, נעהמט ר' מרדכי אַ זעקעל אַרויס, און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל רייִדענדיג, שטעקט די הענד אין זעקעל אַריין, נעהמט אַרויס אַ פּאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אַריין, שפּאַלט עס, און האַפּט עס ווייטער אויף די צוויי פֿינגער און קנעט עס, און לעקט עס.

— דאָס מעהל נישקשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פֿון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואַסער.

— ביז ווען

— הצי אייר

— צו טייער, אַ פֿינפֿעריל אַרונטער.

ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכען, אַז ער קען ניט.

ר' יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

נאָטע ביי'ם אויווען הוסט, אַ פּנים מען האָט פֿערגעסען אָן איהם, און ער וויל דערמאָהנען.

די היימ'טע דערלאַנגט מים־אַחרונים־וואַסער.

א מינוט שוויַיגען זיי. דערנאָך הייבט איינער דעם צווייטען מיט די אויגען אָן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל", „ר' מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכים און ער הויבט אָן:

— רבותי, מיר וועלען בענשען

דער עולם בענטשט אָפּ. ר' יחזקאל דערהויבט זיך, דער ערשטער פון טיש און פרעגט מיט א געלעכטעריל:

— נו, בחור'ל, קענסט עפּעס לערנען?

— פאַר וואָס ניט? — ענטפערט דער בחור.

דער טאַטע האָט אַ הנאה און שמייכעלט.

ער פאָהרט פון דער ישיבה — מאַכט אַ בעמערקונג דער פאָטער.

— וואָס פאַר א שיעור לערנסטו?

— דבר והצי דבר.

— אָ, אַ וואוילער שיעור. עפּעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בחור'ל, ווענדעט ער זיך צום פאָטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

- אַ וואוילען קאָפּ — ענטפערט ר' מרדכי מיט א וואונק.

נו, איך וואָלט דאָך געוואָלט קויפען דעם קאָרן. איהר מיינט, אַז איך־ דאַרף איהם, גאר נישט, נאָר גלאַט אַז איך בין שוין דאָ. מיט האָלץ וועל איך אַ געשעפט מאַכען? וואָס? דאַרף מען עפּעס קויפען, אַז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אדרבה.

- דאָס פינפערל אָבפוהר־געלד

— אַז איך קען נישט.

ר' יחזקאל נעהמט אַרויס אַ גרויסען פאַק פון אַ הינטער־קעשענע, עפענט איהם אויף, נעהמט אַרויס אַ פּאָר איינצעלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכיין.

— וואָס זאָל מען טהון אַז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעהמט דאָס געלד.

און דאָס געשעפט איז געמאַכט.

ווער ווייסט, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זענען איבערגעגאַנגען פון איין רשות אין צווייטען...

און גאָט האָט געהאָלפֿען. דאָס איז האָט עפּעס ווי דורך זי געהיימען בעפֿעל די טראַטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדליך האָלץ האָבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואַסער גענוּקט, געהאָרפּען און געטרייסעלט, און פֿון אָרט זיך נישט גערירט. ר׳ יחזקאל איז ביים ברעג געשטאַנען און צוגעזעהען גאָטס וואונדער, וואָס ער טהוט מיט איהם און פֿערלאָזט איהם נישט. צוויי טעג האָבען די פּויערים געאַרבייט און דאָס האָלץ אויפ׳ן ברעג אַרויסגעבראַכט, און ר׳ יחזקאל האָט בעשיינפּעליך געזעהען גאָטס הילף.

דאָנערשטאָג האָט זיך ר׳ יחזקאל מיט ר׳ מרדכי׳ן געזעגענט. ר׳ מרדכי האָט געביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי היימ׳ן, ער האָט איבערן וואַסער נישט געקאָנט אַריבער.

און ווען נאָטע איז מיט׳ן קורצען פּעלצעל אויפ׳ן וואָגען געזעסען, דאָס זעלנערישע היטעל אויפ׳ן קאָפּ, וואַרטענדיג אויפ׳ן בעל־הבית, איז די היימ׳טע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאָטען און האָט מיט איהר אַלטען גרויען קאָפּ, וואָס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפּאַסט, צוגעשאָקעלט. אין מה איז איהר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרען: אַזאַ יונג איז דאָס, דער נאָטע, אָבגעגעסען ביי איהר (זי האָט איהם מיט דעם בעסטען געפּיטערט), געמיינט, אַז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפּחה ווערען, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פֿוהר, און די פּערד ווילען איהם אַוועקטראָגען. אַזאַ יונג איז דאָס... ער האָט זי אָבגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענזיע קען זי דאָך נישט האָבען צו איהם — וואָס טהוט ער דען? ער פֿאָהרט אַוועק מיט זיין בעל־הבית, נו, וואָס דען זאָל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אָבער שאָקלען מיט׳ן קאָפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּלעך געשטאַנען, געקוקט אויף נאָטען און זי האָט מיט דיזער גאָמבע צוגעשאָקעלט.

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קען!

נאָטע האָט דעם קאָפּ אַוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים נישט געמאַכט זיך זעהען און האָט געפּײַפֿט צו די פּערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פֿוהר, — האָט זי געזאָגט מעהר מיט׳ן קאָפּ ווי מיט׳ן מויל.

— וואָס? האַ? פֿרעגט נאָטע און שטעלט אויס פֿרום די אויגען.

— וואָס? וואָס? האַ — און אָנגעפּרעסען האָסט דו דיך? און אָנגעזויפּען האָסט דו דיך? האַ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג נאָטע, אַ וואוילער יונג — כ'לעבען — אָנגעגעסען זיך — אָבגענאַרט די אַלטע — כ'לעבען. אַ שרוף וויל זי? — זאָגט ר' חיים אָנקומענדיג און קלאַפּט נאָטען אויף די פּלייצעס.

— נו, וואָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאָטע מיט די אויגען און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט נעהמט מען.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבען! און די היימ'שע האַפּט זיך אויף און לויפט אַריין אין שטוב.

באַלד איז ר' יחזקאל אין שאָפּען פּעלץ אַרויס און אַרויף אויפ'ן וואָגען.

— בלייבט מיר געזונד, — האָט נאָטע אַריינגעשריען דורך דעם פֿענסטער, ווען די פֿערד האָבען אָנגעהויבען צו ריהרען.

— פֿאָהר געזונדערהייד און צובּרעך העגד און פֿיס, האָט איהם די אַלטע נאָכגעשאָלטען, פֿיהלענדיג עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איהר אַנ'עולה געטהון.

נאָטע האָט איהר מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש אָבגעענטפֿערט.

III.

דער רעבּענונג.

דאָס האָלץ־געשעפֿט פֿון ר' יחזקאל'ן האָבען שותּפֿות פֿיער שותּפֿים. „קעפּ" אָבער נאָר דריי: ר' יחזקאל אַ עיקר־שותּף. דער מחותּן ר' חיים ראָזענקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותּף, און מאָטעלע, ר' יחזקאל'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' חיים'ס איידעם, און עוזר'ל ר' חיים'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' יחזקאל'ס אַ איידעם, — זיי ביידע — אַ „דריטער קאָפּ".

די רעכענמייסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָדיש אויף פּאַפּיער מיט טינט און פֿעדער. יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפען זיך אלע ווײַלע צוזאמען און צולויפען זיך ווײַטער, און קיינמאל קומט די רעכנונג ניט אויס בײַ זיי גלײַך, ביז די אלטע נעהמען צו שטיקלעך קרײַט און הויבען אן צו רעכענען אויף זייער אופן נאך — מיט גלײַכע און קרומע פאסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאכט.

דאס איז א פראסטער שבת־צו־נאכט׳ס־רעכענונג. אז עס קומט די יאהר־רעכענונג (דאס איז ס׳ף ווינטער און סוף זומער), — דענסטמאל שיקט מען נאך ר׳ וואלף דעם שרײַבער, דעם בעוואוסטען הידה־טרע־פער — און אויב עס איז נאך דא עפעס שווערעס — קומט שערעצקע דער „אדוואקאט" אליין, דער וואס שרײַבט אלע קאנטראקטען מיט די שררים.

די אלטע אין אמת׳ן ווייסען ניט, צו וואס מען דארף די גאנ־צע רעכענונגען. פון א רעכענונג פערדיענט מען ניט, און צו קיין רעכענונג לעגט מען ניט צו. און וואס איז דער אונטערשיעד צו וויסען וויפיעל — ווייסט מען ניט, קומט די ברכה ארײַן, און ווידער ארום, זיי ווייסען דעם גאנצען רעכענונג אויפ׳ן קאפ, ווייסען אין וועלכען געשעפט מען האט צוגעלעגט, און אין וועלכען פערדיענט. זיי האבען אבגעלעבט זייער ביסעל יאהרען און האבען פון קיין רע־כענונג ניט געוואוסט, איז אויפגעשטאנען דער יונגער דור און האט איינגעפיהרט רעכענען — רעכענט מען, חאטש נאך יעדער רעכענונג, ווייסט מען שוין פון פריהער, מוז ארויסקומען א מחלוקה. — „אין אמת׳ן — טענה׳ן די אלטע, — וואס איז דער חילוק: מאטעלע איז ניט מײַן קינד ווי עוזר׳ל? מאכט איינער א ברית, א בר־מצוה, איז עס ניט מײַן שמחה פונקט אזוי ווי דײַנע?"

דער יונגער דור זאגט: אז מען דארף וויסען פון א רעכענונג, אז דאס געשעפט „פערלאנגט", צו וויסען פון א רעכענונג — נו, מילא רעכענט מען, קומען ארויס מחלוקות, זאל גאט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאכטער. צווישען איטע מאטעלע׳ס ווײַב און גאלדע עוזר׳ס ווײַב איז א בעשטענדיגע מחלוקה. גאלדע, ר׳ יהזקאל׳ס טאכטער — וואס איז עוזר׳ס ווײַב, זאגט, אז צווישען די צוויי מויערען, וואס איהר שווער ר׳ חיים האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. און איטע זאגט פערקעהרט, אז צווישען די הײַזער, וואס איהר שווער ר׳ יהזקאל האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. די אלטע טענה׳ן,

וואס איז דער הילוק, — אדער פון דער מאמע, אדער פון טאטען, נאכן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען — זענען עס ראך אבער יונגע מענשען.

גאלדע, ר' יחזקאל'ס טאכטער, איז א הויכע יודענע מיט א שייטעל פון דריי לאקען, וואס פערווארפען זיך אויף איהר גלאנצענדיגען שטערן, מיט א געשליפען צינגעל, פאר וועלכען אלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוועהנט צו זעהן אין גאס מיט יונגלעך פון פארענט און מיט יוהגלעך פון הינטען, וואס צופען זי ביי דער ברייטער שירץ: מאמע, א צוויייער! זי איז א שונא אויפ'ס לעבען און טויט דער שוועגערען איטע, — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איהר פאר'ן ברודער מאטעל, איהר מאן:

— אוי, אוי, מאטעלע, ביסט דו אריינגעפאלען, א רחמנות געביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פאר דער התונה האסט דו אויך אזוי אויסגעזעהן? יא? — הויבט זי אן צו בעדויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אריין צו איהר מאן אין א וואכען־טאג און טרעפט איהם נישט אין דער היים.

מאטעל איז שוין געוועהנט, אז די שוועסטער זאל איהם בעדויערען, האטש ער ווייסט נישט פאר וואס און פאר ווען. פלעגט ער איהר א ווארט צווארפען: „נו, שווייג, שווייג, איך בעט דיך" און פערלאזען די שטוב. טהיילמאל אבער, אז זי הויבט אן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעכט דאס איהם: זי איז דאך זיין ווייב, פאלט ער אן אויף איהר:

— וואס איז עס דיין געשעפט? דאס איז מיין ווייב, מיט מיר האט זי התונה געהאט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאר א קוק, ווי ער האלט פון איהר שטאהל און אייזען. ר' יחזקאל גאמבינער'ס שנור איז זי? א מכה! היים „סטשערב'ס" טאכטער איז זי, דיין טאטעס פערד'ס יונגס טאכטער.

— און דיין טאטענס פערד'ס יונג'ס זוהן איז דיין מאן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאן היים „סטשערב'ס" זוהן — (און פון כעס ווערט איהר גאנץ פנים רויט) — גיט נאר א קוק, צו וואס איטעלע קען ברינגען, זי וועט דיך נאך ברייינגען אין דר'ערד אריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אן צו וויינען.

אין שטוב געפינט זיך אַ רעשטיל קינדער, און זיי, דערהע־
רענדיג, אַז די מאַמע וויינט, הויבען זיי אויך אָן צו וויינען.

מאָטעל נעהמט צוזאַמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו גראָשען, אַז זיי זאָלען אויפהערען וויינען.

גאָלדע לעגט זיך שוין אין בעט אַריין אויף אַ גאַנצען טאָג, און דערנאָך, אַז דער מאַן קומט אַהיים, פאַלט זי אָן אויף איהם:

— דו האַלסט אויך אַזוי פון דיין ווייב ווי מאָטעל? — וואָלסט געזאָלט הערען אויף דיין ווייב אָסור לְדַבֵּר — וואָלסט דו דיך מיט איין וואָרט נישט אָנגערופען. מענער, מישטיינס געזאָגט.

און עוזר און מאָטעל שטעהען ביידע דערנאָך אין שפּייכלער אין בעקוקען דעם ווייץ און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר אַ וואָרף אַריין אַ וואָרט צו מאָטלען אין מיטען דעראינגען, אַזוי ווי פון דער זייט:

— וואָס האָסט דו היינט געוואָלט פון גאָלדען?

— גאָר נישט, נאַרישקייטען.

— אויף אַ גאַנצען טאָג האָט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האָסט דו פערשריבען אויף די קראָשעטוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס אַרויסצונעהמען.

און נישט איינמאָל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט אימעלען און מיט עוזר'ן.

דער מנהג איז, אַז יעדע שוויגער האָדעוועט אויס אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אַזוי פיהרט זיך שוין פון יאָהרען־לאַנג. ביי ר׳ יהוקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך אַרום די אינדיטשקעס בעשטימט פאַר איטען. ביי ר׳ חיים ראָזענקראַנץ אויפ'ן הויף האָדע־ווען זיך וויטער די אינדיטשקעס פאַר גאָלדען.

קומט גאָלדע און נעהמט אַרויס די אינדיטשקעס פון דער מאַ־מעס הויף און טראָגט זיי זיך אַהיים. ווערט דאָך אַ געשריי, עס קומט איטע נאָך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דאָ.

— זיי קעהרען מיר אָן פונקט אַזוי ווי איהר, מיין מאַמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאָלדע.

לויפט אַהיים איטע צו דער מאַמען מיט אַ געוויין: גאָלדע

האָט איהר די אינדיטשקעס אװעקגענומען. נעהמט די מאַמע דער שנור׳ס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַװעק. קומט דאָך די שנור צולױפען: איהר חזקה — װיערט, פערשטעהט זיך, אַ מחלוקה.

נעהמען די שװיגער׳ס און קױפען אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צוטהײלען די שניר.

האָבען זײ דאָפעלט.

די אַלטע לײט װערען דערפון געװאָהר, די קינדער קריגען זיך, און האָבען עגמת־נפש.

אַ גאַנץ יאָהר, הײסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צװישען זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז". מען טרעפט זיך אין גאַס, שאָקעלט מען זיך צו פון דערװײטען מיט אױפגעריסענע נעז. אָבער טרעפט מען זיך בײ דער מאַמע (נישט קײן חילוק בײ װעלכער מאַמע), װען מען פרעגעלט אײנגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגען", „גוט יאָהר", נישט קוקענדיג אײנע אױף די צװײטע, און מען צוטהײלט זיך דאָס אײנגעמאַכטס אין דער שטיל אָהן װערטער. אײנע רוקט צו צו דער צװײטער דעם גרעסערען חלק:

— לאָז זי זיך נעהמען, װעלכעס זי װיל — און מען קוקט אױף די װאַנד.

— װאָס איז דער חילוק, דײנע קינדער װעל׳ען בײ איהר דאָס אײנגעמאַכטס מיט געזונד אױפעסען, און דײנע קינדער װעלען עס בײ איהר מיט געזונד פערצעהרען — זאָגט די שװיגער אָדער די מאַמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אַז עס קומט אָבער פאַר׳ן רעגענונג — נישט פון װען און נישט פון װאו, הערט מען אױף זיך צו געריסען, און, אַז מען טרעפט זיך בײ דער מאַמען, אָדער בײ דער שװיגער, זעצט מען זיך אַנידער, אײנע געגען די צװײטע און מען שװײגט.

די קלײנע קינדער אָבער װײסען נישט פון קײן „גליקען", און הינדעלע׳ס אַ קינד לױפט צו צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מוהמע רופט.

— די מאַמע שטופט עס אַװעק פון זיך מיט כעס...

געװען איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פון דעם יאָהר־רעכענונג.

די שטוב האָט בעקומען גאָר אַנאַנדערן חן. זי איז יום־טוב'דיגער, ווי אין אַנ'אַטלעסענער קאַפּאָטע אָנגעטהון
איבער דעם גרויסען, לאַנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאָס ליכטיגקייט פון דער לאָמפּ. מיט מעהר דרך־ארץ און גאָר מיט אַני אַנדערן חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פּעק „פּאַפּירען" און „פּאַפּירלעך". פון אויבען אָן אין פאַטער־שטוהל זיצט ר' יהזקאל. מיט איין האַנד האַלט ער זיך אָן פאַר די ברי־לען, און מיט דער צווייטער האַנד רעכענט ער פאַר זיך מיט אַ שטיקעל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגען ר' יהזקאל'ן, זיצט ר' חיים ראָזענקראַניץ דער מחותן, אַ הויכער יוד, מיט אַ לאַנ־גער, געלער באָרד, וואָס פערשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצען, און מיט אַ לאַנגער, מיט האָר בעוואַקסענער נאָז. גרויסע טראָפּענס שוויים טריעפען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאַנצענדיגען שטערן און האַלטען זיך אויף צווישען די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותן רעדט וועניג, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך גאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער איהם אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי ביידע זיי־טען טיש זיצען עוזר און מאָטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטעל פאַר זיך:

— צוויי און אַכציג האַנד־געלד אין שעמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געווען פערטהון אין זיין רעכענונג, האַפּט זיך פּלוצלונג אויף, ווי עס וואָלט איהם ווער אָפּ־געבריהט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פאַר צוויי און אַכציג?

— אין שעמעניץ, לייזער רב'ין נישט געגעבען, האַ?

— אַ, לייזער רב'ין. הונדערט צוואַנציג אין גומבין... — רעכענט שוין עוזר פאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען.

— געלער הונד — זידעלט איהם מאָטעל אויס. — „קופּיעץ" מיי־נער, געוואָלט מיך האַפּען.

מען הויבט אָן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אַל־טע רופען זיך אָן: נו, נו! און מען קלאַפּט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער" איז עוזר'ל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיג־יודעל": אַ „חסיד" און אַ „דייטש", אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט", און דערפאַר טאַקע איז

ער דאַר פּעריל אין דער משפּחה. אַ קײַלעכדיג, נידריג יודעל מיט אַ געל קײַלעכדיג בּערדעל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט ווײַס קראַגענדעל מיט אַ שוואַרצען שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פֿאָטער, אָבּגעצעהלטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אויגעל, און קוקט מיט'ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יענעם, וואָס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאָס ערשטע מאָל איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבּט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַווענט אין שטיבּעל און האָט ליעבּ צו טראָגען אַנ'אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ ווײַס קראַגענדעל — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפֿער אויס די „ר", אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשוי. מיט טימקאָווסקען, דעם איינציגען ליטוואַק אין שטאָדט, לעבּט ער אַ גוטען טאָג. און אַז דער „ליטוואַק" רעדט אויס אויפ'ן רבּין, שאָקעלט עוזר צו מיט'ן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנד אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אָננעהמען: אַז מען וויל, איז ער מסכּים מיט'ן ליטוואַק, און אַז מען וויל, בּעדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פֿערטהון הײַנט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט „וואָלף־שרײַבּער" בּײַם „ריכטיגען" בּוך.

ווער איז דאָס „וואָלף־שרײַבּער"? און וואָס איז דאָס אַזעלכעס דאָס „ריכטיגע" בּוך?

וואָלף־שרײַבּער איז אַ יוד אַ רעכענמײַסטער פֿון די רעכענמײַסטערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָר־נישט. אין דעם גאָר־נישט איז אַזוי פֿיעל דאָ. אַ טראָפּען פֿון אַ ים, און אין דעם טראָפּען אַ גאַנצער ים. טרוקען איז עס. אַ פּנים, אַ בּרייטער, „אויסגעזשטערנטער", אײַנגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט אַ נאָז — אַ נידריגס, געה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע אַרײַן. וועסט דו דאַרפֿען אַנ'„אַלגעבּריניק" צו פֿרעגען, וועט ער דיר פֿון קעשענע אַרויסקריכען. וואָהנען וואָהנט עס — געה פֿרעג גאָט! נישט קיין ווײַבּ, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַמאָל יאָ געהאַט אַ פֿאַמיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואָלקהיל דרעהט זיך אַרום אין שטעדטיל, ווי עפּעס אַ צולעג צום שטעדטיל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעדטעל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערען רעכענונג צו פֿרעגען (נישט ווײַל מען דאַרף איהם וויסען, נאָר גלאַט אַזוי, ווײַל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלף'ן. פֿרעגט מען

איהם, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דענסטמאָל זעהט זיין שטערן אויס, ווי אַניאַלט בלעטעל פֿון אַניאַלט ביכעל... און די קנייטשען פֿון שטערן — אַלטע, אָבגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשען פֿון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פֿונ'ם רעכענונג.

דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרייבער פֿרעגט נישט אויף קיין לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפֿיהרט — שרייבט מען אין אַ ביכעל איין. אין יעדען ביכעל מוז אויף איין בלעטעל די „הוצאות" ווערען איינגע־שריבען, אויפ'ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פֿיהרט זיין ביכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פֿערליערען זיי זייערע בליי־שטיפֿטען, און קומט צו עפּעס איינשרייבען, הויבען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פֿערשילטען עוזר'ן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפֿיהרט. שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפ'ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פּאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיק־לעך פּאַפּיערען, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבען, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיגען בוך".

די אַלטע פֿערשרייבען דאָך פֿערצוקט, אין דעם בוך מעקען זיך די שריפֿטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפֿע־רען. איינער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער מעהרסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע — ענטפֿערען זיי: „פֿערדרעהט אייך אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבל זייגער־מאַכער נאָכ'ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבער פֿון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה — און דענסטמאָל נעהמט זיך שוין „וואָלפ'ל־שרייבער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלגעברינ'ק אַהין" און אַ „אַלגעברינ'ק צוריק" — און ווייזט אויס, לויט „על פּי חכמת החשבון", אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טהוט איהם עפּעס!

און דאָס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואָלף־שרייבער דאָס פידעלע, אויף וועלכען ער שפּילט זיין ליעדעל אויס. ער האַלט עס ווי אַניאָויג אין קאָפּ און טראָגט זיך דערמיט אַרום.

געזעסען איז עוזר מיט וואָלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטיגען בוך" און האָבען ביידע טיעף אין בוך אַריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען אַ שטיל־שוויַיגעניש, וואָס האָט געדריקט, און אינאיינעם עפּעס אַ „דרך־אֶרץ" פערשפּרייט... אויף דעם טיש, וואָס איז געווען פערוואָרפען מיט קליינע און גרויסע פּאַפּירען און פּאַפּירלעך, האָבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער אַרויסגעשטאַרט און האָבען „ערנסט" געמאַלט די „שטוב". און די טהיר האָט געסקריפּעט, די דיענסט האָט זיך געדרעהט, זי איז אַריין מיט פולע גלעזער טהיי און אַרויס מיט ליידיגע.

אין אַ ווינקעל שטוב אויף דער קאַנאַפּע זענען געזעסען האַצקיל און בעריל, ר' יחזקאל'ס משפחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שוויַיגענדיג", זיך נישט אַ ריהר געגעבען, כדי מען זאָל זיי נישט אָנזעהן, אַז זיי זאָלען דאָ גאָר נישט אויסמאַכען — און מיט גרויס הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאַנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואָס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. נישט איין מאָל זענען זיי אַליין אָבער געגאַנגען טרעפען, וואָס מען דאַרף, און האָבען זיך מיט אַמאָל געגעבען אַ לאָז צו דער טהיר. ביידע האָבען זיך אָנגעטראָפען און האָבען אַ גערודער געמאַכט. האָט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האָבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב אַרויסגע'גנב'עט, נאָר אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראָפען זיצען אויף דער קאַנאַפּע, און איינער האָט דעם צווייטען אין דער שטיל די הענד, די פיס געקנייפּט, געביסען, דער צווייטער האָט איהם מיט אַ שטאָך פון אַ שפּילקע אָבגעענטפערט, אָנשטאָט אַ וואָרט פון מויל אויסצונוטצען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען אַן „אָנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעוויַיזען זיך יודען, די שטאָדט־בעלי־בתים, נאָך אין שבת'דיגע מלבושים אָנגעטהון, טהייל מיט ציגאַרען, טהייל מיט לולקעס, און לאָזען פון די בערד אַ געדיכטען רויך אַרויס. די שבת'דיגע קליידער און די וואָכעדיגע לולקעס האָבען נישט אינאיינעם געשטימט, דאָך האָבען זיי צוזאַמען געוואָרפען

אַ חול־המועד׳יגען חן, אַ חן פֿון „חסיד׳יש־נגיד׳יש“. די שטוב איז פֿול געוואָרען מיט רויך פֿון די ציגאַרען. און פֿון געדיכטען רויך האָבען די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט זעהר בעל־בתּיש אויסגעזעהן און בעה׳נ׳ט דעם עולם. זיי האָבען געזאָגט דעם ברייטען „גוט וואָך“ און האָבען פֿערנומען, יעדער נאָך זיין שטאַנד נאָך פּלעצער אַרום דעם טיש. די טהיר האָט איצט מעהר געסקריפּעט — און אין שטוב איז איצט מיט אַמאָל אַוועקגעקומען געוואָרען דער פֿריהערדיגער דרך־אֶרץ׳דיגער גייסט, וואָס האָט געהאַט די שטוב אָנגעפֿילט, אַזוי, אַז בעריל און האַצקיל האָבען זיך מיט אַמאָל מעהר היימישער געפֿיהלט און פֿריי געלאָזט די צונגען אָנשטאָט זיך צו קנייפּען. די שטוב איז צוריק „שטוב“ געוואָרען, מען האָט באַלד די רעכענונגען אַראָבגענומען, וואָלף־שרייבער האָט געהאַפּט דאָס „ריכטיגע בוך“ און איז דערמיט ערגיץ־וואו פֿערשוואונדען געוואָרען.

איינער אַ הויכער יוד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט׳ן מויל, און יעדערן מיט אַ עזות׳קייט דאָס מויל פֿערקלאַפּט, איז געווען דער ראש המדברים.

— אַזוי ווי די שטאָדט, זאָגט ער, האָט קיין פּרנסה נישט, און מען דאַרף נויטיג אַ רבי׳ן אין שטאָדט, אַז חסידים זאָלען האָבען וואוהין אַריינצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבען ווערען, גיט ער אַ „עצה“, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבי׳ן, וואָס האָט זיך איצט פֿון ברודער „אָבגעטיילט“, אין שטאָדט פֿערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תּנאי, אַז מען זאָל איהם דעם רבנ׳ס בית־המדרש אָבגעבען, און דער שטאָדט־רב זאָל איהם אַ קוויטעל אַרויסגעבען, אַז סנדיקאָות געהערען צום טריסקער רבי׳ן.

— און אונזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר? די „קהלה מענש“, מן הסתם האָסטו א פּויטיקע פֿון דיינעם בעקומען — האָט געשריען אָרון־ליב שוסטער, אַ חברה־מאַן“ אין די „נושאי מטה“, אַ בלינדער אויף איין אויג שוין האַלטענדיג דעם שטעקען אין דער האַנד אַנטקעגען דעם הויכען יודען.

אָרון ליב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה מענער“. די חברה מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָדט גערופֿען, האָבען געהאַלטען פֿאַר׳ן רב און די טריס־

קער חסידים, אָבער, האָבען זייער רבי'ן געוואָלט אין שטאָדט אַריינברייננען.

— מענדעל ליב, פון ווען אָן ביסט דו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרען? האָסט שוין קיין פרנסה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדעל אָבלעקען? העַ? — האָט איינער אַ קצב צום הויכען יוד געזאָגט, וואָס ער האָט אַ מאָל מיט איהם געלערנט אין איינעם אין איין חדר.

— אומעטום זענען זיי דאָ די פויערן. מען פרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האָט דער הייכער יוד געזאָגט, אַרייפריקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר' יהזקאל, דער דאָזאָר, דער בעל־הבית פון שטאָדט, איז זיך געזעסען און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטיל־געשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואָס וועט ער זאָגען.

— צווישען אונז ריידענדיג, ווער קומט צו „איהם" היינט אַהער? וואָס פאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמת'ן — האָט דער הויכער יוד פערשטעהן געגעבען ר' יהזקאל'ן אין דערשטיל.

— גוט וואָך! — גיט מיט אַמאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואָך" איז עפּעס געווען גאָר אַ בעזונדערער — ער איז נישט בטל געוואָרען צווישען די אַנדערע גוט וואָכ'ס. טייל האָבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאָס איז — און געווען איז עס ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס איז אַ יוד מיט אַ בעזונדערן „מיין". איז'ן איז עס אַ קליין יודעל, נאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכעל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאָר עס בעפעהלט מיט די אויגען. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבעל, און שלעכט ווי אַ שלאַנג. שטענדיג די ציגאַר אין מויל, מעג זי זיין אָנגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאָשען, און דאָס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאָגט אָן אַ פערטעל שעה פריהער אַז ער קומט... יעדערן „דוצט" ער, מיט אַלעמען איז ער „פאַן בראַט", ער פיהרט די ראָליע פון אַ גרויסען חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבען מורא פאַר איהם. ער האַלט גאַנץ ווינציג פון די אַלע רבנים, וואָס יודען האַלטען פון זיי. ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנד. מיט דעם שטאָדט רב איז ער אין אַ בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך אַ

שאלה, פסקנ'ט ער אליין. זאגט אויפ'ן רב, אז ער איז א גראָבער יונג און אַלע האָרכען אוים, און וואונדערן זיך און האָבען מורא פאַר איהם.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאַלט און האָט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יצחק יודעל'ס, וועלכער פלעגט איהם אַלע מאָל אויף די פלייצעס קלאַפּען אין שטיבעל, איז גאָר אַנ'אַנדער מענש געוואָרען, — א הסיד.

— וואָס איז, מען פרעגט אייך נאָך נישט — האָט ער געשריגען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזענקראַנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאַווענען און הבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אפילו נישט לערנען, נאָר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פון די בעלי־בתים, וואָס האָבען דרך־אָרץ פאַר א למדן און ווערען בטל פאַר זיי. א יוד א למדן זאָגט א וואָרט, האָטש עס איז נישט אַזוי גלייך, וואָס פון אונז איינער טאָר דאָס נישט זאָגען, דאָך מן הסתם ווייסט ער, וואָס ער זאָגט — דערפאַר האָט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגען, האָטש ער האָט מיטגעהאַלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האָפנונג איז געווען צו האָבען א קינד א למדן, א מענשען פון „יענער וועלט", וואָס זאָל זיצען און לערנען, און ער האָט טאַקע דערפאַר ר' יצחק יודעל'ס פאַר א מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטען. דער עלטערער זוהן איז אָבער נאָך בתור־וויי אין געשעפט אריין, „צוגעהאַפּט זיך", און צו ביסלעכווייז די תורה פערלאָזט. איינס נאָר איז איהם נאָך איבערגעבליבען — וואָס ער האַלט זיך פאַר א הסיד, דאַווענט אין שטיבעל און הבר'ט זיך מיט ר' יצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אז זיין עוזר און מאָטעל האַלטען מיט מיט ר' יצחק יודעל'ס, מיט די הסידים, האָט עס דעם אַלטען א הנאה געטהון — הסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — כאָטש זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען.

ר' יחזקאל האָט פאַר זיין יונגסטע טאָכטער די „בת־זקונים" לאַה'לע געוואָלט א למדן און א בעל־יחוס פאַר אַנ'איידים זיך נעהמען. אז דער איידים זאָל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האָט די זאַך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואָך",

וואָס האָט אַזוֹי קלינגענדיג אין שטוב אָבגעקנאַקט, האָט דעם אַלטען עפּעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין אָנגעהויבען צו פאַנטאַזירען וועגען דעם איידים דעם למדן. ער האָט זיך איינגעהויבען און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר' חיים'ן, אַז ער זאָל מיט איהם אין אַ צווייטען שטוב אַריין (אַזוֹי איז שוין איינגעפיהרט ביי די אַלטע, אַז קיינער שטעקט נישט די האַנד אין קאַלטען וואַסער אַריין, אַז דער צווייטער ווייסט נישט דערפון). ר' יצחק יודעל'ס האָט נאָך אַ לאַנגען אויסקוקען צו דער „חברה" אַ וואָרט „געוואָרפען":

— איילט אייך נישט אַזוֹי, און וואו זענען מיר עפּעס? —

און איז מיט שאַרענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אַריין צו די אַלטע.

— ר' מרדכי קאָנסקעוואָלער שרייבט דאָך מיר, אַז איהר האָט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק", אַז איהר קענט זיין בהוד — נו, וואָס דאַרף מען מעהר?

און פון דער „שטוב" האָט זיך געהערט אָרון-ליב'ס קלאַפּען מיט'ן שטעקען אין טיש: „געהרגעט קענען זיי ווערען, איידער"..

די ווייבער האָבען זיך אין עס-שטוב ביי מלכה'ל'ן, ר' יחזקאל'ס ווייב פערזאַמעלט. עס איז אַ מנהג ביי מלכה'ל'ן אין שבת-צו-נאַכט'ס פון גרויסען רעכענונג אויף פּסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזען. אין יענער שטוב זיצען די מאַנספערשוינען ביים יאָהר-רעכענונג, עס הערט זיך פון דאָרט אַ שטיל געריש, וואָס זאָגט אויס די ערנסט-קייט פון אינעווייניג. די דינסט דרעהט זיך, טראָגט אַריין גלעזער טהיי און נעמט אַרויס ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאָל, ווען די טהיר עפענט זיך, שלאָגט פון דאָרט אַרויס אַ רויך פון ציגאַרען און אַ ליאַרם, וואָס פערשטומט אויף ווײַלע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דרך-ארץ פאַר „דריגען"... דאָ, אין דער עס-שטוב, זיצען די ווייבער און מאַכען זיך „נאַרישע" אין „דריידעל". אין דריידעל הייסט עס, אָבער זיי שפּיעלען גאָר אין „זעקס און זעכציג" מיט אַ טאַלע קאָרטען, וועלכע די מאַנספערשוינען האָבען די קינדער געגעבען צו שפּיעלען זיך. די יונגלעך שטעהען ביי די מאַמעס און ציהען „קאָהן-געלד", די מאַמעס שטופּען

זײ אָב פֿון זיך, און די יונגלעך שטעהען אַליין װײַטער און טהוען דאָס זײַעריגע. אין מיטען קומט נאָר צו לױפֿען אַ יונגעל, האַפּט אַרױס דעם „קאָהן" פֿון טעציל און אַנטלױפֿט װאו דער פּעפּער װאַקסט — און נעה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור װײַבער טראָגט טיעפֿע הױבען מיט פֿערשידענע קאָלירטע בענדער און ברײטע שטערענטיכלעך, װעלכע זענען אין שפּיצען אױסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פֿונקעלט זיך אַנ׳אַנדער ציהרונג: אין אײן שפּיץ — אַ רױטער קרעל, אין צװײטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס װאַרפֿט איבער דעם אַלט־געקנײטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת־מלכּה" חן; דער יונגער דור טראָגט שױן שײטליך מיט פֿערשידענע מאָדנע לאָקען און די ציהרונג אין די שײטלען אַרײַנגעשטעקט. די קלײדער זענען מעהרסטענטײל פֿון פּערסישע טיכער־שטאָף אין פֿערשידענע קאָלירען, װאָס איז דעמאָלט די מאָדע געװען, און געמאַכט זענען זײ אױך געװען נאָך דער דעמאָלדיגע מאָדע, — פֿאַלדען אױף פֿאַלדען, אײן פֿאַלד אַרײַן מיט׳ן קאָפּ אין די צװײטע; דאָ מישען זיך די פֿאַלדען אױס און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט צוגעהען זײ זיך שױן אין צװײ בעזונדערע װעגען. אױף די הערצער טראָגען זײ אַלע „האַרץ־ברעטלעך", דאָס איז אַ לאַנג פֿיער קאַנטיג שטיק סאַמעט, אױף װעלכען עס זענען אױפֿגעהאַנגען װי אױף אַ שילד די מתּנות, װאָס דאָס װײַבעל האָט בעקומען װען זי איז אַ כּלה געװען. איטע די שנור, גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען אײנע אַנטקעגען די צװײטע און בײדע זענען זײ געװען שטיל (װאָרום זײ זענען ברוגז צװישען זיך, הײַנט איז דער רעכענונג...), און אַז אײנע האָט זיך פֿון איהר אָרט אױפֿגעהױבען, האָט די צװײטע עפּעס מאָדנע די ליפּען פֿערקרימט, די אױגען צום באַלקען פֿערגלײסט און לײַכט אָבגעזיפֿצט. דאָס איז געװען אַ מין ברױגעז־מינע.

זײ האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפֿיהרער פֿון שפּיעל איז געװען אַ יודעל „אַ דײַטשעל", „אַ אײַנגעהער" און „אַרױסגעהער" בײַ מלכּה׳לן, װי אין אַנדערע הײַזער. גערופֿען האָט מען איהם אױך: „דאָס װײַבערש יודעל". שױן דעמאָלט האָט ער געטראָגען „דײַטשמעריש" אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיבען קאַנטיג היטעל מיט אַ גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דײַטשמעריש" נישט אַזױ לשמה דײַטש", נאָר װי איבער „גלאַט אַזױ", װײַל עס פּאַסט פֿאַר

אַזאַ מין ווײַבעריש יודעל צו טראָגען „דײַטש". געוואוסט האָט ער צו יעדער קרענק אַזאַ מין רפוּאָה, וואָס ער פלעגט עס אָנרופען: „קאָרפּוּס דליקטוּ". מיט די דײַטשען רעדט ער פּויליש, און שרײַבט „פּראָשעניעס" אויך אויף פּויליש, דערפאַר פלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופען „מאַכער". אזוי איז עס אַזאַ מין יודעל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס הײמיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו" און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו". צום מערסטען פלעגט עס זיך חבר'ן מיט ווײַבער, און עפּעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פערברענגט ער גאַנצע טעג מיט זיי פראַנק און פרײַ. ער ווייסט פון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר ניט אויס — „אַ האַלבע יודענע". אַלעמען פלעגט ער איננעמען מיט זײַנע גלײַכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פלעגט זיך דעם קאָל'נער פון פּאַלטאָ אַוועקשטעלען, דאָס היטעל זיך פערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברײַנגען צום געלעכטער.

הײַנט, שבת־צו־נאַכט'ס פון גרויסען יאָהר־רעכנונג, איז איהם אודאַי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפינען בײַ ר' יחזקאל'ן. פון קיך טראָגט זיך אַ ריח פון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג וועט זײַן די גרויסע „מלוה מלכה", ווי עס איז שוין דער מנהג בײַ ר' יחזקאל'ן פון קדמונים אָן.

בײַ אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאָה'לע דאָס כלה־מײדעל. פון די פרישע גערײַטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקוקט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פון אַ רויז, וואָס רײַטעלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פאַר זיך" געווען אײַנגעפאַסט אין דעם ברײַטען גרויסען אויגען־לאָך, און דאָס דינינטשקע ציטערענדיגע הײַטעל האָט געהיט דאָס אויג. דער „איבער־שומר", די שוואַרצע ברעהם, וואָס העגגט אויף דעם ראַנד פון דעם גרויסען ווײַסען שטערן, וואָס זעהט אויס ווי אַ מענשען־קרוין פון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעס דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פערפלאָכטען, רוהיג אין מײדעל־ציטערנדיג האָבען זיי זיך איבער איהרע אײדעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָבגעלאָזט. זי איז געזעסען פאַר זיך, און אַ כלה־חן האָט פון איהר

געזיכט אראבגעלויכטען צנועה׳דיג און שטיל־שווייגענדיג. יעדעס מאל, ווען עס האט זיך געהערט דעם דייטשעל׳ס קול, האט איהר הארץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האט דענסמאל לייכט זיך בעוועגט. זי האט מורא געהאט, אז דאס דייטשעל זאל זי נישט טשעפען, נאר באלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינגען מיט׳ן טאטען און שמועסען וועגען א שדוך.

זי האט דעם קאפ אראבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע ווייסע הענד אבגעשטופט.

— אזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש־חודש רעטיזלעך וואקסען, אזוי וועסט דו דעם חתן קריגען.

אין שטוב האט געקלונגען א געלעכטער.

לאהלע האט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאפט און איז פאר חרפה פערשוואונדען געווארען.

אויף די וועגד פון דער גרויסער, לאנגער קיך האט דאס קופער אראבגעפונקעלט, און איין ראנדעל האט אריבערגעווינקט צום צווייטען, וואס איז געהאנגען געגען איהם אויף דער צווייטער וואנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופערנע אויסגעצויגענע בראטפאנען, די הויכע קריגען מיט פערשידענע שנויצען האבען בעל־הבתי׳ש פון די וועגד אראבגעהאנגען, פערשפרייט ארום זיך א היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... אין אייווען פלאקערט עס, און טיעפע ברייט־בייכיגע קופערנע טעפ שטעהען און קאכען, און דער פרישער, פעטער גריוועןגערוך לעגט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפעס פון היימישע זאכען... אויף דעם לאנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט א לאנגען קופערנען בלעך בעקלאפט, שטעהען אנגעשטעלט טיעפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאס שמאלץ אין זיך אריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין א ווינקעלע זיצט רחל לאה די איינגעהערין. א הויכע, אלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאמבע, און צוויי דריי לאנגע האר ציהען זיך פון די ווערצעלעך ארויס. די אלטע, גרויסע קאץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדארטע ביינערדיגע הענד. ארום איהר שטעהען מלכה׳לעס אייניקלעך, יונג-

לעך מיט מײדעלעך, טײל אין הײזלעך, טײל אין קלײדלעך, טײל אין שירצלעך, טײל אין ציצה־כנפֿות־לעך און האָרכען אויס װאָס די באָבע דערצעהלט אַ מעשה מיט „אַ פֿײערדיגען הענדעל בײם שמאַלץ פֿרעגלען".

„אַמאָל שוין לאַנג, דערצעהלט זי, האָט אַ יודענע שמאַלץ אין אַ פֿײערקע געפּרעגעלט, האָט זי דעם טאָפּ פֿון פֿײערקע אַרויסגענומען, זעהט זי עס שטעקט פֿון פֿײער אַ פֿײערדיג הענדטעל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פֿרוי, גוטע פֿרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריװען, װעט קײן עין הרע אין שמאַלץ ניט אַרײנקומען". האָט זי טאַקע אַזוי געטהון. האָט זי אָנגעהויבען גיסען שמאַלץ. ניט אײן טאָפּ, ניט צװײ, ניט דרײ, ניט זעקס, ניט אַכט, ניט צעהן, ביז זי האָט שוין מעהר קײן טעפּ ניט געהאַט — האָט עס אויפגעהערט.

די קינדער האָרכען אויס און װאַרטען מיט שרעק, ביז מען װעט דעם טאָפּ פֿון די פֿײערקע אַרויסנעהמען, אַז זײ זאָלען שוין זוכה זײן צו זעהען דאָס פֿײערדיגע הענדטעל.

דערװײל שלאָפֿט רחל־לאָה אײן, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פֿון מלכה־לעם די בעל־הבית־טעם הויב) מיט די אַלטע, ברײטע בענדער לאָזען זיך איהר איבערן אַלטען, אײַנגעקנײטשטען שטערן. דענסטמאָל נעמט אַ יונגעל און שטעקט דאָס הענדטעל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע בײ די האָר פֿון װאָרצעל.

— האָב, האָב, האָב, — מאַכען די אַלטע, אײַנגעשרומפּענע אויסגעדאַרטע ליפּען, און פּרובען האַפּען דעם קינד׳ס פֿינגעריל אין דעם אָהנצײנערדיגען מויל אַרײַן.

— באָבעשי, פֿאַר װאָס װאַקסען אײַך די האָר אויף די װאָר־צעלעך? — פֿרעגען די קינדערלעך.

— װײל איך מאַך מיר אַלײן הבדלה, און טרינק פֿון הבדלה־װײַן, — ענטפֿערט די אַלטע מיט האַלב־פֿערשלאָסענע אויגען און מיט אַ אַלט פֿערקרימט געלעכטעריל אויף די אַלטע פֿערקרימטע ליפּען.

און װען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז האַצקעלע, דאָס עלטסטע אײניקעל אַ יונגעל פֿון אַ יאָהר 10, שטאַרק פֿערנומען מיט אַ דרײדעל גיסען. אין דער קיך האָט ער אַ אײנ־

געבוינענע לעפעל מיט צין אַריינגעשטעלט, און איצט פּאַקט ער די פאָרם אין אַ הויפען זאַמד אַיין.

און דאָרט ביים אַנדער ווינקעל קיך, ווייט פון יום־טוב׳די־גען, זיצט יענטע דאָס דינסט־מיידעל, ביי אַ גרויסען עמער מיט וואַסער און שיילט די קאַרטאָפלעס, וואָס ליגען אין איהר שויס, און וואַרפט זיי אין אַ עמער וואַסער אַריין, צו די גרויסע „מלוה מלכה״...

נאָטע הינטער איהר צופּט זי ביי די בלוט־שפּראָצענדיגע האַנד; יענטע, וואָס וועט זיין?...

— זאָלסט אַזוי לעבען צו די וועסט מיט מיר התונה האָבען..

IV.

דער מתנגדי׳שער רב און דער חסידי׳שער רבי.

עס איז געקומען ל״ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואָס האָט מיט איהר חסד אויף זיך דער שטאָדט׳ס הייזליך געטראָגען און אַלץ, וואָס געפינט זיך אין זיי און אויסער זיי האָט זיך מיט גאָט׳ס לייטזעליגקייט ערפרישט בעקליידט פון קאָפּ ביז די פיס מיט גערזעליך, בלעטליך, גריניגקע קעפּעלעך האָבען זיך פון אונטער׳ן געהילץ, פון אונטער שטיין און ביין אַרויסגעריסען, געשפּראָצט, און מיט אַ ליעבער, פרומער מינע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאָקעלט אַהין און אַהער און געגאָנט זיין ביסעל בידנע הוונה פון דער מוטער־ערד. און די מוטער־ערד האָט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אָנגעזויגען און אָנגעקאָרמעט יעדעס אָפּענע מיילכעל, וואָס האָט נאָר בדעה געהאַט צו זויגען. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימעל, האָט מקיים געווען דיין שליחות, געהאָרכט און געטהון דאָס, וואָס דו האָסט זיי בעפוילען פון ששת ימי בראשית אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסען, געצויגען זיך, ווייל זיין מצוה איז צו וואַקסען, די פויגעלעך האָבען זיך דייער נעסט געמאַכט איבער די פענסטערליך פון דער אַלטער ווייבערשער

שוהל און האָבּעֶן אַ גאַנצעֶן טאָג אִין דײַן פֿרום בּית־המדרש־געֶסעֶל, פֿון וואַנעֶן עֶס טהוט זִיךְ העֶרעֶן דעֶר הײליגעֶר קול התורה, אַרומגעֶשפּרונגעֶן, אַרומגעֶטאַנצט פֿון דעֶכִיל צו דעֶכִיל אוּיפֿ'ן פֿעֶנסטעֶר פֿון אַלטעֶן בּית־המדרש, אונטעֶרגעֶשפּרונגען, אַ קדושה געֶהאַפּט, אַ שְׁמֵי רַבָּא, אַ וואָרט תּורה אונטעֶרגעֶהאַפּט, און אַוועֶקגעֶשפּרונגעֶן. אוּיף דעֶר עֶרד זִיךְ געֶשטעֶלט מִיט אַ קוויטש — אַ בּרכה, אִין געֶהאַפּט אַ קרישעֶלעֶ בּייגעֶל, זעֶמעֶל, פּוטעֶר־בּרויט, וואָס אַ הדר־יונגעֶלעֶ האָט דעֶריבּעֶר אַ בּרכה געֶהאַט געֶמאַכט, און אִיז דעֶרמִיט אַוועֶק־געֶפֿלויגעֶן און מִיט דעֶם זײַן נשמה, וואָס אִיז געֶוואָרעֶן פֿעֶרוואָגעֶלט אִין אַ פֿויגעֶלעֶ, מְתַקֵן געֶוועֶן.

און דײַנעֶ הִימלעֶן אִין דעֶר הויך האָבּעֶן זִיךְ אויסגעֶצויגעֶן, אײנעֶר אִין דעֶם צווייטעֶן אַרײַנגעֶפֿלאָסעֶן, און גאַנץ ווײַט און בּרייט אִין פֿרעֶמדעֶ לעֶנדעֶר אַרײַן האָבּעֶן זײ זִיךְ פֿעֶרבּלאָנדזשעֶט און בּעֶשיצט דײַן קלײן וועֶלטעֶל, אַזוי ווי דו האָסט זײ אָנגעֶזאָגט פֿון אָנהויבּ אָן. און דאָס וואַסעֶר הינטעֶר'ן שטעֶדטיל האָט זִיךְ ווי אַ שמִיל געֶבּעֶט, — מִיט וועֶלכעֶן עֶס וואָלט דִיךְ דאַנקעֶן געֶוואָלט. טאַטעֶ אײנציגעֶר, פֿאַר אַלץ, — געֶגאָסעֶן הוואַליעֶ אויס, הוואַליעֶ אײַן, פֿון פֿרעֶמדעֶ לעֶנדעֶר אִין פֿרעֶמדעֶ לעֶנדעֶר. דורכרײַזעֶנדיג, האָט עֶס אַ שטִילעֶ, לאַנגעֶ געֶשיכטעֶ דעֶרצעֶהלט אויף אַ וואַסעֶר־שפּראַךְ. אִין פֿון וואַסעֶר זעֶנעֶן אויפֿגעֶגאַנגעֶן בּעֶהאַלטעֶנעֶ טוי־וואָלקעֶן און האָבּעֶן בּעֶהויכט דײַנעֶ פֿעֶלדעֶר, וואָס האָבּעֶן זִיךְ אִין דעֶר לעֶנג און אִין דעֶר בּרייט אויסגעֶשפּרייט. די טוי־וואָלקעֶן זעֶנעֶן געֶלעֶגעֶן אִיבּעֶר די פֿעֶלדעֶר גאַנצעֶ נעֶכט און זײ אָנגעֶטרונקעֶן און בּעֶפֿרישט. און פֿון די פֿעֶלדעֶר האָבּעֶן זִיךְ געֶטראָגעֶן בּעֶהאַלטעֶנעֶ ריחות אִין דעֶר לופֿט אַרום און פֿעֶרפֿולט מִיט לעֶבּעֶן, עֶרקוויקט און עֶרפֿרישט יעֶדעֶם דײַן בּעֶשעֶפֿעֶניש, וואָס זײ האָבּעֶן אויפֿ'ן וועֶג געֶטראָפֿעֶן.

ל״ג בּעומר. אִין דעֶר גאַס פֿאַר טהיר און טהויעֶר זִיצעֶן ווײַבּעֶר, בּעל־בּית'טעֶס מִיט שטריקנאָדלעֶן אִין די העֶנד, שטריקעֶן זאָקעֶן און דעֶרצעֶהלעֶן מעשיות. און די הדר־יונגלעֶך, וואָס זעֶנעֶן אִין שטאָרט אִיבּעֶרגעֶבּליבּעֶן, שטעֶהעֶן בּײַ זײ און ציהעֶן די מאַמעֶס שעֶרצעֶן: מאַמעֶ, אַ צווייעֶר!... די פֿרומעֶ רבּי'צעֶן, אָנגעֶטהון אִין חול־המועֶדיגעֶן ווײַסעֶן שאַל, זִיצט פֿאַר אִיהר טהיר, אַרום אִיהר די בְּלֵי־קודֶשׁ־ווײַבּעֶר, — די שוהטיקעֶ מִיט דעֶם חזנ'ס ווײַבּ. אויף די פּאָר אײנציגעֶ בּוימעֶר, וואָס זעֶנעֶן פֿעֶרוואָרפֿעֶן אִין געֶסעֶל (וואָס קײנעֶר ווייסט

נִישט. ווער עס האָט זיי דאָ איַינגעפּלאַנצט) ציִהען זיך הדר־יונגלעך און רײַסען צווײַגלעך. פון פעלד קומען צוגעהן באָרוויסע יונגלעך מיט פעק געלע פעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאַס:

נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די קינדער קומען אָן צו לויפען, רינגלען זיי אַרום, רײַסען אָב די קנעפּלעך פון די הייזלעך, פון די קאַפּאָטקעלעך און קויפען בלומען, קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענד בלומען און אַראָבגעלאָזטע תּחתּונים׳לעך...

אין מיטען מאַרק ווערט פּלוצלונג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע פּלאַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּיעלען. קינדער קומען אָן צו לויפען פון אַלע עקען, דערנאָך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך אַרום, מען רינגעלט אַרום, און איינער אין אַ פערדרעהטען הוט אָהן אַ דאַשעק, אָנגעצויגען אין עפּעס אַ מין געשטריקט העמדעל און אָנגעגאַרטעלט אין אַ ברייטען פּאַסעק, אין שיך און זאָקען, דרעהט זיך אַרום דעם רעדעל מיט אַ קאַנטשיק אין דער האַנד און האַקט איבער די קעפּ, און וואַרפט היטלעך אין די קופּקע אַריַין און די קאַטערינקע שפּיעלט צו. פּלוצים ווייַזט זיך אַ הויכער יונג אין אַן׳אָבגעקרייַט פּנים, אָנגעטהון אין אַ פּאָר ווַאַנצע הויזען פון אויבען ביז אַראָב, מיט אַ זייגער אויסגעמאָלט אויף די הויזען אויף דעם סאַמע „זייַט מיר מוחל״... אויפ׳ן בויך שטעלט ער זיך אַרויף אַ הויכען דראָנג, און אויפ׳ן שפּיץ דראָנג לעבט אַ גאַנצע משפּחה, וועלכע מאַכט נאָך קונצען דערצו. די קאַטערינקע שפּיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאַנטשיק אין דער האַנד קלאַפּט איבער פּנימ׳ער, איבער נאַקעטע קעפּ. עס ווייַזט זיך אַ האַלב נאַקעטע מיידעל אין אַ קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאָנדע, צולאָזטע האָר, פערקעמט און איינגעפּלאָכטען מיט פערשיעדענע קייטעלעך און קמעות, מיט אַ הנ׳עוודיג נעזעל, און אַ פּאָר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין אַ רייף... ס׳ווייַזט זיך גאָר איינער, וואָס שלינגט שווערדען איַין, איינס נאָך דעם צווייטען און דערנאָך קומט אַ צווייטער און שלעפּט אידם גאָר פון מויל אַרויס. אָנשטאָט די שווערדען — לאַנגע טיכלעך מיט ווייַבערשע קאָפּקעס. און געהפרעגן זיי קשיות!

און די קאַטערינקע שפּילט צו, און דער מענש מיט'ן קאַנטשיק קלאַפּט צו איבער קעפּ, איבער פּנים'ער.

געווען איז אַמאָל אַ יוד אַ שנײַדער אין שטאָדט. מען האָט נישט געוואוסט, פֿון וואַנען עס קומט אַ יוד, און וואו אַהין עס געהט אַ יוד. ער איז געווען איינער פֿון די טויזענד, וואָס זייער לעבען געהט ווי אַ שאָטען דורך פֿאַר אונזערע אויגען, און וואָס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבאָרען ווערען און נישט זייער שטאַרבען. דאָס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואַקסען אויף בעהאַלטענע פֿעלדער, און דאָס פֿלייש, וואָס זיי עסען, מוז זײַן פֿון אַזעלכע בהמות, וואָס פּיטערען זיך אין פֿערבאָרגענע לאָנקעס,— אַז נישט, וואָלט מען זיך אַמאָל געפֿרעגט, וואו איז דאָס ברויט אַהינגעקומען פֿון די פֿעלדער? וואו זענען די בהמות אַוועקגעקומען פֿון די לאָנקעס?...

אַ יוד, אַ שנײַדער, מיט קיינעם נישט געהאַט קײַן געשעפֿטען, אויסער מיט איין גאָט זײַן בעשעפֿער. די נאַכט דעקט נאָך דעם הימעל צו, ווען דער שנײַדער גרייט זיך אין בית־המדרש אַרײַן. בעהאַלטען אונטער אַנ'איווען, בײַ אַ שראַנק ספרים, דאַנקט ער זײַן בעשעפֿער דערפֿאַר, וואָס ער האָט איהם בעשאַפֿען, פֿאַר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פֿאַר דעם חסד, וואָס ער וועט טהון מיט איהם נאָך זײַן טויט און וועט איהם צונעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט אַ יוד, אַ שנײַדער אין בית־המדרש אַרײַן, ווען עס זיצט אַ שנײַדער בײַ אַ פּויער'ס אַ סערמיענגע. און זעהט מען איהם, דאַכט זיך, עפּעס שוין אַזוינס, אַ געהעהנטליכעס, ווי דער קלאָץ, וואָס שטעהט אין מיטען מאַרק. עס פֿרעגט שוין קיינער נישט, צו וואָס שטעהט אַ קלאָץ? צו ווען אַ קלאָץ?

זײַן ווײַב, הנה די שנײַדערין, האָט אויף זיך גענומען אַ מצוה בירושה (איבערגענומען פֿון דער מאַמע עליה השלום, און די מאַמע פֿון דער באָבע, און אַזוי איין דור נאָכ'ן צווייטען): יעדען פֿרײַטיג פֿאַרנאַכט אין דער אַלטער ווײַבערשער שוהל צוויי ליכטלעך אָנצוצינדען. עס האָט קיינער נישט געפֿרעגט, ווער צינדט אָן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואָס פֿינקלען זיך יעדען פֿרײַטאָג־צו־נאַכט'ס פֿון דער

אַלטער ווײַבערשער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית׳טעס פֿון די קבֿ־ים אויפגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שענעם פֿרײַטאָג־צו־נאַכט׳ס די צווי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פֿעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפֿען). און פֿאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פּראָסטע כאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן אײַנע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דוד׳ל, דעם רב פֿון דער שטאָדט.

נאָך אַ לאַנגער צײַט, ווי הנה די שנײַדערין האָט קײַן קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן געשאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דוד׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דוד׳ל, דער היינטיגער רב פֿון שטאָדט.

באַלד פֿון קלייִנערהייט אָן האָט זיך דוד׳ל אַרויסגעוויזען אַנדערש פֿון אַנדערע קינדער. אַ סדור׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפט, „א״ב״ זיך אויסצולערנען, האַלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע ביז׳ן היינטיגען טאָג. אָהן אַ פֿערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויגעל נישט געוואָלט אײַנשלאָפֿען. נאָכ׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּעלט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין חדר מיט גרויס התמדה. נישט פֿלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַרײַן, געהט שוין נישט אַרויס, און פֿרום, אָבגעהיטען, ער געהט זיך זײַן „אָקסען־שריט״. נישט אויף קײַן האָר פֿון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה גע׳חזר׳ט און געלייענט זי אויסענווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פֿינגער געטײַטעלט, פֿערבינדען די אויגען, אויפ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פֿון דער שטאָדט, איז נפטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קײַן ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי התונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דוד׳ל זאָל התונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זײַן.

הסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שנײַדער׳ס זוהן פֿאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פֿון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך אײַנגע-

שפּאַרט. עס האָט זיך געמאַכט אַ שטאַרקע מחלוקה. נאָר איין מאָל האָבען זיך די בעלי־בתים צוזאַמענגענומען אויפ'ן בית־עולם, געשטעלט אַ חופּה מיט דודל'ען און דעם רב'ס יתומה, און אַריינגעקלאַפּט אין קבר אַריין: „מזל טוב, אייער איידעם איז ממלא מקום!"

הסידים האָבען מורא געהאַט פאַר בושת־המת, האָבען זיי שטיל־געשוויגען און האָבען געוואַרט ביז'ן ערשטען רגל — וואו אַהין וועט ער פאָהרען?

ר' דודל אָבער האָט געהאַט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער היים און האָט יום ולילה געלערענט. דער רב האָט זיך געפיהרט בעל־הבתיש: געווען אַ חברה־מאַן אין דער חברה תהלים, יעדען פאַר־טאָג אויפגעשטאַנען און געזאָגט מיט די בעלי־בתים תהלים ביז צו עלות השחר; מיט'ן ערשטען מנין געדאַוונט, כמנהג אשכנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כפּור־קטן אָבגעריכט אין דער קאַלטער שוהל.

הסידים האָט עס שרעקליך פערדראָסען, און, אַזוי ווי זייער שמייגער איז, האָבען זיי זעהר נוהג קלות געווען אין איהם און נישט אַנדערש איהם גערופען, ווי „דודל שניידער". אַ הסיד האָט איהם אַמאָל אויף אַ ברית־מילה בעליידיגט און האָט איהם „שניידער־יונג" גערופען. בעלי־בתים האָבען דעם הסיד געוואָלט גורע כדג זיין, נאָר דער רב האָט זיי איינגענומען מיט גוטען, און פון דעמאָלט אָן התמ'עט ער זיך: „אני הקטן דוד הי"ט".

הסידים, די וואָס האָבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האָבען נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, איהם צו זאָגען „רבי", און זענען געגאַנגען פון דערווייטענס. ער האָט זיך אויך פון זיי דערווייטערט, האָט זיך געהאַלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאָך זיי נאָכגעפאָרשט. פאַר זיך אַליין האָט ער נישט געקענט לערנען, דאָס, וואָס ער האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבען עס דעם צווייטען. יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט'ס פלעגען זיך די בעלי־בתים צוזאַמענקומען אין בית־המדרש אַריין מיט חומשים אין די הענד, און ר' דודל פלעגט מיט זיי די סדרה לערנען. ער פלעגט זיי געבען צו פערשטעהן און אויסטייטשען שטיקער מדרש רבא'ס, די בעלי־בתים האָבען די פינגער געלעקט פון זיינע מתיקות'דיגע רייד. שבת נאָכ'ן שלאָף פלעגט ער זיך אַריינזעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען אַ תהלים

אין דער האַנד אַרײַן און זאָגען מיט זיי תהלים, ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק. ער האָט געזונגען יעדעס וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט פון אויסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאַלט און גערופען אין בית־המדרש אַרײַן. יונגען, שבת־לאָבוסעס, וואָס האָבען אין גאַס פּאַלענט געשפּילט, האָבען דעם פּאַלענט אַוועקגעוואָרפען; בעלי־עגלות, פישערס, וואָס האָבען מיט די ווײַבער אין גאַס שפּאַצירט, האָבען די ווײַבער אַוועקגעוואָרפען, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש׳ל איז וואָס אַמאָל פולער אין פולער געוואָרען און דער רב, פערטרונקען צווישען קעפּ, שטעהט און זאָגט תהלים, און דער קהל ענטפערט איהם אָב. ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק.

יודען האָבען געוואוסט, אַז זיי האָבען זיך אויף וועמען צו פערלאָזען. איז איינעם שלעכט געוועזען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפואה געהאַט — תהלים. וואָס פאַר אַ יוד עס זאָל נישט זײַן, האָט זיך דער רב מיט איהם אַנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבען מיט׳ן יוד תהלים צו זאָגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב׳ס קול, ווי עס קומט פון אַ צובראָכען האַרץ, האָט ער זיך אויסגעוויינט פאַר׳ן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דוד׳ל איז רב געוואָרען, האָט ער אויף זיך אַ מצוה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זײַן אַפילו מיט׳ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאָל די מצוה מאַכען ירש׳נען מדור לדור, אַז גאָט וועט איהם מזכה זײַן צו דעם. דאָס איז די מצוה פון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די בעלי־בתים אָבגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פאַר די נשמות פון זײַן טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

דער רב ר׳ דוד׳ל האָט זיך אין זײַן שטוב אַרויף און אַראָב געדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פון צײַט צו צײַט ביטער אָבגעקרעכצט. הינדעלע די רביצין האָט פערשטעלט דאָס געזיכט אין איהרע בלייכע, לאַנגע הענד, געזעסען אין אַ ווינקעל בײַם אייוועןאון האָט ביטער געוויינט:

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגען, דו מוזט דאָ זײַן אַ חשק עורף

— און איך זאָג דיר, אַז עס איז מן השמים. מן השמים לאָזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואָס קען איך געגען דעם טהון? מן הסתם דאַרף עס אַזוי זיין. אַ גאַנצע עדה יודען זאָלען איבער מיר הונגערען? די שטאָדט וועט הלילה אונטערגעהן,— זיי האָבען געוויינט פֿאַר מיר, דאָס האַרץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די הרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאָך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאָר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פֿערזינדיג זיך, הלילה, נישט.

— טאַטע איינציגער,— האָט די יודענע געקרעכצט, פֿערשטעלענדיג זיך דאָס געזיכט אין די הענד, און די גאָלדענע, לאַנגע אויריינגלעך האָבען איהר נאָכגעבאָמבעלט.

דער רב איז צום שראַנק ספרים צו, אַרויסגענומען אַ ספר און האָט זיך פֿערטראַכט.

אין טהיר האָט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פֿון דער שטאָדט, און האָט די רביצין גערופֿען: רביצין, זיי נאַר מוהל.

די רביצין האָט זיך אויפֿגעהאַפּט.

דער רב האָט עס בעמערקט און האָט אַ ווינק געטהון צו ר' יודלען מיט'ן פֿינגער: נו, וואָס, זיי געהען שוין?

יודעל האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען.

— ביי מיר האָבען זיי געפועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאָלען יודען נישט האָבען צו עסען? מילא, וואָס איז דער הילוק, איך האָב אויף מיר גענומען מצות הכנסת־אורחים. דאַכט זיך, דאָס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אַוועקנעהמען. און דו, יודעל, זאָגען זיי דיר אויך אָב דאָס מוהל־שאַפֿט?

— איך וויים נישט, מן הסתם. נאָר וואָס איז דער הילוק, אַז אָהן אייך, רבי.

— עס איז דיין הזקה. על פי דין טאָרסט דו דיך נישט אָבזאָגען, כל זמן...

פֿון הינטערן פֿענסטער דערהערט זיך פּלוצלונג אַ גערודער.

מענשען קומען אן. עס ווערט אַ געלאָף, אַ געשריי: „דאָס קוויטעל!" דעם בלינדען שוסטער'ס קול הערט מען אין פענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך אַ שווארץ יאָהר אויס-ריכטען!" מען קלאפט אין דער טהיר, הענד רייסען אויף, אַנדע-רע קלאפען די טהיר צו. שטעקענס פאַלען אַהין און אַהער, אַ קנאַק פון ערגעץ אין אַ שויב. עפּעס פאַלט אַריין דורכ'ן פענסטער. די רבי'צין שרייט און ציהט דעם מאַן ביי דער קאפאָטע. פון דרויי-סען הערט מען: „די קצבים געהען".

דער רב גיט אַ רייס אויף די טהיר און געהט אַרויס. די גאַס איז פול מיט קעפּ — יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאַמעטענע שבת'דיגע. עס שוואַרצט זיך ווי אַ לְוָיָה... אַלע לויפען, שרייען. יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האלט איבער'ן צווייטענס קאָפּ אַ שטעקען. דער הויי-כער יוד שטאַרט פון אַלע אַרויס און מיט די דינע הענד שאַרט ער קעפּ פאַר זיינע פיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבען אַ געשריי!

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרען אַ געשריי צווישען עולם, און עס איז שטיל געוואָרען. אַלע האָבען די קעפּ אַראָבגעלאָזט און געוואַרט אויף עפּעס. יעדער איינציגער האָט זיך בעהאַלטען אונטער דעם צווייטען, אַז דער רב זאָל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואָס שלאָגט איהר אייך, ווי די גוים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרעהרען האָבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

אַ טרויעריג שטיל-שווייגען האָט אַלעם צו געשטיקט, נאָר פון דער מאַסע שטומע שוואַרצע קעפּ האָט זיך אַ קול גלאָזט הערען:

— דאָס קוויטעל פון די סנדיקאות, דאָס קוויטעל!

מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אָבער מען האָט נישט געקענט דערזעהן.

— וואָס ווילט איהר אַ קוויטעל, נאַט אייך, אַבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אַוודאי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין וואָרט נישט אָנגערופען.

— אונזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פֿון עולם אין טרעהרען — אַ האָלערא זאָל אייך אַנידערלעגען! קיינער האָט נישט געוואָגט צו לאַכען.

אין דעם איז אַ קליין, נידריג יודעל אַרוים פֿון דער עדה און צו צום רב, און ערנסט פֿערגלייזענדיג די אויגען מיט כוונה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער׳ן ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער׳ן דער שטאָדט, מיר זענען געקומען נאָכ׳ן „קוויטעל״.

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע יודעל, ר׳ יצחק יודעלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכ׳ן רב, און חסידים האָבען זיך נאָך איהם נאָכגעשטופּט, אָבשטופּענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב אייניגע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָב. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אָנגעהויבען ערנסט צו שאָקלען און האָט געזאָגט:

„עס איז ידוע ונגלוי פֿאַר דעם מי שאמר והיה העולם אַז נישט פֿון מיין גוטען רצון גייע איך אַוועק פֿון דער מצוה, וועלכע איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מהמת שלום״ — און איז צו צום טיש, גענומען אַ פּען אין האַנד אַריין, און אָנגעהויבען שרייבען.

חסידים אַרום האָבען שטיל געשוויגען. פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינ׳ס הליפּענדיג געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפגעהויבען, ר׳ יצחק יודעל׳ס איז צו און די האַנד אויסגעשטעקט נאָכ׳ן קוויטעל.

— ניין, זאָגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאַפּאָטע, — האָט ער אַריינגערופען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אַריין מיט אויסגעוויינטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאַנק.

— אשה, איך פֿרעגע מיך, און לויב גאָט, וואָס ער האָט מיר איין מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און טרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרעהרען פֿון געזיכט מיט'ן פֿאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופֿען צום עולם, אַרויסקומענדיג אויפ'ן גאַס, און האָט מיטגעשלעפּט יודעל מלמד ביי'ם אַרבעל.

— אַנטקעגען דעם רבי'ן — האָט זיך נאָכ'ן רב געהערט ר' יצחק יודעלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָדט אַרויסגעלאָזט.

אַלע, דאָס גאַנצע שטעדטיל, האָט זיך נאָכ'ן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבי'ן אַנטקעגען.

פֿון יעדער טהיר האָבען זיך מאַנספּערזאָנען אַרויסגעלאָזט, געהאַפּט די שבת'דיגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען, געוועלבער האָבען זיך פֿערמאַכט אין מיטען העלען טאָג, טהירען האָבען זיך פֿערקלאַפּט, און אַלע זענען אַוועק נאָכ'ן עולם אויפ'ן וועג, בעלי־בתים דערזעהענדיג, אַז דער רב געהט אַנטקעגען, האָבען פֿערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין האַרצען האָבען זיי זיך געפֿרעהט: אַ רבי קומט אין שטאָדט אַריין, חסידים וועלען קומען אויף שבת, די שטאָדט וועט ווערען אויפֿגעפֿריכט. זיי האָבען זיך אויך אָנגעטהון די שבת'דיגע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מַחֲנֶה וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרען. בעלי־מלאָכות האָבען אַוועקגעוואָרפֿען די מלאָכה, קרעמער — די קראָמען, און אַלע האָבען זיך געלאָזט אויפ'ן קאָנסקער וועג דעם רבי'ן אַנטקעגען. גוים לְהַבְדִיל. אויס נייגיעריגקייט, האָבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מהנה. פֿון ר' יהוקאל'ס הויף איז נאָך אַרויס מיט אַ בריטשקע און וואָגען, די פֿערד זענען געווען געשפּאַנט אין נייעם געשפּאַן מיט'ן מעשענעם בעקלאַפּעכטס. ר' יהוקאל מיט די זיהן און איינִיקלעך זענען געזעסען אין איין וואָגען. ר' חיים דער צווייטער שותּף מיט די זיהן, איידעמס און איינִיקלעך אין צווייטען וואָגען. נאָר אַז אָנקומענדיג צו דער עדה, האָבען זיי דערזעהען, אַז די גאַנצע עדה געהט צו פֿוס, זענען זיי אויך פֿון די וועגען אַראָב און אין עולם אַריין.

די פֿעלדער אַרום און ווי ווייסענדיג, אַז זיי געהערען

צו אַיין גאָט, האָבּען זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פון גרינעם גראָז לאָזט זיך ווייט אַוועק. אַ ווינטעל בּלאָזט און בּעוועגט דאָס גראָז, איין הוואַליע פון אַ גרינעם ים איבּער'ן צווייטען. אין דעם גרינעם ים פערבּלאָנדזשען זיך שמאָלע, אויסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פעלדער, פערבּלאָנדזשעט אין גראָז, שטעהען הויכע יתומים'דיגע בּוימער, און מיט דער בּושה, אַז גאָט האָט זיי צו נאַרען אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זענען העכער געוואַקסען פון אַלץ אַרום און אַרום, שאָקלען זיי זיך איינזאַם און דאַוועגען בּיחיוד אין פעלד. צווישען די פעלדער ציהט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פערשטעלט פון בּיידע זייטען מיט אַלטען ליפען-בּוימער. די לאַנגע צווייגען, וואָס אָט ערשט האָבּען זיי פון זיך זייערע קנעפּ שפּראָצעטכס אַרויסגעצויגען — פלעכטען זיך איין צווייג אין דעם צווייטען אַריין.

און גאָט'ס עדה אויפ'ן וועג. אויף די פעלדער טרעפט מען רבּי'ס מיט הדר-יונגלעך שפּאַצירען ל"ג בּעומר אין פעלד, די יונגע גבּורים מיט די פייַלענבּויגענס אין די הענד זענען בּאַלד אַריין צווישען דער מחנה, אויסגעמישט זיך, און אויך אַקעגען דעם רבּין נעגאַנגען.

חסידים האָבּען זיך בּאַלד צוזאַמען בּעהאָפטען, איינער צום צווייטען. איינער האָט אַרויפגעלעגט די האַנד אויפ'ן צווייטענס אַקסעל, בּיי די הענד זיך גענומען, בּעהאָפטען זיך און זענען געוואָרען אַ עדה אין דער עדה. זיי האָבּען קיין חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו" אָדער ניט „משלנו". ווער ס'האָט געוואָלט, האָט זיך בּיי דעם גאַרטעל אָנגענומען, בּיי די הענד זיך פערבּונדען, און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפטען. קינדער זענען געקומען צולויפען, פערפלאָנטעוועט זיך צווישען די פיס, בּיי די פאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפּט, בּיי די פאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער, פון אַלע עקען האָבּען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בּעהאָפטען זיך און אָנגעהויבּען צו זינגען, הויך מיט'ן קול:

„בּרוב עם הדרת מלך"

און די קולות האָבּען זיך איניינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבּען זיך צוזאַמענגענאָסען, און עס איז געוואָרען איין קול פון טויזענד הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבּער פעלדער און וועלדער און האָט ערגיץ גאַנץ ווייט אָבּגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך".
אויבען אויפ'ן הימעל האט זיך איין שטיק, העל־שייניגנדי־גער הימעל אין אנדערן אריינגעגאסען. פון אלע עקען וועלט זענען אנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, נגידיש־הסידישע וואלקענ־לעך, און איינס האט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען. אין עק וועלט האט זיך געהמארעט. נאר דער שווארצער וואלקען איז צורונען, און פון זיינע שפאלטען האט די זון ארויסגעגאסען מיט ליכט, און די ליכטיגקייט האט אבגעגלאנצט און בעהעלט א גרינע בייט אונטען איף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בייט האט געשפילט צווישען די אנדערע מאטע בייטען.

און אזוי ווי אונטען איף דר'ערד, אזוי האבען זיך מיט אמאל אויך אויבען די הימלען צוזאמענגעגאסען, איין ליכטיגער וואלקען האט זיך געגאסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען איינס געווארען נאכגעצויגען זיך נאך דער עדה דעם רבין מקבל פנים זיין. און אונטען איבער די לאנקעס האט א ווינדטעל געבלאזט און געבויגט די גרע־זער, און די גרעזער האבען זיך נאכגעשאקעלט, נאכגענויגט נאך דער עדה... און די איינזאמע בוימער אין די פעלדער האבען מיט זייערע צווייגען געשאקעלט, געבעטען עפעס, געגריסט פון דערווייטען, און ארום האט דעם עולם'ס קול הויך, וויים און ברייט אבגעקלונגען:
„ברב עם הדרת מלך".

דער רב מיט די פאר בעלי־הבתים זענען געגאנגען אין א זייט וועג, זיי האבען געזעהן, ווי דארט יודען העפטען זיך איינער אין צוויי־טען, זענען איינס מיט'ן הימעל און דער ערד געווארען, און זיי, די בעלי־בתים, הברה־מענשען, אויסגעשטופט, ארויסגעווארפענע, האבען זיי עפעס דרך־ארץ געקראגען פאר דעם גרויסען אחדות, וואס זינגט... און פון די בעלי־הבתים האט מען זיך יעדעס מאל אבגע־ריסען און צו די הסידים אריבערגעגנב'עט זיך.

באלד איז אנגעקומען פון וועג אן א גרויסער וואלקען, וואס האט אויפגעשטייגט פון דער ערד אין הימעל אריין. דער וואלקען שטויב לויפט פאראויס, קומט וואס אמאל נעהענטער און זאגט עפעס אן:

— דער רבי פאהרט! דער רבי פאהרט!

און יודען ווי גרויס און ווי קליין האבען זיך געגעבען א לאז הענדום־פענדום אין וואלקען שטויב אריין, און איהם צוריסען, פער־

בלאָזען, און עס דאַכט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. אין וואָגען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פֿערטונקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַ אַלט גרויער יוד, פֿערוואָרפֿען די הענד איבער'ן האַרץ, פֿערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער איידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פֿון צייט צו צייט.

— שלום עליכם!

און עס האָבען זיך געגעבען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פֿעטע, דיקע, רויט־האָריגע און איידעל־גלאַטע. אַ ים הענד, איינע איז פֿערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָב, און דער רבי האָט יעדען בעזונדער שלום־עליכם אָבגעגענטפֿערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפֿרעגט.

— דער רב פֿון שטאָדט.

— דער רב פֿון שטאָדט? אַזוי.

— איך האָב אייך דאָס קוויטעל געבראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קוויטעל איבערגעבענדיג.

דער רבי האָט די בלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך אַוועקגעבען, עס איז מיין מצוה, — האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווײַלע מחשבה. צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

— צו וועמען פֿאָהרסט דו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכעל געפֿרעגט, דאָס בריוועל אין בוזעם־קעשענע אַריינלעגענדיג.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו ביי מיר ביים טיש זיצען, האָט דער רבי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבען זיך צוגערוקט חסידים, האָבען דעם רב אַוועקגעשטופּט אין אַ זייט און דער עולם האָט זיך ווײַטער גערוקט מיט די הענד איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבי'ן.

— יודען, מיר וועלען מנחה דאַוונען — האָט דער רבי אויסגערופֿען און איז אַראָב פֿון וואָגען.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואַלד געשטאַנען.

בוימער ווי זיי וואלטען אין איין גארטעל געוועזן פערלפאכטען. דער רבי פאראוי׳ס, דער עולם נאכ׳ן רבין זענען אין די בוימער אריין.

עס איז שוין פארנאכט געווארען. די זון האט נאך אין וואלד אריינגעקוקט צווישען די בוימער. נישט וואו און נישט ווען האט זי דאס גרינס צווישען איין בוים און דעם צווייטען בעגולדעט. דער קליינער וואלד איז שטיל געווען. ווי א שטילער סוד וואלט אין איהם פערשטומט געווארען פון צייטען, צייטען לאנג... די הימלען איבער׳ן וואלד אין רויט־בלויען פייער האבען צנועה׳דיג זיך ווייט אראבגעלאזט. טיעף אין וואלד האט א איינזאמער פויגעל גערופען; גערופען נישט ווייסענדיג וואס. דארט טיעף אין וואלד האט ווער א בוים אונטערגעהאקט און דער בוים האט זיין ודוי הויך צווישען די בוימער אויסגערופען....

און ארום וואלד האט די גאנצע וועלט געווארט...

נאך ניט פארטיג איז דאס גרינס געוועזן, נאר עס האט ערשט אנגעהויבען צו בליהען. די ערד האט ערשט די בריסטען אויסגעשטעקט, און דאס גרינס האט ערשט צו זויגען אנגעהויבען, צו נאגען זיין ציהען היונקה. אלץ ארום האט ערשט אנגעהויבען צו לעבען און האט געווארט אויף א דערלעזונג, אויף א ברכה, אויף א תקון.

און דער עולם איז פערווארפען אין וואלד. א יוד הינטער א בוים, א יוד הינטער א בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אלע האבען זיך טיעף און ערנסט געשאקעלט. דעם רבינ׳ס ברכה האט געקלונגען אין וואלד, און מיט דער האנד האט ער צוגעשאקעלט און געוויזען:

„ברך עלי–נו ה׳ אל–ה–נו את הש–נה ה–זאת ואת כל מי–ני תבו–א–תה לטו–בה, ותן בר–כה על פני הא–ד–מה. ושבע–נו מטו–בה וב–רך שנ–תנו כש–נים הטו–בות, ברוך א–תה ה׳ מב–רך הש–נים“.

און ביי יעדען בוים א נשמה, און יעדע נשמה, וואס איז הינטער זיין בוים געשטאנען, האט פאר זיין בוים געבעטען, און מיט דער ברכה האט מען דעם תקון אויף דאס גרינס געזעהען. און די בוימער האבען זיך מיטגעשאקעלט, ווי געוואלט עפעס בעטען. זאגען, נאר בוימער זענען שטום, און די נשמה, וואס שטעהט אונטער דעם בוימ׳ס שליח צבור, און דער בוים שאקעלט זיך מיט: אמן! אמן! אלץ ארום האט געדאווענט, געבעטען און געדאנקט גאט, און

דער הימעל האָט זיך געגעגענטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל. אַ עדה יודען, אַ עדה בוימער. די בוימער האָבען זיך מיטגעשאָקעלט, אַ צווייג אָן אַ צווייג געקלאַפּט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך בעוועגען, די פֿויגעל פֿון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידער־קול האָט טיעף אין וואַלד געריפֿען צווישען די בוימער, און דעם העקערס קול דאָרט טיעף האָט אָבגעקלאַפּט. און די קולות האָבען זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרען איינס. אַלץ האָט זיך בעהאָפטען. און עס איז געוואָרען איין תפלה, איין האַרץ, איין נשמה. און דאָרט טיעף אין וואַלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאַווענט מיט...

די גאַנצע וועלט אין גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאַווענט.

באַלד איז אַלץ שטום געוואָרען. די בוימער האָבען זיך אויפֿגעהערט צו שאָקלען, דאָס גראָז צו בעוועגען. דאָרט טיעף אין וואַלד איז דער פֿויגעל פֿערשטומט געוואָרען און דער ווידער־קול פֿון העקער. די וועלט ווי זי וואָלט זיך אַ מינוט איינגעהאָרכט. דאָרט טיעף אין וואַלד איז גאָט און הערט זיך אויך איין צו דעם אַלט־בעקאַנטען נגון פֿון אַמאָל, און דעם רבי׳נס קול וויינט אין וואַלד:

תק—ע בשו—פר ג—דול להרו—תנו ושא נס לק—בץ גליו—ת—נו...

אַלץ אַרום איז שטיל געווען. אַ טונקעלער, טרויעריגער נעבעל האָט דאָרט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפּרייט, און פֿון דאָרט טיעף האָט אַ טרויעריגער פֿערגעסענער זום־זום־זום געברומט און האָט געשפּיעלט איבער וועלדער און פֿעלדער און דער ווידער־קול האָט זיך ווייט צוגאָסען און פֿערטרויט בעהאַלטענע סודות.

גאָט׳ס אַ גרוס איז עס געווען צו זיין כּנסת ישׂראל פֿון לאַנגע, לאַנגע צייטען...

באַלד האָט דער רבי זיין תפלה געענדיגט. יתומים אונטער בוימער האָבען קדיש געזאָגט, און אפשר האָבען אויך בוימעליך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זענען די קינדער זייערע הזנים געווען...

דער רבי איז צוריק אַרויף אויפֿ׳ן וואָגען. מען האָט די פֿערד אויסגעשפּאַנט, יודען גאַנצע מהנות, גאַנצע עדות האָבען אין דעם וואָגען זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זענען געקראָכען איבער קעפּ, איינער איבער׳ן צווייטען, איבער די רעדער און אויף די רעדער און דער ווייסער האַלאַט, פֿערטרונקען אין ימים קעפּ און הענד, האָט זיך גע-

טראָגען אין דער הויף, און פאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפ, הוואַליעס קעפ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„ברוב עם הדרת מלך“.

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבער טוי־וואָלקען איבער וועלדער און פעלדער געררוהט און געהיגען, און געטרונקען יעדעס מייל־לייל, וואָס האָט זיך געעפענט.

דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהענטער די הוואַליעס קעפ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פון שטאָדט זיך געלאָזט, די אָנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפ פערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:

ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.

אַ ליעבער פערגעסענער טוי־וואָלקען, וואָס האָט פון די וואַסערען אויפגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבע איבער'ן שטעדטיל געלעגט, צו בעשיצען, צו בעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטיוליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעבליך איינגעשלאָפען.

ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

פון ר' יהזקאל'ס צוויי גרויסע פענסטער, וואָס געהען אין שוהל־געסעל אַריין, האָבען אין טונקעלען טוי־נעבעל צוויי גרויסע ליכט־פלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל פערטרונקענער ליעבער נגון איז פון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פון די וואָכעדיגע בית־המדרש־פענסטער, וואָס זענען געווען געגען איבער ר' יהזקאל'ס פענסטער, האָבען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקען אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואָכעדיגער „והוא רחום“ פון אַנ'אַלטער שניידערישער ברוסט האָט פון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:

„יכפר עון ולא ישחית“.

און טיעף אין געסעל, פערהילט אין נאכט-נעבעל הערט זיך א יונגעל׳ס לאבוסדיגע שטימע:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ.
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

V.

די זומערדיגע פאר-נאכטען

ווי די דריי וואכען האבען זיך אנגעהויבען אריינצוגנב׳נען אין שטעדטיל, איז דאס זומער-לבען ווי אין מיטען אבגעהאקט געווארען. די וועלט ארום און ארום האט אויסגעזעהען ווי א פרינצעסין, וואס זיצט אין איהרע יום-טוב׳דיגע קליידער און טרויערט נאך איהר געליעבטען, וועלכער האט זי פערלאזט... א ווינדטעל בלאזט און וועהט איבער די גרעזער, שאקעלט זיי אהין, שאקעלט זיי צוריק. דאס, בלעטעל אויפ׳ן צווייגעל, דאס גרעזיל אין דער ערד וויינען אין זיך פאר דער גאנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פאר-נאכטען! פון בעהאלטענע וועלטען קומען זיך צוציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואלקען. מישען זיך צוזאמען טיעף אין ברייטען האריזאנט פון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואלקען ווערען בעהאלטען הינטער בלאהע, פאכערדיגע פארהאנגען. ליכט פערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואסער און שפיגעלט זיך אב אין זיינע ליכטיגע, געשליפענע הוואליעס. און די הוואליעס געהען, א הוואליע נאך א הוואליע, ווי זיי וואלטען דאס הארץ אויסגערעדט איינע פאר דער אנדערער. ווייט, ווייט נויגט זיך דער הימעל אראב אין וואסער אריין, און דאס וואסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאפען לעגען אין געדיכטען וואלד, אין שווארצען וואלד, אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פאר-נאכטען אין שוהל-געסעל! טונקעל-טרויעריגע נעבלען טוליען דאס שטילע געסעל. און וויקלען עס, ווי זיי וואלטען עס וועלען פערהוילען פון מענשענ׳ס אויגען. אין עק וועלט

פֿון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויטליכקײַט, פֿערזונקען און פֿערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָבּגעריסענע, פֿערגעסענע אינזלען. — פֿון די פֿענסטער פֿון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פּרוש'ס קול וויינט אין געסעל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט געהמט־מיט זײַן געוויין און פֿערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פֿון דעם נאַכטכאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פֿערגעסענעס זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע אין זיך אַרײַן, און ווערט פֿערטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פֿון רבי'נס פֿענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווײַסען האַלאַט דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווײַסער האַלאַט געהט פֿאַרבײַ די צוויי פֿענסטער, לויפֿט ווער דורך איבער'ן ווײַסען פּלייט, וואָס איז אַנטקעגען די פֿענסטער. פֿאַר טהיר און טהויערן זיצען האַלב־נאַקעטע יודען, בעלי־בתּים, בעל־הבית'טעס, בעלי־מלאָכות, אָנגעהאָרעוועטע פֿון אַ גאַנצען טאָג, אויסגעבעט אויף בעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פֿרישע לופֿט", קליינע מיידלעך שפּאַצירען צוזאַמען פֿאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך בײַ די הענד, און זינגען הויך אויפֿ'ן קול:

גערהט דער גראַף אין וואַלד אַרײַן,
טרעפֿט ער אַ מיידעל בײַם בוים שטעהן.
— מיידעלע, מיידעלשי, וואָס טהוסט די
אין וואַלד אַליין?
— איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַרײַן
און וויים נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפֿ'ן פּלויט פֿון הנה־שרה'לעס גאָרטען, פֿון וועלכען די צוויינען מיט בּאַרנעס שטײַגען אין מאַרק אַרײַן, קלעטערן די הדר־יונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווײַגען און רײַסען פֿון זיי אונצײַטיגע אובס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿען, נאָר איינס נעבּיך איז הענגען געבליבען אויפֿ'ן פּלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה געהען אַהיים פֿון דער פּאַשע, דער שעפֿער שפּיעלט אויף דער פּישטאַלקע,

בעלי־בתים דערהויבען זיך פֿון די ערטער און פֿיהרען דאָס ווייערינגע אין די שטאַלען. פֿון ערגיץ פֿאַר א הויז הערט זיך א האַרמאָניע שפּיעלען. דאָרט זיצט סטעפּאַן, דער איינציגער גוי אין געסעל, מיט זיין מיידעל און שפּיעלען ליעבעס־ליעדער, און דאָס קול פֿון דער האַרמאָניע מישט זיך אויס אינאיינעם מיט׳ן פּרוש׳ס ווייגענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, האַרץ־רייסענדיגער נגון. וואָס ווערט פֿערטרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! דאָרט ווייט צום שוואַרצען וועג צו, צום „בית־עולם", שפּאַצירען אַרום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפּאַצירען בעל־הבתיש׳ע מיידלעך אין די זומערדיגע קאָרטאָנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט אַ בחור אַריבער אַ פֿערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפֿינען די כלה, וואָס איהר גאָלדענעם זייגער טראָגט ער אויף זיין וועסט; ער פֿערשעמט זיך, און דאָס האַרץ קלאַפּט אין איהם... וויל אַ מיידעל וואַרפֿען אַנ׳אויג צו די בחורים, כדי צו געפֿינען איהר חתן, פֿאַר וועלכען זי העפֿט איצט אויס אַ תפֿילין־בײַטעלע, שעמט זי זיך פֿאַר די חבר׳טאָרינס. איהר האַרץ קלאַפּט אין דער־שטיל, און דאָס לייכטע קאַפּטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! היינט זענען אָבער די „דריי וואָכען", היינט טאָר מען קיין ליעבעס נישט שפּיעלען, האָט מען עס אָבגעלעגט אויף שבת־נחמו... נאָר די נעבלען, וואָס הילען דאָס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאָס האַרץ, דאָס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפּילען אין דער־שטיל אַ געהיימע ליעבע... און די ריחות טראָגען זיך פֿון יענער זייט פֿעלדער און דערפֿרישען דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פֿול, און עס ווערט עפּעס אַזוי לייכט, אַזוי ליעב, אַזוי זיס, און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטוליעט, געליעבט! אוי, טאַטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! ווער עס האָט אייך געהאַט, ווער עס האָט אייך פֿערלאָרען...

אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו, ווייטער גראָב אין שול־געסעל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעטוליעט אין האַרצן פון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פון דער וועלט. און ביידע האָבען זיך בעהעפט, אין דאָרט ווייט, טיעף אין וואַלד זיך פערבלאָנדזשעט און זיך שלאָפען געלעגט אין געדיכטען וואַלד.

אויף דעם שוואַרצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אַלטע, אָבגעלעבטע טאָפּאָלען, ווי ווילדע לצים, מיט אָבגעהאַקטע פיס און הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פון רוחות, ווי אָנגעקומענע פון פאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פון אָנהויב וועלט ביז'ן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער, קומען צוגעהן „הויכע דייטשען מיט לאַנגע בייטשען", און שטעלען זיך הינטער די טאָפּאָלען און ציהען פון זייערע צווייַגען די ליעבסטע, האַרץ־נאָגענדע נגונים, ציהען, ציהען ביי'ם האַרץ, און פערנאַרען מענשען מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפּען...

אין פעלד, אין גראָז ליעגען קופּקעליך הסידים, הינטערן שטאָדט, און זינגען דעם יאוש'דיגען:

שׁוֹכְנֵי בָתֵּי חוֹמֶר,
לָמָּה תִשְׂאוּ יָיִן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה—אָיִן!

מיט'ן נגון פון דעם חזן, וואָס מען האָט איהם לעבעדיגערהייד אין קבר בעגראָבען. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטעהען אויפ'ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאָט'ס ערד, פערטרונקען אין ימים גרינס, לעבען דאָ זייער שטיל, שווייַגענדיג לעבען. עס שווייַגען די טויטע ביינער אין די פיער איילען פון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פּיצעל הימעל. דאָס ווינדטעל בלאָזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פון זיך דאָס לעבעדיגע גרינס אַרויס. אָט זענען די ביינער צוגעקומען צום אמת'ן תכלית, צום לעצטען סוף פון לעבען, פון פאַר'ן אייביג און פון נאָכ"ן אייביג... און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניגט, דאָס לעבעדיגע מיט'ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאָט'ס געוואָרען...

פון דער צווייטער זייט וועג שפּיגעלט זיך אָב דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעהט עס אויס פון דערווייטען. קליינע ליכטלעך פון די בערלינקעס, וואָס רוהען אין וואַסער איבער־

נאַכט, דרינגען טיעף אין וואַסער אַריין, און זיי זעהען אויס פֿון דערווייטען, ווי גרויסע, טונקעלע היות זענען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרען, און קענען נישט מעהר אַרויס. די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, דרינגען אַהער פֿון דערווייטען און בעטען הילף...

און אויף דעם שוואַרצען וועג, טיעף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פּנים אין ביידע הענד פֿערשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרעהרען — וואָס ער וויינט אויף חורבן בית־המקדש — האָבען אויף דער ערד זיך אַראָבגעגאָסען און אַלץ פֿערטוקט און פֿערטרונקען....

אויפֿ'ן שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל, גבריאל דעם רבי'ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאה'לע, ר' יהזקאל'ס יונגסטע טאָכטער.

זי האָט איהם געזעהען דורך אַ שפּאַלט פֿון דער טהיר דענסמאָל, ווען זיין פֿאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פֿאַר־טאָג'ס, ווען זי איז נאָך אין איהר בעט געלעגען, האָט זי דערהערט פֿון אַ אָפּענעם פֿענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכ'ן פֿענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פֿון די יונגע גרעזער, וואָס האָבען זיך פֿון דעם נאַכט־טהוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומען־געשמאַק, און איז פאַר איהר געזיכט פערביי־געפלויגען און געווינט איבער איהר, און איהר ברוסט האָט זיך אונוויסענדיג געהויבען און געוועקט זיך... און פֿון דענסמאָל אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין איידעל, מלאָכדיג געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיגע לבנה פֿון זיין טיעפֿען שטריימעל אַרויסגעשיינט, נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפֿון. זי האָט פֿון גאָרנישט געוואָלט וויסען, נאָר יעדען פֿאַר־נאַכט האָט זי זיך אין שול־געסעל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגען אַהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע ביי־טשען", די וואָס שפּילען און ציהען די נגונים פֿון די טאָפּאָלע צווייגען, און האָבען זי געצויגען טיעפֿער אַריין, טיעפֿער אין שוואַרצען וועג אַריין, טיעפֿער און טיעפֿער... איהם אָבער האָבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזען פֿערפֿיהרען...

און זיי האָבען נישט געזעהן, ווי זיי פֿערקריכען זיך. די נאַכט

איז געפֿאַלען איבער זייערע קעפּ און האָט זיי אין זיך אַריינגענומען, בעהיעבט זיי מיט פֿינסטערניש הינטער זיך און פֿערשטעלט זיי פֿון מענשענס אויגען. די טויטע מצבות אויפֿ'ן בערגעל זענען עדות געווען, אַז די קינדער האָבען צווישען זיך קיין וואָרט נישט גערעדט, נישט ביי דער האַנד זיך אָנגענומען, נאָר ער פֿון איין זייט וועג, און זי פֿון דער צווייטער זייט וועג האָבען זיך געלאָזט נאָכציהען נאָך די שטומע, האַרץ־נאָגענדיגע נגונים, וואָס די „הוילע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען" האָבען מיט זייערע דינע, לאַנגע פֿינגער פון די אַלטע טאָפּאָלען־בוימער אַרויסגעצויגען. אָט די נגונים האָבען זיך אין זייערע הערצער אָבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבען די קינדער אַלץ געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפּיעלט שטומע, סודות'דיגע טענער אויף די האַרץ־סטרונעס אין דער־שטיל... אין דער־שטיל...

און די נאַכט איז געפֿאַלען איבער זיי, און די טהוי־וואָלקען האָבען געשוועבט פֿאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַלץ אַרום איז פֿול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאיינעם געאָרעמט פֿערוואָרפֿען אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראָגען פון די אַרומיגע פֿעלדער, וועהען איבער'ן פנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואָס מען טראָגט ביי זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיינמאָל נית אַרויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פּאַמעליך, און בענקט נאָך עפּעס, און אַ בענקעניש ליעגט אויף אַלעם אויסגעגאָסען, די גאַנצע וועלט בענקט, נישט וויסענדיג אַליין נאָך וואָס, נאָך וועז...

אין געדיכטען וואַלד ליעגט גאָט אין שוואַרצען מאַנטעל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאָס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאָהע, שוואַרצע ימים, קישט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט און בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

אין מיטען האָריזאָנט בלאָנדזעט אַ ליכטיגע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאָס יונגעל און דאָס מיידעל לאָזען זיך נאָכציהען נאָך די פֿערגעסענע נגונים...

אַ בּיסעל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנלעך דרינגען זיך אין דער טיעפעניש פון וואַסער, און דערצעהלען זיי מעשׂיות פון אַנדערע וועלטען.

דאָס יונגעל מיט'ן מיידעל געהען נאָך, און לאָזען זיך פערפיהרען נאָך די פאַקעלדיגע לאַמטערנדלעך.

זיי זענען צום וואַסער אָנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

עס האָט זיך פּלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פון גאַנץ ווייט אָבגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך אין דער פינסטערע נאַכט געקלאָגט: געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אַמאָל ליכטיג געוואָרען, ווי אַ רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע המאַרע פון אַ ליכטיגען ים איז געקומען צו ציהען פון אַ פרעמדער וועלט און האָט זיך פערבלאָנדזעט אין'ם פינסטערן נאַכטייב אַריין, און האָט אַ האַלבען הימעל בעלויכטען. צי האָט נישט אַ מעכטיגע האַנד אַ שטיק נאַכט פון דער הויך אַראָבגעוואָרפען, און דער וועלט דעם אָפענעם הימעל געוויזען? צי האָט זיך אפשר האָך די זון איין מאָל אין לעבען טועה געוועזען, און אָנשטאָט אין אַ פרעמד לאַנד צו געהן, איז זי פאַר דער צייט צוריק געקומען? אין אונטען אויף דר'ערד פלאַקערט זיך, איין וואָלקען פייער קוילערט זיך אין צווייטען אַריין און זיי פלאַמען זיך איניינעם אין שטייגען אין הימעל אַריין, און צינדען אַ שטיק הימעל אונטער. ערד, לופט און הימעל קושען זיך צוזאַמען אין איין פלאַם פייער. עס האָט פון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָבגעריסען און צוריק טאָג געמאַכט... פון דער־ווייטען הערען זיך וויינענדיקולות. און דער שטאָדט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ געוואַלד, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון!

דאָס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען ביים ברעג וואַסער. ליכטיגע שטראַהלען פאַלען אַריין און בעלויכטען דאָס וואַסער פון יענער זייט. און פון דאָרט, פון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צישווימען ליכטיגע חוואַליעס און סודיען איין אין דער שטיל

די איבריגע הוואַליעס דאָס, וואָס דאָרט טהוט זיך אָב. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פֿון דעם בית־עולם, קריכען אַריבער דעם פּלויט און זיי זענען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער־שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָב פֿון זינד, און די מתים שווימען מיט די הוואַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפֿצושטייגען...

און פֿון יענער זייט פּלאַקערט די וועלט. זיילען פֿייער אין זיילען פֿייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופֿט, דעם הימעל, און זייער פֿייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די הוואַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זענען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, ווער אַ קישען, ווער אַנ'עמער מיט שטוב־זאַכען, מיט אימה'דיגע געוואַלדען, מיט פֿונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפֿען זיי פֿון פֿייער, גאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפֿענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפֿען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פֿייער לויפֿט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען זויגענדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפֿט מיט זיי אין פֿרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פֿרעמדע בעטען, צו פֿרעמדע קינדער. דאָס פֿייער יאָגט די מייזען פֿון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פֿון דאַך צו דאַך. דאָס פֿייער איז ווי אַנ'אומגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, וויטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפֿען פֿון ווייטע מדבריות און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלייגט, צו פֿערניכטען אַלץ, אַלץ.... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד און גיעסען דאָס וואַסער אין פֿייער אַריין: דאָס פֿייער טרינקט עס גיך:

מיט אַלעכערדיגען קנאַק און טהוט זיך ווייטער דאָס זיינינגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון, האַפּען פֿענסטער, טהירען און לויפֿען דערמיט אין דער וועלט אַריין. ווילדע מאַמעס לויפֿען אין פֿייער מיט צוּוואָרפֿענע האָהר, פֿערוואָרפֿענע קליידער. זיי לויבען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פֿערלאָזטע, נאַקעטע קינדער לויפֿען איבער דער גאַס, שלעפּענדיג פּעקלעך, און שרייען: מאַמע! מאַמע! אין די אַלע קולות ווערען פֿערטרונקען אינאיינעם אינ'ם קנאַק פֿונ'ם פֿייער, און דאָס פֿייער שיקט זיינע צונגען פֿון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט. טייל בעלי־בתים, האַפּענדיג ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקען די וואַנד, רייסען די דעכער פֿון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקען אָהן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכען אַ תל פֿון אַלץ, אַלץ חרוב צו מאַכען.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענד די שויבען און לויפֿט דערנאָך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאַס. דאָס פֿייער אָבער ווערט נישט שטילער. די בייזע, פֿייערדיגע לאַפּעס ציהט עס פֿון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בייזען קנאַק, ווי ס'וואָלט געוואָלט פֿערשטומען דאָס געוויין פֿון די קינדער, פֿון די מאַמעס, פֿונ'ם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאַמען און הויבען זיך אויף ביז'ן הימעל אַריין... און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ נאָכאַנאַנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פֿייער רחמנות ערוועקען, וואַרפֿען זיך צו זיינע פֿיס אָדער קלאָגען זיך פֿאַר די געהיימע קראַפֿט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט...

באַלד איז געוואָרען אַ געשריי: די שוהל ברענט, די שוהל!

און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ געלייף פֿון אַלע זייטען. טאַטעס האָבען די הויזגעזינדען אַוועקגעוואָרפֿען, מאַמעס — די זויגעדיגע קינדער, אַלע האָבען זיך אַרום דער קליינער שוהל אַרומגעשטעלט. איהרע הויכע פֿענסטער, וואָס זענען געווען גענענאיבער דעם פֿייער, האָבען ווי ליכטיגע לאַמטערנעס געלויכטען. יודען האָבען געקרעכצט, די האָהר פֿון קאָפּ זיך געריסען; ווייבער האָבען זיך אַרום איהרע בריהענדיגע הענד אַרומגעשטעלט, ווי זיי וואָלטען זיי העל־

לען מיט זייערע שירצען פֿערשטעלען. אַ פּאָר יודען זענען געשטאַנען און געגאָסען עמערליך וואַסער אויף די הייס אָנגעצונדענע ווענד — דאָס פֿייער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען, און גענומען זיך דאָס זייניגע טהון.

גויים זענען אָנגעקומען צו לויפֿען מיט באָסאַקעס און העק, זענען אַרויף אויף דעם שוהל־דאַך און גענומען איהם רייסען מיט די ווענד. יודען האָבען זיי ביי די פּאָלעס אָנגעהאַפּט, געבעטען רחמנות. די באָסאַקעס האָבען דאָס דעכעל צופּליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואָס מען האָט פֿון דאַך אַראָבגעשלייַדערט, האָט פּאַסען געריסען פֿון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אָנגעקומען צולויפֿען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפֿען צו די שוהל־טהירען. ער האָט פֿערהאַקט די טהירען, די לאָדען און האָט זיינע דאַרע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אַוועקשטופּענדיג דעם משחית. דאָס פֿייער איז דורך דעם דאַך געקראָכען, און באַלד איז געוואָרען אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יודען האָבען די טהירען אויפֿגעפּראַלט, די פֿענסטער אויפֿגעהאַקט און אין שוהל אַריין. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפֿלאַקערט. אין פֿייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקעס פֿאַלען איינער אויף דעם צווייטען. דאָס ברענענדיגע פֿייער האָט זיך מיט אַמאָל מיט'ן קאָפּ קאַפּויער געשטעלט און האָט פֿון אונטען־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסען מיט ברענענדיגע פֿונקען, מיט שטיקער פֿייער אין דער וועלט אַריין. פֿון אָנ'אויפֿגעהאַקט פֿענסטער האָבען זיך אַ רייס געטהון רוחות שוואַרצער רויך, איין רוח איז אין צווייטען מיט'ן קאָפּ אַריין, און האָבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאַקטען פֿענסטער אין פֿייער אַריין. אויף אַ מינוט האָבען זיי פֿערשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיגע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכען אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקערייַ אַרויס פֿון פֿייער אין הימעל אַריין. און אין דעם געדיכטען שוואַרצען רויך פֿון אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער זענען געפֿלויגען ברענענדיגע פֿונקען, האָבען זיך געטראָגען שטיקער פֿייער. און דורכ'ן אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסהאַפּען יודען, אין דעם שוואַרצען רויך און אין די שיסענדיגע פֿונקען, אַרויסראַטעווענדיג ווער אַ האַלב־נאַקעט ספר־תורה, ווער אַנ'אַלטען טליהענדיגען טלית, ווער אַ שטיק לייכטער און ווער אַ ברעט פֿון אָרון־קודש.

און זענען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרען.

די שוהל האָט געפּלאַקערט. איין וואַנד איז אַרויף אויף דער צווייטער. פון אינווייניג האָט זיך יעדעס מאָל געהערט, ווי דאָס פייער וואַרפט פון דער הויך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברע־טער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערליך געוויין פון די אַרומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַליך געקלינגען און געקלינגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך פאַר זיינע פיס, אָדער קלאָגען זיך פאַר דער געהיימער קראַפט. דאָס פייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און איינאיינעם אָבגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־אויסגעשריי פון'ם משחית, וואָס איז גע־קומען די גאַנצע וועלט צו פערניכטען...

גרוי און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפ'ן הימעל. ווייט אויפ'ן האָריזאָנט האָט דער מאָרגענשטערען בלוטיג געפּלאַקערט אין איין העלישען שפּיגעל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָבגעגלענצט אין די גרויע, וואַסערדיגע הוואַליעס פון'ם הימעל. עס האָט אויס־געזעהן, ווי גרויע הוואַליעס וואַסער זענען געקומען צושווימען פון פרעמדע ימים, פון ליכטיגע וועלטען, און האָבען זיך איינע נאָך דער צווייטער אין הימעל פערבלאָנדזעט. און דער מאָרגען וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פון די גרויע הוואַליעס וואַסער, וואַשט איהם הוואַליע אויס, הוואַליע איין, אַז ער זאָל שיינען, בעלייכטען הימעל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פון דעם ליעבען שלאָף. די גרעזלעך, נאָך פערטרונקען אין נאַכט־טהוי, האָבען זיך אָנגע־הויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האָבען אויפגעעפענט זיי־ערע אויגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבען פון זיך אַרויסגע־הויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האָבען זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַליך, אַליך האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פון זיך אַראָבגעוואָרפען דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי האָט אין זיי מיט דעם וואָלקען־טהוי געשלאָפען, און מיט דעם שמייכעל פון אַ כלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער חתונה, האָט עס אַליך געשמייכעלט, אָנגעטרונקען מיט ליעבע און לעבען...

דאָס פייער איז שוין געוועזען פערלאָשען. דאָ און דאָרט האָט

עס נאָך זײַן לעצט ביסעל צאָרן אױסגעלאָזט צו אַן איבערגעבלי-
בענער װאַנד, צו אַ פּלײטעל, אַ באַלקע און עס האָט געטליהעט און
געטליהעט, דאָס שטעדטעל איז אַ חורבן געװאָרען... טליהענדע קױ-
פֿעס קױלען, פֿערברענטע דעכלעך, ליעגענדיג איבער פֿערברענטע
װענדטלעך, האָבען זיך געראָיכערט און געראָיכערט. דאָ און דאָרט
האָט זיך געװיזען אַ האַלב אָבגעמאָלט װענדטעל פֿון אַ צוליעגטער
שטוב, װאָס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַן אָנגעקלאַפּטע פּאָליצע.
אין דער גאַס זענען אַרומגעפֿלױגען פֿון דעכעל צו דעכעל פֿעדערען,
אונטער די פֿיס האָבען זיך געװאַלגערט צובראָכענע כלים. שטיקער
מעש פֿון לײַכטערלעך און שבת'ניקעס, און אין מיטען דערינען אַ
שטיק זײַדען שבת-קלײד, אַ טליהענדע שמאָלטע מיט אַן אָנגעראָיכערט
שײטעל. פֿון די גליהענדע חורבות האָבען די רױכע, שװאַרצע קױ-
מענס אַרױסגעשטײַגט און האָבען עדות געזאָגט אױף דעם חורבן,
װאָס דאָ איז געװען. דאָ און דאָרט זענען יודען געשטאַנען און
מיט שטיקער אײַזען אין די הענד האָבען זײ פֿון די גליהענדע
קױהלען אױסגעשאַרט שטיקער צובראָכענע כלים, האַלב-אָנגעטליהטע
קאָלדרעס, פֿיס פֿון צובראָכענע טישען, בענק, און יעדער האָט זיך
זײַן ביסעל בעל-הבית'ישקײט צוזאַמענגעראַבעלט. מאַמעס זענען אַ-
רומגעלאָפֿען אין די הײַזער מיט געבראָכענע הענד און האָבען צו-
זאַמענגעקליבען די פּיצעלדיגע קינדערלעך, װעלכע זײ האָבען בײַ-נאַכט
אין פֿרעמדע הײַזער, אין פֿרעמדע בעטען געלעגט. מײדלעך זע-
נען אַרומגעלאָפֿען און פֿון פֿרעמדע הײפֿען דאָס ביסעל בעל-הבית'יש-
קײט, װאָס זײ האָבען עס בײַ-נאַכט צעװאָרפֿען, צוזאַמענגעקלי-
בען, געלעגט אַ פּעקעל צו אַ פּעקעל און אױף זײ די פּיצעלדיגע קינ-
דערלעך אַרױפֿגעזעצט. קלײנע יונגלעך האָבען פֿון פֿײַער אױסגע-
גראַבעלט די האַלב-פֿערברענטע ספרים, אױסגעזוכט צוטרעטענע שמות,
געקושט עס, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית-
המדרש'ל געטראָגען.

און דער ליכטיגער טאָג און די ליכטיגע זון, װאָס האָט זיך
הערליך װײַט און ברײט איבער'ן הימעל אױסגעגאָסען, האָט געשײַ-
טען אױפ'ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקײט, נאָר די ליכטיגקײט
האָט גליהענדע חורבות, איבערגעבליבענע קױמענס און װאַלגערנדיגע
קלײנע קינדערלעך באַלױכטען און בעהעלט.

און דאָ און דאָרט איז בײַ זײַן טליהענדער חורבה אַ יוד, אַ

בעל־הבית געשטאַנען און געצויגען פון פייער נאָך נישט קיין גאַנץ פערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאָס גליהענדע מיט וואַסער געלאָשען און האָט זיך געלעגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פלענער אין מח, ווי זיין צופיהרטע נחלה אויף די פיס צו שטעלען...

אַרום איבער די פעלדער זענען האַלב־נאַקעטע ווייבער געלעגען, האַלטענדיג אין די שירצען זייערע זויגענדע קינדער. אַרום זיך האָבען זיי געהאַט די צונויפגעלעגטע פעקלעך און קינדער, און די זון האָט דאָס אַלעס בעגאָסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעדטעל האָט מען אין דער־שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבי'ס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער אין העלצער אויסגעגאָסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאָס „שטעדטיל״ הייבט אָן אייניגוויז קומען צו זיך. אַלטע בעלי־בתים ווערען נישט פערפאַלען, און שטאָדט ווערט צוריק שטדאָט. פון די גראָבען אַש האָט מען די האַלב פערברענטע ברעטער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און „שטאָדט״ ווערט צוריק „שטאָדט״. ביי ר' יחזקאל'ן האָט מען זיך דערווייל אָנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאָים. לאָה'לע די כלה האָט פון גאָר נישט געוואוסט. זי איז געזעסען ביי'ם פענסטער יעדען פריה־מאָרגען און האָט זיך צו'ם רבי'נס בהור'ל, צו אַברהמ'לם לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאַק אויסגעמישט, אין איהר פריש, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפאָכערט, און אויף איהרע נאַקעטע, יונגע בריסט געבלאָזען. דאָס תנאָים גרייטען האָט מען אין דער קיך אָנגעזעהען.

פון הינטער דער ערד האָבען זיך מומעס, באָבעס געיאָוויעט

און מען האָט זיך גענומען צום אָנגרייטען. פֿון ר׳ יחזקאל׳ס שטוב צו די בעקערנ׳ס קעלער האָט אַ סטעגנע מעהל זיך געוויַסט אויף די שטיינער...

דאָרט, וואו ר׳ יחזקאל וואָהנט איז פֿאַרהאַן אַ ליק. און דער ליק ציהט זיך אַ שרעגנע געבויטע הייזער, אָבער איין הויז מיט פֿיעל קאַנטיגע דעכער, איינער איבער׳ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דאָ, און איין גאָט ווייסט אויף וואָס פֿאַר אַ גרונד זיי שטעהען. דאַכט זיך גאָר נישט אויף גאָט׳ס ערד... די הייזער געהערען צו פֿיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אָהן איינוואָהנער, און אויסגעהאַקטע שויבען, נאָר קוים וויל אַ „יורש" זיך אַריינציהען קומען זיך צו יאַוויען צעהנדליגע אַנדערע יורשים מיט פּאַפּירען און מענטרעקעס און ווייזען אויס, אַז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפֿאַלען אויף איינעם אַ לייבוש פּוטערמילך, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפֿלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראַזשניק און רייסט ביי איהם פֿיער מיט אַ האַלבען רובל „פּאָדאַטקעס" יעהרליך. דער לייבוש פּוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר געה טענה מיט זשענשען, אַז זשענשע ברענגט די פּאַפּירען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך אַוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאָג נעבעך קומען מיט׳ן בעזעם אַוועקקערען פֿאַר אַ פֿרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם אַ קאָפּ מיט אַ פֿייער־וואַנד, און ער שלעפּט זיך אָב פֿון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעדטיל בעט, אַז עס זאָל קומען אַ פֿייער און די הייזליך, איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל, אָבברענען, וואָלט שוין איינמאָל אַ סוף געוואָרען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פּלאַקערט אויס אַ פֿייער אין מיט׳ן העלען טאָג, און מען אַנטלויפט פֿון חדר. נאָר ווייל די שטאָדט בעט, וויל דאָס פֿייער דוקא ניש קומען.

דאָרט הינטער די לופט־הענגענדיגע הייזלעך איז פֿערהאַן אַ קעלער, וואָס אַריינקוקענדיג אין איהם, דאַכט זיך, אַז ער פֿיהרט אין בעהאַלטענע וועלטען אַרונטער. דאָרט אין דעם קעלער איז פֿערהאַן אַ בעקער אויבען פֿון תרה׳ס צייטען. יודען גלויבען, אַז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פֿיעל קופּערנע טעפּ מיט גאָלדענע רענדלעך, נאָר מען האָט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אַז דאָס גאַנצע הויז, וועלכעס איז אָנגעלעהנט צ׳ים אויבען זאָל נישט איינפֿאַלען און מענשען הרגע-

גנען. פון אויבען גרילט עס שטענדיג אַרוים סײַ בײַ טאָג סײַ בײַ נאַכט. מענשען זאָגען, אַז דעם בעקערס נשמה וואוינט דאָרט שטענדיג און האָט קיין רוהה נישט... אין קעלער דאָרט וואָהנט אַ יודענע אַנ־אַלמנה, שׂרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות". איין גאָט ווייסט, ווי אַרום איז די יודענע אַרײַנגעקומען אין קעלער, נאָר אַז זי וואָהנט — וואָהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זײַט קעלער וואָהנט אַ יוד אַ וואַטענ־מאַכער, וואָס פערפֿעדערט די גאַנצע גאַס, און וואָס די הדר־יונגלעך רופען איהם: דזוואָן! דזוואָן! און דער יוד יאָגט זיי מיט אַ שטעקעל, און וואָס דער יוד האָט אַזאַ טבע יעדען שבת־צו־נאַכט'ס, אין די זומער שבתים, אויפ'ס טויט אַוועק צו פאַלען, און שרעקען די שטאָדט: די האָלערע... און מען לויפט נאָך היימ'ל קונ־צענמאַכער, אַז ער זאָל קומען מיט'ן שמעק־פֿלעשעלע.

אַך, די זומערדיגע דאָנערשטאָגס בײַ נאַכט דאָרט אין ליקעל! חען צו די 6 „יתומות", וואָס איינע איז גרעסער פאַר דער צווייטער, קומען אָנצולויפען די שטאָדטס־יונגען, שנײַדער־שוסטער־געזעלען. זומער־נאַכט נאָך דער אַרבייט, די נאַכט איז פינסטער, די לאָדען זענען פערמאַכט, און די געזעלען דרעהען זיך אַרום מיט די הול־המועד־שטע־קעלעך אַהין און צוריק. יעדעס מאָל קומט זיך צו ווײַזען אַ יתומה פֿון קעלער, וואַרפט אַ בליק, דערהאַפּט זי אַ קוש, אַ לעק, אַ טאָפּ פֿון אַ יונג און וועט צוריק פערשווינדען אין קעלער אַרײַן...

דאָרט איז היימליך געוועזען אין די שבעות־נעכט, ווען דאָס שטעד־טיל יודען פלעגען אין שול זײַן בײַם תקון, און דאָס שטעדטיל ווײַבער, מיידען בײַ די בעקערן, פוטער־קוכענס באַקען. און יונגען האָבען זיך געדרעהט, און די לבנה האָט מיט אַ האַלב אויג צו געשײַנט... און אַלעס האָט זיך אין דער האַלב־פֿערטרונקענער נאַכט געטונקען...

אין דעם קעלער האָט מען זיך צוזאַמענגענומען דאָס געבעקס צו באַקען צו דער תנאים. עס זענען אָנגעקומען מוהמעס, באָבעס. רחל־לאָה מיט די וואָרצעלעך אויף דער גאָמבע — זי איז איבער אַלע. זי האָט מיטגעבּרענגט פון דער היים דעם גרויסען מערושעל מיט'ן שטויסעל און האָט דרײַ טעג כסדר געריבען, געשטויסען און געמאָ־לען. עס זענען אָנגעקומען צו לויפען אייניקלעך פון דער גאַנצער וועלט און האָבען געהאַפּט א'ים דעם מערושעל און זענען אַנטרינען גע־וואָרען... פון אַ הויכען בוידעם האָט מען אַראָבגענומען פֿערשידענע בראָט־פֿאַנען מיט צעהנגערליי פֿאָרמעלעך צו קיכלעך: „מגן־דוד'לעך".

פייגעלעך, קאַטשקעלייך און גלאַטע „האַמבורגער" קיכעלעך מיט זיי־בען שפּיטצלעך. רחל־לאה האָט פון איהר קאָפּ אויסגעקלייערט פער־שיעדענע אַזעלכע שמאָכטעס מיט שפּיצלעך און קאַנטען. פאַר יעדער כלה, וואָס זי האָט פאַר איהר דאָס געבעקס געבאַקען, האָט זי אַ בעזונדער הנ׳דעל אויסגעקלעהרט, דירעקט פאַר דער כלה׳ס וועגען, לויט איהר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפּאַקט מיטצונעהמען „אין וועג אַריין" צו דער תּנאָים. ר׳ יצחק יודעל׳ס איז דורך דער צייט אין ר׳ יהזקאל׳ס שטוב אַ גאַנצער בעל־הבית געוואָרען, ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגען. און תּיס׳ל קונצענמאַכער, דאָס ווייבי־רישע יודעל, שלאָפט אַפילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אַלע זענען פערטהון, ווי מען וואָלט יעדער פון זיי אַ פּעקעל אויף דער האַנד געלעגט, און זי ווייס נישט וואו זיך דערמיט אַהין צו טהון.

צום שפּעטסטען זענען גייקומען יטה׳לע און הינדה׳לע, די שנור מיט די טאָכטער. זיי האָבען אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזען בעטען, און זענען אַריינגעקומען, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען. עס הייסט: זיי הייבען גאָר נישט אָן צו וויסען פון קיין פּותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך תּמ׳עוואַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פּשעטשע" די אַקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אַנידער יעדע אין איהר ווינקעל אַריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען".

— וואָס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ הנו׳דיג שנעבעלע יטה׳לע און גיט אַ דרעה אַוועק מיט׳ן קאָפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ הנו׳דיג שמייכעלע, און אַ לאָק גיט זיך איהר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אָנגעזאָטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואָס די מאַמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרעהט זיך, לויפט אַהין און אַהער און קוקט די שנור מיט די טאָכטער אין די אויגען אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבען: ווייס איך? גוט אַזוי?

— וואָס זאָל מען די כלה אָנטהון? פרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאָל זי זאָגען, וואַרפט הינדעלע מיט אַנאָנג צו יטה׳לען.

— זאָג איהר, אַז זי זאָל זיך פֿערדרעהען איהר קאָפּ — בעפֿעלט יטה׳לע די מאַמע.

די מאַמע הייבט זיך אויף פון די קאַסטענס און וועלכע זי פּאַקט די קליידער איין און פֿערלעגט די הענד ביי די באָקעס:

— אַ האַ, איך מאַך דאָך שוין פּיעטשע אַ שטיקעלע שמחה!..

אין אַ שענעם פֿריהמאָרגען האָט מען די פֿוהר געשפּאַנט, אין דאָרף געפֿאָהרען, אין וועלכען עס האָבען געזאָלט זיין די תנאָים אין מיטען וועג.

נאָטע האָט אויסגעציערט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פֿלאָכטען האָר אויף די ריקענס, ארונטער געבונדען די ווידלען. הינטער די שטאָדט האָט ער אַ האַלבען ב״ים אָבגעבראָכען און אַרום די פוהר מיט בלעטער בעפּוצט, אַז עס זאָל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואָגען זענען געזעסען די מאַנספערשוינען. דער רב מיט ר׳ יהוקאל׳ן, עוזר און לייביל, ר׳ יצחק יודעל׳ס מיט ר׳ שמעיה׳ן, אַנ׳אַלטער שמש פֿון רבי׳ן, וואָס טראָגט דעם רבינס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָהענטע און ווייטע קרובים, אין סאַמעט־היט, געראויכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרען. אויף די אַנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט׳ן געבעקס, און „אָנגרייטעכטס“. ביי דער כלה פון ביידע זייטען הינדעלע און יטה׳לע; ביידע עפּעס אָנגעטהון אין אַזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאַפּעלושלעך, געפֿלאָכטען פון שוואַרצע שטרוי און בעפּוצט מיט שוואַרצע קאָראָנקעס, „אַרויסגעזעצט“ אויף די שפּיץ קעפּ און אַזעלכע מיני פֿעדערן, עפּעס גלגולים פון אַמאָליגע פּאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקען פון שייטעל אויסגעפּרעסט און אויסגעלאָקט „פּאַ וואַרשאַווסקאָ“, פֿערוואָרפֿען אין דריי שפּיצען אויפ׳ן הויכען, גלאַנצענדיגען שטערן, מיט די גאָלדענע אויריננגען, און היינטמאָדישע קייטלעך מיט די קאָליעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כלה־צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט געפֿיהרט „אין מיטען וועג“. האָבען זיי זיך דערמאָהנט

אין זייער צייט — און האָבען מיט די קעפּ צוגעשאָקעלט... די מחותּנת'טע מלבּילה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, ועלכע אין די בלויע, שבּת'דיגע, זיידענע הויבען מיט די בענדער אין די טער־קישע שאַלען זענען געזעסען שטיל; די דאַרע פּערלייגטע ליפּען אַריבּערגעצויגען איבּער די נישט צעהענדיגע זשאָסליעס און האָבען פּאַר גרויס גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אויסצורעדען. און די מחותּנת'טע מיט אַ פּולער שערץ לעקעך האָט זי יעדעס מאָל פּערשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מיילער. און די כּלה, די כּלה אַליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה'לען און הינדעלען, שוין אין אַ היינטמאָדי־שען קאַפּעלוש און די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פּערלעגט, רויט טויט און האָט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אַהין צו טהון. הינדעלע האָט איהר אָנגעזאָגט, און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פיהרען „אַנשטענדיג“, ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איהר התימה־געלט געבען, און ווי זי זאָל ענטפּערען די מחותּנת'טע, אַז מיין וועט זי עפּעס פרעגען, און „רעה“ יטה'לע האָט אַלע מאָל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אַהין געוואָרפען.

צו ווייזען זיך פאַר די מחותּנים האָט מען מיטגענומען די לאָוויטשער רבּי'צען, אַנ'אַלטע מוהמע, אַ יודענע אין אַנ'אָבּגעגאָלטען קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ בּרייט קלייד מיט אַ שפּאָר קישעלע פון הינטען... אוי ועה! די יודענע האָט געטהון אָהן דין, קודם כּל האָט זי אָנגענומען דאָס ווייבּרישע יודעל, וואָס האָט זיך אויך מיט־געהאַפּט מיט די פוהר ווייבּער, צווישען די אַלטע מוהמעס, דאָס האַרץ זיך צו דערהאַפּען — און אַראָבּגעוואָרפען איהם פון וואָגען (פאַר איהר איז ער נאָך געווען מאַנספּערשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כּלה אין אויער עפּעס איינגערוימט, און אָנגעזאָגט איהר, אַז דאָס מיידעל נעבעך, איז ווי אַ פּלאַם פייער רויט געוואָרען פאַר בּושה — — — דאָס ווייבּרישע יודעל איז אַ שפּאָר שטיקעל וועג נאָך דער פוהר נאָכגעלאָפען, דערנאָך, אַז די לאָוויטשער רבּי'צען האָט אַזוי לאַנג געשאָקעלט מיט איהר אָבּגעגאָלטע גאָמבּע בּיז זי איז אַנדרימעלט געוואָרען, האָט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהאַפּט, אַריינגעשטעקט אין וואָגען אַריין דאָס פּיערקאַנטיגע, געקנייטשטע שבּת'־דיגע צילינדעריל און אַזוי אָנגעהאַלטענדיג זיך אין די לייסטען פון וואָגען, איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען, און דאָס צילינדעריל האָט די לאָוויטשער רבּי'צען אויף אַלעם צוגעשאָקעלט...

אַזוֹי זֶענֶען דִי פוּהרֶען אָנגֶעקוּמֶען צוּפאָהרֶען צוּ דֶער קרֶעטשמֶע.

די יוּדִישֶע קרֶעטשמֶע אִיז געשטאַנֶען צווִישֶׁען צווײ װעגֶען, וואָס שײדֶען זִיךְ אוּן געהֶען אָב אִין פֶערשִׁידֶענֶע צווײ שטֶעדט פוּן צווײ גוּבֶערניֶעס, וואָס אִין יֶעדֶער פוּן זײ געֶפִינט זִיךְ אַ רבי. חסידים מִיט פֶּעקלעך אוֹיף די פּלײצֶעס, מִיט די שטֶעקלעך אִין די הֶענד טײלֶען זִיךְ אָב, אוּן געֶהֶען צווִישען די גרִינֶע גרֶעזֶער אִין די צווײ װעֶגֶען, אוּן שִׁיסען זִיךְ אַרִיבֶער שטײנער פוּן אײן װעֶג צוּם צווײטֶען. אוֹרחים, די וואָס געֶהֶען אִין די מדִינוֹת, קוּמען אָן פוּן בײדֶע זײטֶען װעֶג, פוּן פערשִׁידֶענֶע שטעדט אוּן שטײגֶען אָב אִין קרעטשמֶע אוֹיף נאַכט־לֶעגֶער. אִין דֶעם „טראַקט" אִיז דאָ אַ בֶּעזוּנדער שטִיבֶּעל פאַר זײ, וואָס אִין דעם שטִיבֶּעל געֶפִינֶען זִיךְ וואַנצֶען אוּן אַנדֶערֶע קלײנֶע וועֶרִימלֶעךְ... פוּן פֶערשִׁידֶענֶע מדִינוֹת. דאָרט טרֶעפט מֶען זִיךְ פוּן רײסען אוּן זאַמאָש אוּן די אוֹרחים דֶערצֶעהלֶען מעשׂיוֹת, וואָס האָט זִיךְ מִיט זײ געטראָפֶען אִין זײער וואַנדלֶערן. די בעלי־עגלות מִיט די פִּיעלֶע, געֶדִיכטֶע קאָלטאָנעֶוואַטע בֶּערד, וואָס זֶענֶען בֶּעוואָקסֶען אוּן פֶערהִילען אִין זִיךְ דאָס גאַנצע פּנים, מִיט די פִּיפּקֶעלֶעךְ אִין מוֹיל, די — וואָס זֶענֶען אײַנגעהִילט אִין די דִיקֶע בּאָנדעס, אוּן די גרוֹיסֶע שאָפּעֶן־פּעֶלצֶען מִיט די גרוֹיסֶע קֶעלנֶער, אוּן פִיהרען די גרוֹיסֶע וועֶגֶען מִיט קאַלךְ אוּן נאַפט, סמאָלֶע אוּן זשעֶגעֶכץ. די וועֶגֶען מִיט די גרוֹיסֶע שטאַלקאַטשֶען, וואָס פלאַקֶערן זִיךְ פאָהרענדִיג בײַ נאַכט אוּן זאָגען אָן פוּן דֶערווײַטֶען... שטעלֶען זִיךְ דאָרט אָב אִין דֶער קרֶעטשמֶע אוּנטֶערפאַשֶען. דאָרט טרֶעפֶען זִיךְ יוּדֶען פוּן פֶערשִׁידֶענֶע געֶגֶענדען, פוּן פֶערשִׁידֶענֶע מדִינוֹת, אוּן דערצֶעהלֶען וואָס ס'טהוּט זִיךְ בײַ זײ אִין לאַנד, וואָס עֶס הֶערט זִיךְ מִיט יוּדֶען, אוּן ווי ס'גֶעהט דאָרט אַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

עֶס אִיז פאַר־נאַכט. דֶער הִימעל אִיז צוּהאַקט אוֹיף טוֹיזֶענדֶער שטִיקלעךְ. ווײַסע, פלִיסטעֶרענדִיגע וואָלקענדלִיךְ מִיט בּלוֹיעֶ, הֶעלֶע אִינזֶעלֶען שווִימען אַרוּם אִין הֶעלֶען גלִיהֶענדֶען ים. אוּן דער ים, וואָס געֶהט אוּנטֶער אִין אַ רוֹיט געֶשטאַלט, פלִיסט אָב אִין מערב ווײַט. פאַר דֶער קרֶעטשמֶע שטֶעהֶען פוּהרֶען, הוֹיכֶע וועֶגֶען מִיט בּײַדלֶעךְ, אָנגֶעלאָדֶענט מִיט פֶּעק סחוֹרה אַזש די אַקסֶען בּרֶעכֶען זִיךְ הִינטֶער די רעֶדֶער. יוּדלֶעךְ פִיהרען אִיבֶּער סחוֹרה פוּן אײן מדִינה אִין דֶער

צווייטער אַריין. די פֿערדלעך זענען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך און קלערען גוט אַריין אין דער גרויסער קאָרעטע, וועלכע שטעהט פֿאַר זיי, ווי זיי וואָלטען געקלערט, פֿון וואַנען כּחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פֿאָלק פֿון איין גאָט, און אַלע וואַרטען אויף איין משיח׳ן; נאָר יעדעס שטעדטיל האָט איהר טעם, איהר מין, בעסער געזאָגט, איהר הנדיל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואָהנער. אָט ליגען דאָך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאָפען און וואַרימען זיך אין די זונ׳ס לעצטע שטראַהלען און דער קאָרזש, וואָס געהט אויף פֿון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פֿערדליך, אויף דעם געשפּאַנעכטס, אויף די וועגען. ליגט אויסגעגאָסען בעזונדערע הנדליך, שמאַכטעלעך פֿון די פֿערשיעדענע שטעדט... אויף דער שוועל פֿון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפּעס אַ מאָדנער יוד, מיט אַזאַ העמדעל, אין אַ קורצען ראָק, וואָס זעהט דאָך אויס ווי אַ לאַנגע קאַפּאָטע און אַ היט מיט אַ הויכע דענגע. עס איז אַ זומערדיגע היץ — און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיעפּע קאַלאָשען, — אָנגעקומען פֿון גאַנץ ווייט, דאָ אָבגעשטייגט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט״ די יודען, וואָס טהוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט. העט, העט אין דער ליטע מיט אחינו בני ישׂראל. ווי אַחינו בני ישׂראל לעבען אָב אין דחקות און נויט. און אַזאַ למדן איז ער, דער „ליטוואַק״! רעדט לשון־קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש „וואָס?״ „וואו״. יודען האָבען דרך־ארץ פֿאַר איהם, קרעכצען; „וואָס דען מיר קענען?״... נאָר אין האַרץ גלויבען זיי איהם עפּעס נישט, אַ „ליטוואַק״, באַלד, באַלד וועט ער זיי אָבנאַרען. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי וויינק, און אַזוי פֿרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה־עשׂרה ביי מנחה, נאָר געשאָקעלט האָט ער זיך נישט... אין ווער ווייסט וואָס ער טראָגט הינטער׳ן האַרץ...

עס בעוועגט זיך פּלוצלינג אַ וואָלקען קאָרזש אויפֿגעהענדיג פֿון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פֿעלדער. דער וואָלקען קאָרזש קומט נעהענטער אָן, לויפֿט פֿאָראויס, באַלד צורייסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלען פֿון בייטשען. באַלד פֿערפֿאָהרט מען פֿאַר דער קרעטשמע: פֿוהרען אָנגעשטאָפּט מיט מחותּנים מיט סאַמעט בראַנוויין היט, מחותּנתטעס אין ברייטע קליידער, מיט בראַנפֿען און לעקעך. מען איז אַראָב פֿון

די וועגען. דאָרט אויף התנ'ס צוי, עפּעס מאָדנע יודען, פון אַנ'אַנדער מדינה, מיט לאַנגע און קורצע בערד. דאָרט אויף ווייער צד איז אויך דאָ אַ הויכער, הויכער יוד, אַ מין ר' יצחק יודעל'ס, מיט אַ שמאָלע, לאַנגע באָרד, און שמאָלע, לאַנגע הענד, וואָס שטופּען אַלע אָב, און איבערשרייט אַלע. מען האָט זיך שלום־עליכם אָבגעגעבען, די מחותנת'טע דאָס ערשטע מאָל זיך געזעהען און דאָס ערשטע מאָל זיך געקושט. די לאָוויטשער רבי'צען האָט אַלעמען געדוצט, און באַלד אַלעמען אויפ'ן אָרט מוסר געזאָגט.

די פאָרמאַנעס האָבען די פערד אויסגעשפּאַנט, די פערד אָבריק איינגעשיט, די הענד צולעגט אויף די באָקעס, און האָבען זיך מיט גאוה פון איין צד צום צווייטען אַריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך” און גלייכע ווערטלעך” זיך אַריבערגעשיקט, גאָר נישט, גלאַט אַזוי „שלום־עליכם” אָבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אַריין.

די שטוב מיט זעהר אַ נידריגען באַלקען, מיט קליינע פענסטערלעך הויך ביים באַלקען זענען געווען די מאַנספּערשוינען. איבער דער שטוב האָט זיך אַרויף און אַראָב געדרעהט ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער'ס בחור'ל אַברהמ'ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואַקסען, מיט אַ פּאָר שפּראָצענדיגע שוואַרצע באַקען־בערד, אין אַנ'אַטל'עסען קאַפּאָטעלע מיט אַ זיידען גאַרטעלע, אַ שוואַרץ־הנו־דיגער, עס שניידט זיך אויס אַ צווייטער טאַטע. צוויי לאַנגע שוואַרצע געקרייזטע פּאות'לעך. מען האָט איהם שלום־עליכם אָבגעגעבען. ר' יצחק יודעל'ס איז צו צו איהם און האָט מיט'ן גערעדט שוין ווי מיט אַ דערוואַקסענעם יונגען־מאַן. דער בעל־הקרעטשמע, וואָס האָט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פּערראָסטע שטיוועל אָנגעטהון, וואָס ליגען אַ גאַנצען זומער פּערוואָרפען אין קאַלטען קעלער — האָט צוויי גרויסע ליכט אויפ'ן געדעקטען טיש אַנידערגעשטעלט און איז אַרויס. מחותנים האָבען זיך אָנגעהויבען צו בעקענען. ביי די מאַנטספּערשוינען געהט עס איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום־עליכם, און אַ עלטערער זאָגט דעם יונגערן „דו”. און ווידער אַרום, זיי זענען דאָך „משלנו”, ר' מרדכי קאָנסקער רבי'נס אַ חסיד (האָט דאָך דער רבי ר' שמעיה'ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באַלד אַרוים אין אַ שאַרפען שמועס פון לערנען. ר' יצחק יודעל'ס האָט זיך מיט יענעם הויכען יוד, דעם התנ'ס מלמד

שוין ביי די בערד געהאַלטען און איינער דעם אַנדערן געגעבען עפּעס צו פֿערשטעהן. מען האָט זיך געזידעלט און מיט ציגאַרען איינער דעם צווייטען מכבד געוועזען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט, נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָך היילען. חסידים האָבען איהם דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד. דערווייל איז אָנגעקומען עוזר׳ל און האָט אויך אַנ׳אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדעס מאָל מסכים געוועזען, די אויגען פֿערמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פֿערהערען. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפּלדיג פשטעל, געוואָרפען מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און איינס־וועג פֿערענטפֿערט אַ האַרבען רמב״ם. דאָ און דאָרט אָנגעטשעפּעט אַ פּני־יהושע, מיט אַמאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואָרפען און געפֿרעגט אַ קשיא: „חלב מניין דשרי״? און אויסגעמישט שחיטת־חוץ מיט אבר מן החי. ר׳ יצחק יודעל׳ס האָט איהם אַלץ געוואָלט האַפּען אויף דער „וואָנטקע״. ער האָט זיך אַרויסגעדרעהט, זיך נישט געלאָזט, געוואָרפען, געפאַלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אויף די פיס.

מיט אַמאָל גיט זיך דער רב אַ מיש אַריין מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגען אַ שטיקעל „אויפ׳ן אָרט״, בלויסע גמרא מיט רש״י (אַברהמ׳ל (דאָס בחורל) הייבט אָן צו זאָגען, נאָר אין דעם גיט אַלויף צו ר׳ אָשר ישׂכר׳ס, דער הויכער, הויכער יוד, דעם יונגעל׳ס מלמד, און גיט איהם אַ נעהם אַוועק פון דער גמרא: „קיין כרעמדע דאַרפען מיר נישט״, גיט ער אַ געשריי צום רב. ר׳ יצחק יודעלס קוועלט, עוזר׳ל האַלט מיט פון זייער צד. ר׳ יחזקאל וויל זיך אַריינמישען, נאָר ער האָט דרך־ארץ פאַר יודען למדנים. דער רב בלייבט שטעהן, עס ווערט אַ גערידער, מען קריגט זיך, און אַלע הערען פֿערהוילען אין קלאָמבען רויך פון ציגאַרען, פון לילקעס טאַבאַק, וואָס האָבען אָנגעפיהלט דאָס שטיבל, און די קלאָמבען רויך האָבען אָנגעפיהלט דעם אָפענעם פענסטער, אין גאָנ׳ס שמעקעדיגען שמה אַריין.....

אין אַ ווינקעל שטוב זענען געזעסען די צוויי אַלטע בעלי־בתים, ר׳ יחזקאל און „דער מחותן״ ר׳ חיים ראָזענקראַנץ. די צוויי אַלטע גרויע קעפּ, די צוויי אַלטע גרויע בערד האָבען געהערט ווי יודען חסידים, קריגען זיך איבער גאָט׳ס תורה. חסידים האַלטען פאַר

ס'זייערע, איינער פאַר'ן צווייטען. געהערען צו איין דאַך, יודען האָבען עפּעס שותּפות — אָט זייערע קינדער, זייער עוזר'ל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בהור'ל, דער התן, ווי עס שיט זיך איהם פּערל פון מויל, דברי־תּורה; ער מישט זיך מיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי ביי. ביי דעם אַלטען ר' יהזקאל'ן אין די אויגען ווייזען זיך טרעהרען. דאָס אַלטע פּערטרוקענטע האַרץ ווערט עפּעס אָנגעפּולט מיט ליעבע, נייע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מהותּן:

— נו מהותּן, אַז גאָט האָט אונז מזכּה געווען... מיר קענען נישט, — קענען דערפאַר אונזערע קינדער. און צוויי אַלטע בערד צוקישען זיך אין אַ טינקעל ווינקעל...

און דאָ ווערט וואָס אַמאָל מעהר די שטוב פּערטרונקען אין רויך, וואָס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואָנצעס, און נעהמט דאָס שטיבעל איין. סאַמעט־היט, שטריימלען וואַרפען זיך אין רויך אַהין און צוריק. די צוויי פלאַמען פון דער ליכט וואַרפען עפּעס אַ נגידיש הסידישען גלאַנץ און מען הערט ווי יודען שפּאַרען זיך, און דעם התנ'ס קול קלינגט ווי אַ גלעקעל און שיט מיט תּורה, שפּאַרט אַלע איבער. ר' יהזקאל האָט נחת: זיין איידעם וועט עס זיין, הינטער זיין דאַך וועט זיך הערען דאָס קול התּורה. געהט ער צו ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער, נעהמט איהם האַלב אַרום, און האַלב האַלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מהותּן ר' מרדכי, איך וויל פון אייך אָבקויפען אייער בהור'ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען, און דער אַלטער יוד ווייגט מיט הייסע טרעהרען פאַר גדולה.

די מהותּנים זענען אַרוים אין געדטעל אַריין אָבשמועסען מכה נדן.

אין דער צווייטער שטוב, דאָרט וואו דער קאַרטשמער מיט דער קאַרטשמערין שלאָפען, האָבען זיך די ווייבער צוזאַמענגענומען. די ווענד זענען געווען בעהאָנגען מיט בילדער, אַלטע סאָלדאַטען און גענעראַלען און נאַפּאָלעאָן איז אויך דאָ געווען אינאיינעם מיט אַ יוד עפּעס מיט אַ פרעמד היטעל — אַ פּעטער פון אַ פרעמד לאַנד, און איבער די פענסטער האָבען גאַרדינעלעך געהאָנגען מיט גרינס אַריינגעשטעקט נאָך פון שבועות.

די כלה נאָכ'ן אָבוואַשען און פֿערקעמען די האָהר און נאָבדעם, ווי מען האָט איהר דאָס נייע קלייד אָנגעטהון מיט די „פּראַנצענלעך", האָט מען זי אויבענאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווייג! אַרום איהר איז דער עולם ווייבער געזעסען שטיל אויף די שטילען, קיינע האָט זיך נישט געוואַגט קיין וואָרט אָנצורופֿען, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָבגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פֿערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פֿון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!" נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווייבער, אַלע פֿערמאַכט די פּיסקער, ווי זיי האָלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דערויסען און זאָל פּלוצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווייסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פֿון צייט צו צייט האָט יעדע פֿון זיי אַ „דייטש" וואָרט אַריינגעוואָרפֿען, צו ווייזען זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זיין קול", אין מיטען איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט געגענאיבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־בת'ישען אַרט, אָבגעעטהעמט, געבלאָזען פֿון זיך און געבאָמבעלט מיט די גאָלדענע קייט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע" מיט אַ „איטעלע'" — צוויי שנירס. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעבּרענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און בּיז'ן רוקען אַריין געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזעק! לאָזט זיך נישט פֿון קיינעם, הנפּ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעד: „יאַך", „בּיי אונז אין „וואַרכשע". און זייער „איטעלע' איז אַ דיניטשקע, אַנ'איידעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגז'דיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראַנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לייכט שייטעל מיט אַ שרינד און אַ ווייס אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ ווייס וועסטעלע פֿון פֿאָרנט און „שפּרעכט": „איכע", „בּיי פֿאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּיטערקוכען מיט קאַפֿע", און יעדעס מאָל, ווען די צווייטע האָט איהר

„אײפּ'ן פּוס אָנגעטרעטען", איז זי צו דער מוטער־שװיגער צו אין האָט אָנגעהויבען צו װײנען: „איכע װיל נאָך הויזע!" די מוטער'ס מילך נאָך אויף די ליפּען, אַ יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מאַמעס ברוסט אַװעקגענומען.

האָט די „הינדעלע" אַריבער געקוקט מיט שטאָלץ צו יענע „הינדעלע" אַזוי אַ ביסעל פון דער הײך, „אײן אינדיק צום צװײטען", און האָט איהר מיט'ן בליק געגעבען אָנצוגעהערען װער זי איז: „ר' יהזקאל גאָמבינער'ס טאָכטער'. — אויסגעקוקט נאָר ביז יענע װעט איהר אָבענטפערען, װאָלט דאָ אַרויסגעקומען אַ התונה, זאָל אײן גאָט אויסהיטען! האָט זיך אָבער יענע „הינדעלע" צוגערוקט צו דער שװיגער (כדי די שװעגערין די גאַל אָבצודריקען) און אָנגעהויבען צו רעדען מיט דער ליעב־הנו'דיגע רײדעלעך און די שװיגער, די מחותנת'טע, האָט נאָר געפּרעגעלט זיך אין פוטער פאַר נחת... האָט זיך די „איכע" צוגעשאַרט צו דער כלה, און האָט גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל װי אַ ליעבע שװעסטער, און האָט זיך געקושט מיט איהר, און פערצעהלט איהר װי זײ װעלען זיך ליעבען, װען זײ װעלען שװעגערנ'ס זײַן — האָט עס װײַטער יענע שנור, די „װאַרכשװער'ן" פערדראָסען, װאָס די „איכע" האָט די גאַנצע כלה צוגענומען, האָט זי זיך געגעבען אַ שאַר צו צו דער כלה, און גערעדט צו איהר מיט אַ ליעבליך שמײכעלע, װי זײ װעלען זיך ליעבען, אַז זײ װעלען שװעגערנ'ס װערען———
אַז די „איכע" זאָל דערװײל די גאַל פּלאַצען.

און אונזער „הינדעלע, און אונזער „יטה'לע" זענען זיך געזעסען שטיל אויף זײערע שטיהלען און האָבען גערעדט מיט די מײַלעלעך, די ליפּעלעך בעלעקט, — און נישט געװאָלט זיך „מישען"....

איז אַרײַנגעקומען עוזר'ל, דעם סאַמעט־היט אַרויסגעריקט ביז'ן האַלבען קאָפּ, אַ ביסעל אויפגערוימט, די הענד אין די קעשענעס:

— װאָס זיצט איהר אַזוי װי די אָנגעלאָדענע, נו מחותנת'טע, האָט איהר פערהערט די כלה?

איז צוגעגאַנגען „יענס הינדעלע" (די שװאַרצליכע), מיט אַ פערקניפּטען קנויל פּאָרעם און זי האָט געגעבען די כלה אויפצופּלאָנטערן, „לאָמיר זעהען, װאָס די כלה קען?", האָט זי זיך אָנ־

געֶרופען און האָט די כלה געֶפרעֶגט פעֶרשידעֶנע פראַגעס, די כלה האָט אָבגעֶענטפעֶרט, און די הינדעלע האָט דעֶם „טשעֶפּיק" אין דעֶרהויך געֶוואָרפעֶן, נאָך־קלעֶהרעֶנדיג, וואָס האָט די כלה געֶזאָגט. און די כלה איז געֶבעֶך רויט געֶוואָרעֶן און דאָס האַרץ האָט איהר געֶקלאַפּט...

האָט עֶס אונזער „הינדעֶלעֶן" און אונזער „יטהילעֶן" נישט געֶפאָלען: מען געֶהט זי פערהעֶרעֶן. עֶפּעֶס פון די שוואַרצע יאָהר געֶקומען און מען פעֶרהעֶרט די כלה! האָט זיך אין ביידעֶ דאָס משפחה בלוט עֶרוועֶקט און עֶפּעֶס, ווי אומגעֶרעֶן, האָט מען צווישעֶן זיך שלום געֶמאַכט, און „אונזער" הינדעֶלעֶ האָט זיך געֶשליפּעֶן דאָס מילעֶ־כעֶל אויף יעֶנעֶר, מיט אַזאַ לשון:

— כ'וויים נישט כלעֶבעֶן, געקומען פון דעֶר שוואַרצעֶר יאָהר און געהעֶן די כלה פערהעֶרעֶן, ווי מען וואָלט די כלה אויפ'ן מאַרק געֶפיהרט — און זי האָט אַ נאָנדליכעֶן דרעֶה מיט'ן נעֶזעֶל צוגעֶגעֶבעֶן.

— ביי טאַטעֶלעֶ, מאַמעֶלעֶ אין „וואַרכשעֶ" -- האָט יעֶנעֶ געֶדריקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אַזוי.

האָט זיך די „איכעֶ" געֶמוזט דעֶרמאַנען אין איהר כלה־צייט און איז פאַר דעֶר כלה אַרוים מיט אַ געֶוויין (אַזאַ טבע האָט זי שוין, באַלד וויינט זי), און איז אויף די כלה'ס האַלז אַרויפגעֶפאַלען און זי אָנגעֶהויבעֶן צו קושעֶן, צו האַלזעֶן.

איז אַריינגעֶקומען דעֶר „מחותן" ר' יחזקאל:

— נו, ווייבעֶר, קריגט אייך נישט, זאָל מען צוזאַמענפיהרעֶן חתן־כלה איבעֶר זיי געפעֶלעֶן זיך. האָט זיך אַפּילו די לאָוויטשעֶר רבי'צעֶן אַריינגעמישט און נישט צו געֶלאָזט, האָט זיך אָבעֶר עוזר'ל איינגעשפּאַרט, און געזאָגט, אַז „די היינטיגע וועֶלט פעֶרלאַנגט עֶס דורכאוים", און ווענדעֶנדיג זיך צו די „איכעֶ", האָט עֶר צו איהר האַלב־דייטשעֶריש „געֶשפּראָכען":

— זי מוזעֶן עֶס ויסעֶן געֶנוי — וואָס דעֶן די בהמות — האָט עֶר געֶוויזעֶן אויף די מחותנים...

זעֶנעֶן אַלע ווייבעֶר אַרוים פון שטוב, און מען האָט די כלה אַליין געֶלאָזט זיצענדיג אין אַ ווינקעלעֶ רויט טויט און האָט פאַר הרפּה און בושה די אויגען פון דר'עֶרד נישט געֶקענט דעֶרהייבעֶן. נאָר די „איכעֶ" האָט זי געֶקושט, געֶהאַלזט און געֶוויינט, ווי מעֶן

וואָלט זי חלילה צו דער שחיטה געפֿיהרט: אַז זי איינע ווייסט און פֿיהלט, וואָס די כּלה שפּירט יעצט אין האַרץ... אפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פֿון איהר „זעהענס", און בעוויינט די צייט...

האָט די מחותּנת׳טע דעם חתן אַריינגעפֿיהרט, און דער בּחור בלאַס ווי די וואַנד, די פּאות האָבּען זיך בעוועגט איבּער די בלייכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צו׳ם מיידעל צוגעפֿיהרט: „דאָס וועט זיין דיין כּלה, זעה אויב זי געפֿעלט דיר?", און איז פלינק פֿון שטוב אַרויס, זיי אַליין איבּערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידע אָבגעשמיסען, מורא האָבּענדיג זיך פֿון אָרט אַוועקצורירען. דער בּחור איז געוועזען צומישט און נישט געוואוסט, ווי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען ביים פֿענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפּט, און האָט אויך איהם עפּעס זעהר גרויס רחמנות געקריגען... זי האָט פּאַמעליך די אויגען אויפֿגעהויבּען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זיי שוין נישט געקענט אַוועקנעהמען. האָט זי עפּעס געוואָלט זאָגען, נאָר האָט זי פֿערגעסען וואָס....

נאָר געוואָלט האָבּען זיי ביידע, אַז זיי זאָלען שטעהען אַזוי, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קיינער, קיינער נישט זיין... נישט קוקען...

זענען אַריינגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפֿרעגט: „געפֿאַלען זיך?" און מען האָט זיך אין די הענד געפּאַטשט: „געפֿאַלען, געפֿאַלען!"

זענען געוואָרען די ווייבּער גאַנץ גרויסע מחותּנת׳טעס צווישען זיך און האָבּען זיך אָנגעהויבּען הערצליך צו קושען און איבּערצוּבּעטען זיך, און די „יאַך" האָט פֿאַר דער כּלה דעם חתן אָנגעהויבּען אָבצולויבּען, און די „איכע" האָט זיך אין די כּלה בעהאָפֿטען: „מיר ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביג אָמן".

האָט דער רב מיט ר׳ יצחק יודעל׳ס אַריינגעבּראַכט אַ גרויס פּאַפּיער, און מען האָט די כּלה געגעבּען אונטערצושרייבּען. די כּלה האָט איהר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבּען. האָט איהר דער מחותּן, ר׳ מרדכי קאָנסקע וואָלער געגעבּען אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט

מיט אַ „קאָליע“ „התימה געלד“ — האָט די כלה צוגענומען, און געזאָגט „אַ שענעם דאַנק“ און דעם מחותן געגעבען אַ קיש אין האַנד.

האָט די לאָוויטשער רבי׳צען געהאַפּט אַ גאַנצען סטויג טעלער און אויף דר׳ערד געגעבען אַ טראַסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך“ און די „יטהלעך“ זענען צו איינע צו דעה צווייטע און האָבען די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טהוען אַ גאַנץ יאָהר פון זיך שוועבעל און פעך שיטען, און האָבען זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר׳ יחזקאל האָט זיך צוויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פאַר חסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטע צוקושט, האָט ער געהאַפּט ר׳ חיים דעם מחותן ביי די קאַפּאָטע און געצופּט איהם. די מחותנת׳טעס זענען ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען און מען האָט זיי באין אופן נישט געקענט געפינען. און דאָ האָט מען געשריגען: לעקעך! בראַנפען! און זיי האַלטען זיך אין איין קושען — קושען און האַלזען. עוזר׳ל האָט זיך אַריינגעהאַפּט צווישען די נשים און שטאַרק זיך געהבר׳ט מיט דער „איבע“, און האָט מיט איהר דייטשעריש „געשפּראָכען“ „פון דער היינטיגער וועלט“... און דאָס ווייבערישע יודעל, אָך, דאָס גענייטשטע צילענדעריל האָט גאָר אין גאַנצען אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רבי׳צען און הברט זיך מיט יענע מחותנת׳טעס, זאָגט גלייכע ווערטלעך, נאָר פאַר „יענע הינדעלע מיט׳ן פעדעריל אויס׳ן סטשעפּיק האָט ער מורא, ווי פאַר פייער, און האַלט זיך פון איהר פון דערווייטען... און פון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל־לאה אַקעגען די כלה מיט אַ טעלער טאָרט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פאָרט אַ מוהמע...

- - - — - -

די נאַכט איז נאָך געלעגען איבער דאָרף און פעלד, און איבער די גאַנצע וועלט איז איין לבנה אויף געווען און געשפּיעלט זיך צווישען די וואָלקען. פאַר דער קרעטשמע זענען נאָך די פוהרען

געשטאַנען מיט די שטאָלקאַטשען, וואָס האָבען געפּלאַקערט אין דער נאַכט. אויף די פוהרען די מחותנים, מען האָט נאָך אַריבער געהערט פון איין פוהר אין דער צווייטער, יודען פערענטפערען נאָך די לעצטע רמב״מ׳ס, ווייבער האָבען אַריבערגעשיקט גריסען אַלטע באָבעס, אַלטע מוהמעס, און די גאַנצע משפּחה. די קנאַלען פון די בייטשען האָבען אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און ווייער עכאָ האָט וויט און ברייט אָבגעקנאַלט. און די פוהרען זענען זיך צופאָהרען, טייל אויפ׳ן לינקען וועג, טייל אויפ׳ן רעכטען וועג.

ביי די פוהרען, וואָס זענען אָב אויפ׳ן וועג לינקס, איז אַנ׳אָרט געווען ניט בעזעסען. עס האָט דאָרט ווער געפעהלט. — עס איז געווען דער חתן, וואָס איז מיטגעפאָהרען מיט די מחותנים צו גאַסט אויף שבת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואָגען צווישען די ווייבער איז די אַלטע מוהמע רחל-לאה געזעסען, זי האָט אַביסעל צופיעל געטרונקען, די הייטלעך האָבען זיך איהר שטער איבער די אויגען געצויגען, און די דינגע, אַלטע ליפען האָבען נאָך האַלב פון שלאָף געברומט:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פאָרט אַ מוהמע...

VII

פרייטאָג אין שטעדטיל.

זומערדיגע פרייטאָג׳ס-נאָכמיטאָג!

הדר-יונגלעך זאָגען אָב די הפטורה. זענען מעביר די סדרה און געהען אַהיים מיט די סדורימ׳לעך, חומשים און מיט די גמרות. אויף מאָרגען צום פערהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַגדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגדע-סטאָניק און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנב׳ט אַרויס פון קעלער אַ פּאָר מערהען. די מאַמע נעהמט צו די שבּיהעל מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין

אין קאַסטען, אויף מאָרגען צום דאַוונען. נאָר באָרוויס און האַלב־נאַקעט האָלאַ אין גאַס אַרײַן, הינטער דעם שוהל־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין חברה. מיט פּעק שטיינער לויפט מען אויפ׳ן מאַרק און מען צוטרייבט דעם בעקער׳ס טויבען, וואָס פליהען איבער׳ן מאַרק אַרום, און דער בעקער לויפט אַרויס יאָגען, האַפּט מען די פּיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעדטיל, וואָס איז אָבגעברענט געוואָרען, איז האַלב׳ס צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעהט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלב־אָבגעברענטע ברעטער. יעדענס רשות איז בעזונדער אין אַ צוים איינגעצוימט. דאָ און דאָרט זענען אָבגעלעגטע קלעצער און ברעטער. גוים שטעהען און אַרבייטען, יונגלעך קריכען אַרום און שפּרינגען, און הודשען זיך אויף די ברעטער. ביי דער געבײַ זיצען יודען, ליידיג־געהערס, אָהנ־פּרנסה׳דיגע, קוקען ווי די גוים אַרבייטען און גיבען עצות, ווי מען דאַרף מאַכען די פענסטערליך, די טהירען. יודען שפּאַרען זיך איבער די געבײַדעס און די גוים מאַכען פון זיי חוזק. אויפ׳ן מאַרק זענען שוין דאָ גרינגע עפּעליך, שענע באַרנעליך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ יונגעל בלאָזט אין אַ גאָרגעל פון אַ געשהט׳ענע קאַטשקע, און חברה נאָך איהם הרר... הרר... עס לויפט פאַרביי אַ מיידעל אין בית־המדרש אַרײַן צו פרעגען אַ שאלה אויף אַנ׳עוף, און דאָ ווייזט זיך אַ יודענע מיט אַ טרפה׳ר קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראָגענדיג זי צום גוי׳שען בעקער. טאַטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אָבגעגאָלטע קעפּליך, ווי די שעפּסען, לכבוד שבת־נחמו. פון וועג אָן קומען אָנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָדט אַרײַן אויף שבת. פורען קומען צופאָהרען אין מיט׳ן מאַרק אַרײַן, אָנגעפּאַקט מיט חסידים, אַלטע יודען און בחורים, און יונגלעך, וואָס קומען אויף שבת־נחמו צום רבי׳ן. די שטאָדט ווערט פיעל מיט פנים חדשות. יודען געהען אַרום, ווי אין ירושלים, פראַנק און פרײַ, מיט שטריימלעך, שיך און זאָקען, מיט פאות און ליולקעס... עס ווערט לעבעדיג, פרייטאָג׳דיג אין שטעדטיל. מען לויפט מען איילט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב־שבת, ערב אַ גרויסען טאָג. די זון ציהט זיך איבער׳ן שטעדטיל אויך עפּעס אַזוי פרייטאָג׳דיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפיד, וואו איהרע גין־גאָלדענע שטראַהלען פאַלען אַרײַן, און וועמען זיי בעלויכטען. פון דער שענק פאָהרען אַהיים שכור׳ע

פויערים און שכורע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע האַלאַטען. זיי קושען זיך, וויינען און לאַכען, נעהמען זיך אַרום און טאַנצען. די פערד זייערע, די פולע, רונדיגע פערד, זענען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאָהרט אויף אַ התונה. זיי פאָהרען מיט רעש אַרויס פון שטעדטיל, קלאַפּען איבער די שטיינער, און די הזירים׳לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און הדר־יונגלעך מיט די אַרויסגעשלעפּטע העמדער פון די הויזען־שפּאַלטען לויפען זיי נאָך, און מאַכען גרויסע טואַלדען: בע! הוראַ! עס קומט צופאָהרען לייב׳ל דער וואַסער־פיהרער מיט זיין פעסעל וואַסער פון טייך, בעפאַלען איהם די קינדער און צופּען פון פערדיל די האָהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייב׳ל שילט, קנאַלט מיט׳ן בייטש, נאָר ווער קוקט אויף איהם, מען צופּט ווייטער דאָס פערדיל און מען פּאַשעט עס מיט יאַגדעס, מיט בולקע־פוטער, און דאָס פערדעל פערדייהעט אַלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאָדט. ער געזעגט מיט אַ חברה אורחים אַרום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אָב אַנ׳אורח אויף שבת.

אין געסעל קומט צופאָהרען פון וועג דער גביר ר׳ יחזקאל מיט זיין מענש נאָטע. אויף שבת אַהיים געהיילט זיך. נאָטע שפּאַנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבער׳ן געסעל צום וואַסער אַראָב, און ר׳ יחזקאל זעצט זיך פאַר דער טהיר, און בעט אין האַרצען, אַז גאָט זאָל איהם צושיקען אַ יוד אויף שבת.

אַלעס אין דער גאַס איז פרייטאָג׳דיג. די הימלען ציהען זיך אַזוי לאַנג און ברייט אַוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אַהיים צו קומען. וואָס ווייטער, ווייזען זיך אַלץ מעהר יודען אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין שיך און זאָקען. יונגעלעך אין אַטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואַסער באָדען זיך. דאָס זענען הסידים׳לעך, יונגע הסידים׳לעך, וואָס זענען געקומען צום רבי׳ן אויף שבת־נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי־מלאכות טראָגען אָב די לעצטע אַרבייט, יונגען האַפּען ביער־געלד, לויפען אין די קראָמען נאָך קראַנעגדליך מיט שניפּסליך, און מען לויפט צום וואַסער באָדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אַלטען שיה״כ׳ס הויז גיסט זיך דאָס וואַסער. ביי נאַכט זעגען זיך דאָרט אויף די שויבע פון דעם געגענאיבערדיגען בית־

עולמיל, נאָר פרייטאָג פאַרנאַכט — דאָס שטעדטיל. גאַנץ קאָזמער איז אין נאַקעטען, ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען... אַ פעלד איז בעלעגט מיט ווייסע פעקליך, און נאַקעטע זיידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זענען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעדטיל שוין בעוואוסט פון לאַנג אָן. יודען האַלטען פון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קליינע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאַטעס שלעפען זיי טיעפער, טיעפער אין וואַסער אַריין, טוקען זיי די קעפּלעך. דאָס קינד עפענט די אויגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פערזאָרגטע יודען, וואָס זענען אַ גאַנצע וואָך אין דאַגות־פרנסה, מאַכען זיך נאַריש און ווייזען קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאָרקים", דער צווייטער „לעגט קלאַפּטער", דער דריטער מאַכט אַ „רעדעל", קאָרטשעט זיך איין, פערלעגט די הענד אַרום די פיס און דרעהט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור נעהמט נאָר די וועלט אָב מיט זיין שווימען. ווי אַ פיש ליעגט ער אָב גאַנצע שעה'ן אונטער'ן וואַסער, האַפּט אָן יעדען ביי די פיס, פלוצלונג גיט ער נאָר אַ שפרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזעליק, און ווייטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש..." און אין מיט'ן דערינען ווערט אַ געשריי: געוואַלד ער טרינקט זיך! און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיג, האָט עס אַ מענש אַריינגעהאַפּט. דער מענש רייסט זיך אַרויסצוקומען פון די אַרומיגע שטראָמעדיגע וואַליעס, נאָר זיי האָבען איהם אַריינגעקראָגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואַסער אַראָב. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאָרקים" האַפּט דעם טרינקענדיגען ביי די האָהר אָן און שלעפּט איהם פון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פון דער שטאָדט צולויפען ווייבער, קינדער מיט געוואַלדען: וועמען! היים משה, וואו ביסט דו? יודען האַפּען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אָן צו רייסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלייפען מיט אַ פּאַסעק אַרום, — און זענען מחיה מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָדט, נאָר דאָס פעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דער שטאָדט'ס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאָנטסע מיט אַ הונד, אַז ער זאָל אַוועקיאָגען די באָדענדע, ווערט אַ געשריי: „דער זשאָנטסע געהט!" האַפּט מען די פעקליך קליידער

אויפ׳ן קאָפּ און מען לויפט נאַקעטערהייד אין שטאָדט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יודען לויפען מיט די פּעקלעך, און דער גוי מיט׳ן הונד יאָגט אין סאַמע שטאָדט אַריין, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגען דעם גוי מיט גרויסע שטעקענס און לייזען אויס דאָס שטעדטיל פון גוי׳שע הענד...

די זון הויבט שוין אָן צו זעצען וויַיט אויפ׳ן לינטשיצער וועג. עס ווערט פאַרנאַכט. ביַים וואַסער הויבט אָן רוהיגער צו ווערען. מען איילט זיך אַהיים, צום טיַיך קומען שוין נאָר די לעצטע פוהרמאַנעס, וואָס זענען שפּעט אין שטעדטיל אָנגעקומען, און בעלי־מלאָכות וואָס האָבען שפּעט די מלאכה געענדיגט. פון מאַרק צונעהמען די יודענעס זייער סחורה און טראָגען זיי אַהיים. אויסגעבאָדענע יונגלעך לויפען איבער דער גאַס מיט פּלעשעלעך צו וויַינשטיינען נאָך ווייַן אויף קדוש. די געוועלבער פערמאַכען זיך איינציגווייז. אין עק גאַס ביַים גרויסען אייַנפאָהר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם צופלאַקערט זיך אַ רויט געשטאַלט אין אַ וואָלקען פון גין־גאָלד שטויב.... דער הימעל ווערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הויבט אָן קלאַפּען אין שול אַריין. אין טייל פענסטער ווייַזען זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־אייַנגעפאַלענע הייזלעך, דער רעשט הורבות זעהען אויס עפּעס נעבעכדיג, ווי אָרימע מחותּנים וואָס זענען אין צוריסענע בגדים און נאָר אין סאַמעטענע, שבת׳דיגע היטלען געקומען אויף דער התונה... פאַר טייל הייזער ווייַזען זיך שוין שבת׳דיגע בעלי־בית׳טעם מיט זייערע טעכטערלעך. אָבגעוואַשען, אויסגעקעמט זיצען זיי פאַר דער טהיר...

און שטיל און רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט, און פערשפּרייט מנוחה. ווי אַליין פאַר זיך קלינגט דער קירכען־גלאָק, רופט מיט אַ פרום געבעט אין קירכע אַריין. פון דעם קליינעם בית־המדרש׳ל פינקלען זיך אַרויס די שבת־ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אַז זיי האַלטען מלחמה — דער קירכען־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדעם ציהט צו זיך. דורך דאָס שטילע שטעדטיל געהען פרומע קריסטען, מענער מיט פרויען, געהען אין קירכע אַריין. און אָבגעוואַשענע יודען מיט וויַיסע קראַגעס פון די העמדער, איבער די שבת־קאַפּאָטעס פערבויגען, געהען אין בית־המדרש אַריין. הסידים אין אַטלאַס און אין זיַידענס, אין שיך־און־זאָקען געהען צום רבי׳ן. און שטילער, רוהיגער, שבת׳דיגער ווערט דאָס שטעדטיל, ווי מען וואָלט זיך אייַנגעטיילט דאָס בית־המדרש׳ל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאָס איהריגע. פון די אָבגעוואַשענע פֿענסטער פינקלען די ליכטלעך און די לײַכטערליך אַרויס. מײדלעך הויבען זיך אָן צו ווײַזען אין געסעל שפּאַצירענדיג, און דעם הזנ׳ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאָק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אויס און עס ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאָט...

אין גאַס ווײַזט זיך ר׳ יחזקאל מיט זײַן חתן. זיי געהען אין בית־המדרש אַריין דאַווגען. עס ווײַזען זיך מײדלעך אויפ׳ן שוועל אין טהיר. אָרענטליכע בעל־הבת׳ישע טעכטער קוקען פֿון די אָפֿענע פֿענסטער אַרויס, קוקען נאָך און סוד׳ען זיך: לאה׳לעס חתן! לאה׳לעס חתן!

מײדלעך, כלה׳ס, שפּאַצירען אין שוהל־געסעל. עס געהען דעם שוחט׳ס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבען געקראָגען פֿון די מחותנים.

בחורים, התנים׳לעך, געהען שפּאַצירען אויף דער צווייטער זײַט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זײַדענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פּאות׳לעך און מיט די גאָלדענע זייגערס. וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים התן־מתנות...

אין מיטען דעם געסיל, וואָס איז פֿערהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פּלוצלונג אַ קול פון אַ וויינענדיגער מאַמע: מײַן קינד מײַן יצחק׳ל! קומען זיך צוזאַמענצולויפֿען ווײַבער, מײדלעך פון אַלע זײַטען: וואָס איז? וואָס איז? „מײַן יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך בײַ־טאָג און איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וועה צו מיר! מען האָט איהם בײַ׳ם וואַסער געזעהען!" — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. אַרום שטעלען זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסען: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט און פֿערשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווײַט, וואו דער הימעל ליעגט אויפ׳ן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסען, וואו יצחק׳ל, דער יודענעס יונגעל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען.

לויפט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָב, דאָרט צום הימעל און וואַסער, וואו זיי ליגען ביידע אויסגעגאָסען, געוואָהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק׳ל, איז ערגיץ וואו אהינגעקומען...

פרייטאג־צו־נאכט׳ס. דער טיש ביי ר׳ יהוקאל׳ען האט מען לכבוד דעם התן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האט אויפגערוקט די פליגלען פון דעם גרויסען טיש, ווי מען האט עס נאר איין מאל אין יאהר ביי דער פורים־סעודה, ווען אלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאמען. מלכה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האט נישט געזשאלעוועט קיין ליכט, זי האט געלייענט און געוואוסט גאנץ גוט, אז וואס מעהר ליכט פרייטאג־צו־נאכט׳ס, דאס מעהר פרנסה בעווילינט גאט. דער גרויסער טיש איז געוועזן בעשטעלט מיט זילבערנע לייכטער, אלט־פרענקישע, וועקס־רעהרענדיגע. אין שטוב האט אלעס געבלאנקט, געלויכטען פון די ליכט. לכבוד דעם התן האט מלכה׳לע ארויסגענומען דאס זילבערנע גאפעל־מעסער, וואס ווערט נאר בענוצט צו דער פורים־סעודה, אויפגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבען־אן זענען געווען געגרייט די חלות פאר ר׳ יהוקאל׳ן, בעדעקט מיט א חלה־טישטיכעל, רעכט׳ס איז געווען געגרייט פאר׳ן התן, די חלות פאר איהם זענען געווען בעדעקט מיט א טישטיכעל, געהאפטען אויף זילבער, וואס לאה׳לע האט פאר איהר התן אויסגעהאפטען. מלכה׳לע, אנגעטהון אין איהר ווייסען זיידענעם קלייד מיט גאלדענעם בעשלאג פון אונטען, וואס איז געווען געמאכט לויט דער דעמאלדיגער מאדע מיט ברייטע פאלדען, וועלכע איינע האט זיך פערבלאנדזעט אין דער צווייטער, מיט דעם זיידענעם שאלעכיל מיט די בלויע פרענזעלעך, וואס דער מאן האט איהר מיטגעבראכט פון לייפציגער מארק, אין דער הייסער שבת׳דיגער קאַרענגאָווער הויב, — איז געשטאנען, דאס פנים אין איהרע בלייכע איידעלע הענד פערשטעלט, און האט ליכט געבענטשט. לאה׳לע, אנ׳אויסגעוואשענע, מיט שווארצע לאנגע זיידענע צעפּ פערוואָרפען שבת׳דיג איבערן סאמעט־בלויען יאקעלע, און זעהט אויס ווי אנ׳ארענטליך מיידעלע, וואס האָרכט „וואס טאטע־מאמע הייסען. און וואס גוטע, פרומע לייט הייסען" — און א ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאפּ... זי זיצט זיך ביי דער מאמען, און לייענט מיט איהר אין דער תחנה:

„רבונו של עולם, מיין מצוה פון די ליכט־אנצינדען זאל אזוי אנגענומען זיין, ווי די מצוה פון דעם כהן־גדול, ווען ער האט די ליכט אין ליעבען בית־המקדש אנגעצונדען. אז מיינע קינדערס אויגען

זאלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה... זייערע מזלות זאלען לייכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געווען אפען אין געסיל אריין; געגענאיבער פון גארטען האט זיך געהערט די קוואטשעריי פון די זשאבעס, און פון גאניץ וויים אין „שווארצען וואלד" האט זיך א ליכטעל געלויכטען. איינגעפאסט אין דער פינסטערער נאכט, האט עס אויסגעזעהען ווי א פערגעסען ערגעץ שבת-ליכטעל, און די זשאבעס בענטשען דעריבער... א טונקעלע חמארע איז געהאנגען איבער'ן וואסער און אלץ פערדעקט, נאר פון וויים, פון יענער זייט האט זיך געפונקעלט א ליכטעל, און ס'האט געדוכט, אז די אלטע, די ווייכסעל, א גרויע באבע, האט זיך אויך שבת-ליכטלעך אנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אפענעם פענסטער קומען אריין צושווימען גאט'ס ליעבע זומערדיגע ריחות פון טויזענדער בליטהען און געוויקסען, און האבען זיך אויסגעגאסען אין שטוב, געהאפט א ווארט פון תהנה, א שבת'דיגע ברכה און צוריק ארויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און וועלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפרייט שבת-ברכות איבער גאט'ס וועלט...

יודען זענען אהיים געגאנגען פון בית-המדרש, פון מנינים-לעך. ווער עס האט געקענט האט אן אורח מיטגענומען. די שבת-מלאכים זענען פאראוים פאר די פרינצען געפלויגען און האבען זיי שלום-עליכם אבגעגעבען, און מנוחה פערשפרייט. און יודען דערזעהענדיג די גוים, וואס זענען געזעסען אין זייערע וואכעדיגע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די ביינק פאר די טהירען און האבען געשפיעלט און געזונגען, האבען זיי געקרעכצט, רחמנות געהאט אויף זיי: גוים נעבעך, זיי האבען נישט קיין שבת!...

און דיין פאלק ישראל האסטו געטרייסט, טאטע אין הימעל! אלץ איז עפעס ווי אויסגעלייזט געווארען, בעקליידט מיט דערבארימקייט, ווי די שכינה וואלט איהר פאלק ישראל ארומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אבגעווישט, געטרייסט איהם, די פאות איהם אויף די באקען געקרייזעלט, ווי א געטרייע מאמע געקרייזעלט, חניד-ליך געמאכט, און מיט ליעבשאפט צו איהם געזאגט: הבן יקיר לי אפרים: צי א טייערער זוהן ביסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אדער א שפיעל-קינד, כי מדי דברי בו, ווארום אין מיין טהון רע-

דען וועגען איהם זכור אֶזכרנו עוד, טהוּ איך אָן איהם אַלץ נאָך גע־דענקען, עַל כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ איבּער דעם בּרומען מיינע געדערים נאָך איהם, רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נאום ד׳, ערבּאַרימען טהוּ איך מיך איבּער איהם, טהוּט זאָגען גאָט.

און גאָט׳ס ערבּאַרימקייט איז איבּער וועלט און נאַכט גע־ווען אויסגעגאָסען.

ר׳ יחזקאל איז אַהיים געקומען נאָכ׳ן דאַווענען, און אַ רעשט בּיסעל אורחים האָבּען זיך איהם נאָכגעשלעפּט.

— גוט שבּת!

„שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן...

און געזעהען האָט מען, ווי די מלאכים מיט זייערע צוויי ווייסע פליעגעל פערשפּרייטען מנוחה אַרום אין דער שטוּב. מלכה׳לע מיט דער כּלה זענען געזעסען בּיים טיש, וואַרטענדיג אויף קדוש, און האָבּען אויסגעהאָרכט פון מאַן און חָתן, די הניפה׳דיגע ריידעלעך וואָס די מאַנספערשוינען האָבּען די ווייבּער פאָרגעזאָגט:

„אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא"...

מען זיצט בּיים טיש. ר׳ יהזקאל זיצט אויבּען־אָן מיט׳ן התן קעגענאיבּער דעם ווייבּ מיט לאָה׳לען. עס איז שטיל אַרום, נאָר דאָס ווינדטעל, וואָס בּלאָזט דורך דעם אָפענעם פענסטער, האַלט אין איין דערצעהלען... לאָה׳לע היבּט אַלע ווייַלע פּאַמעליך אויף די אויגען און וואַרפט אַריבּער אַ בּליק. ער, אין דער אַטלעסענער קאַפּאָטע און מיט דעם שוואַרצליכען פּנים, איז אַזוי הנ׳עוודיג. אָט זעהט זי אויף איהם דעם גאָלדענעם זייגער אין דער זיידענער וועסט, דעם זייגער, וואָס ער האָט פון איהר געקראָגען. ער איז איהר התן... מיט איהם וועט זי וואָהנען אין איין שטוּב... קיינער נישט, נאָר זיי בּיידע... און דאָס יונגע האַרץ בּעוועגט זיך אַזוי לייכט, אַזוי שטיל... דאָס ווינדטעל הערט דעם סוֹד און פליהט מיט איהם דורך דאָס אָפענע פענסטער אַרויס אין דעם גראָס׳ס שוואַרצען וואַלד אַריין, דאָרט פאַר׳ן שבּת־ליכטעל דעם סוֹד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אַראָבּגעלאָזט. וואָס קלערט ער איצט? וועגען איהר, וועגען זיין לאָה׳לען! (רויט ווערט זי). דאָס איז איהר התן, אַ התן פאַר זי האָט דער טאַטע מיטגעבּראַכט... אַך, ווען עס וואָלט קיינער נישט זיין, טאַטע־מאַמע האָלטען שלאָ־

פֿעֶן געגאַנגען, האָלט זי צו איהם צוגעגאַנגען, שטילערהייד, עס איז דאָך איהר התן. צו אַ חתן מעג מען... וואס — ניין?...

שאַ, דער טאַטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט אַרוים דורך דאָס פֿענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאַנגט צום טיש, שטעלט אַנידער אַ טע־לער פאַר'ן טאַטעשי, פאַר די מאַמעשי און פאַר איהם...

„זאָל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאָס האַרץ קלאַפּט איבער זיין אַקסעל, עפּעס האָט איצט געמוזט פאַר זיין געזיכט דורכ־לויפען...

אין מיטען עסען זענען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנת'טע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאָטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאַטע קרובים און בעקאַנטע. מען האָט אָבגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפרעגט איהם, ווי דער הזן געפעלט. דערנאָך איז געוואָרען אַ שמועס וועגען הזנים. איינער האָט געזאָגט אַ שטיקעל שיר המעלות'ל, האָט דער חתן איהם אָב־געענטפערט מיט אַ זמר'ל. דאָס גאַנצע געסיל איז צוזאַמענגעלאָפען אונטער'ן פֿענסטער. דער חתן האָט פֿערמאַכט די אויגען, די האַנד אונטער די באַק אונטערגעלעגט און זיין קול האָט זיך געגאָסען, האָט זיך געלאָזט אויף אַ „שטייגעריל". אונטער'ן פענסטער ווערט אַלץ מעהר מענשען, מען שטעקט קעפּ אַריין. „גוט שבת!" „לאָה'לעס התן" — האָבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פינגער געוויזען. די טהיר האָט זיך געעפענט און פֿרעמדע מענשען האָבען אָנגעהויבען אַריינצוגנב'נען זיך, צוערשט מיט אַ ספק'דיג געלעכטעריל אויף די ליפען, באַלד: הייסט עס, גלאַט אַזוי, און דערנאָך האָט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אָנגעשטאָפּט.

און צום טיש האָט מען ווייַן דערלאַנגט, כוס אוים, כוס איין.

באַלד איז אָנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן ברייטען „גוט שבת'! דער עולם האָט פאַר איהם אַ וואַרע געמאַכט. עוזר'ל האָט איהם אויפ'ן אַקסעל די האַנד אַרויפגעלעגט און הויך זיך גע„רוצ"ט. ר' יצחק יודעלם האָט נישט געוואָלט לאַנג זיצען: „דער רבי נעהט קדוש מאַכען". דער עולם האָט זיך באַלד גענומען צום בענטשען. נאָכ'ן בענטשען האָט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יהזקאל מיט ר' חיים'ן — אין בית־המדרש אַריין, וואו

דער רב פלעגט לערנען יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט׳ס מיט די שטאָדט־בעלי־בתים די סדרה פון דער וואָך.

ר׳ יצחק יודל׳ס האָט שטאַרק אָנגעהויבען בעטען, אַז ר׳ יחזקאל מיט ר׳ חיים׳ן זאָלען היינט לכבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבי׳ן.

די בעלי־בתים האָבען זיך צוערשט אַביסעל געשעמט דורכלאָזען אַ סדרה, נאָר די קינדער, און דער חתן אַליין האָבען זיך שטאַרק אָנגעהאַלטען. ר׳ יצחק יודעל׳ס האָט געזאָגט: „מען מוז אייך גע־וועהנען"...

האָבען זיך די בעלי־בתים, אַ ביסעל מיט בושה, געלאָזט זיך נאָכשלעפען נאָך די קינדער צום רבי׳ן.

עס איז געווען דער ערשטער פרייטאָג־צו־נאַכט׳ס, ווען די בעלי־בתים האָבען זיך נישט געפונען אין בית־המדרש ביי׳ם רב׳ס סדרה.

ביי׳ם רבי׳ן אין בית־המדרש.

איין עדה! און גאָט׳ס עדה איז איינגאַנצען אַלע גלייך, סיי קינדער, סיי אַלטע, אַלע איין נשמה, איין בנין, איין גאָט ליעבט מען, אין איין בית־המדרש דאַווענט מען. און די תפלה איז איינע, טויזענדער קולות פון איין האַרץ. דער עולם איז צוזאַמענגעגאָסען, אַ ים שוואַרצע שטריימלעך און שוואַרצע בערד איינער אין אַנדערן, ביי׳ם צווייטען, אין איינעם! אַלע אויגען זענען אָנגעווענדט צו דעם ווייסען האַלאַט, וועלכער דרעהט זיך אַרויף און אַראָב צווישען דעם ים שוואַרצע שטריימלעך און וועלכער מאַכט זיך אַ וועג פון איין עק בית־המדרש צום צווייטען. דאָס איז דער רבי. זיינע הענד זענען אין גאַרטעל פערפלאָכטען. די אויגען צום באַלקען אָנגעווענדט און דער הויכער, שכינה׳דיגער שטערן איז אין איין שאַרפען קנייטש; איין מחשבה, איין כונה: צו גאָט!

און גאָט איז דאָ, דאָ, צווישען דער עדה. ער האָט זיך ניט יודען אויסגעמישט, ער איז געוואָרען איין חלק אין כלל, איין קנויטעל, איין פלעמעל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פערוואָגעלט אין גלות, טרעפען זיך צוזאַמען און דערמאָהנען זיך די כלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישען אַ חתן־כלה, וואָס עס האָט זיך ביי־זיי אַ ברוגז געמאַכט? זיי זענען זיך צוגאַנגען אין פערשידענע

וועגען און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפען זיי זיך אינאיינעם אין אַ פרעמדער סטאַנציע...

און דער רבי האָט געזונגען זיין ליעבענס ליעד צו גאָט: שיר־השירים.

נישט געזונגען האָט ער, נאָר טיעף געזאָגט, מיט בכּנה, יעדעס וואָרט מיט זיין טעם און זיין מיין:

...„איהר זאָלט נישט קוקען, וואָס איך בין אַזוי שוואַרצליך, וואָס די זון האָט מיך אָבגעברענט. מיין מאַמעס קינדער האָבען מיר שלעכטס געטהון, זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ גערטנער־היטערין, מיין גאָרטען האָב איך נישט געהיט“.

— „זאָג מיר, דו וואָס מיין נשמה ליעבט, וואו פאַשעט זי, וואו הויערט זי אין דער מיטאָג־צייט?“

— „אויב דו קענסט נישט די שענע צווישען די פרויען? גיה נאָך די שעפסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך אַרום די געצעלטען פון די פאַסטוכער“.

— „איך בין מיר אַ בלימעל פון שרון, אַ רויז פון די טאָלען“.

— „אַזוי ווי אַ רויז צווישען די דערנער, אַזוי איז מיין געליעבטע צווישען די טעכטער“.

— „אַזוי ווי אַן עפעל צווישען די וואַלד־בוימער, אַזוי איז מיין געליעבטע צווישען די זיהן. אין זיין שאָטען וויל איך ליעגען, זיינע פרוכטען זענען מיר זיס“...

— „מיין געליעבטער איז געגליכען צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגען אינד. אָט שטעהט ער הינטער אונזער וואַנד, קוקט אַריין דורך דאָס פענסטער, וואַרפט אויגען דורך די שפאַלטען“...

— „ענטפערט מיין געליעבטער און זאָגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שענע, קום מיט מיר:

— „וואַרים איז, דער ווינטער איז שוין אוועק, דער רעגען איז שוין פאַרביי“.

„פעלד־בלימעלעך ווייזען זיך שוין אויף דער לאָנקע, דעם פויגעל׳ס־צייט איז געקומען, און דעם קוקו׳ס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאַנד“...

„שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר“ — — —

און דעם רבינ׳ס קול זאָגט נישט, נאָר עס בעשעמ׳ט יעדעס

וואָרט, ניט יודען צו פערשטעהן דאָס זיסקייט, די צונעבונדענקייט, די טרייַשאַפט, וואָס עס פיהלט די כנסת־ישׂראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישׂראל.

און די עדה פיהלט עס און נייגט זיך, און בוינט זיך, ווי אַ דאָרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די עדה חאַפּט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישׂראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פייגעלע אין וואַלד,
האָלט איך צו דיר געפלויגען...“

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין האַרץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטרייַ בריוועלע „פון צוויי טויזענד מייַל“:

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פון מיין געליבטען קלאַפּט אין טהיר: עפען מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייַבעלע, מיין קאָפּ איז פול געוואָרען מיט טוי, מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.

„כ'האָב אויסגעטהון מיין העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ'האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מיין געליבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מיינע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מיין געליבטען, און מיינע הענד טהוען מיר טריפען, און מיינע פינגער מיט מירום די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מיין געליבטען, נאָר מיין געליבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זיין רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ'האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט געענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואָס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געביילט, האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס“ — — —

פלוצלונג האָט דער רבּי אויפגעהערט צו זאָגען. ער האָט זיך איבּער'ן בּית־המדרש געדרעהט, קיין וואָרט נישט גערעדט, וואָס אַמאָל מעהר די אויגען אויפגעריסען און געקוקט אויפ'ן בּאַלקען און דער שטריך אין שטערן האָט זיך איהם אַלץ טיפער געשניטען, אויף הסידים איז געפאַלען אַ ליבּע אימה, וואָס האָט אַלע אינאיינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטען.

פלוצלונג האָט זיך דער רבּי געגעבּען אַ האַפּ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואָלט עפּעס פאַר איהם פלוצלונג ענטפּלעקט געוואָרען, האָט ער געגעבּען אַ געשריי אויס:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געוואָרען צווישען עולם, ווי עס וואָלטען אַריינגעפאַלען טויזענדער מלאכים פון הימעל. די מלאכי־השרת האָבּען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם הסידים צום רבּי'ן אויף שבּת, אַלטע בּעקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך בּיי די גאַרטלען אָנגענומען, געפרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!...

און דער עולם האָט זיך טיעפער געלאָזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבּת־שמחה, מיט איין אַחדות, מיט איין ליבּשאַפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבּי איז אַריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך בּיי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול:

„בּואכם לשלום!"

פלוצלונג איז דער רבּי ווייטער שטיל געוואָרען און געבּליבּען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אַלץ צום הימעל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטען פון אויבּען עפּעס געשעפּט, געפּאָרשט. די הענד האָט ער טיעפער אין גאַרטעל פערקניפּט, און איז לאַנג געשטאַנען, זיך נישט אַ ריהר געבּענדיג. מיט אַמאָל האָט ער זיך ווידער געגעבּען אַ האַפּ, אַוועק אין אַ בּעזונדער ווינקעל צווישען דעם אָרון און דער וואַנד, געגעבּען אַ בּויג אַיין דעם קאָפּ אין ווינקעל און איז געבּליבּען שטעהן פערטיעפט אין זיך אַליין, און האָט עפּעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פּאַמעליך אָנגעהויבּען צו שאָקלען, און עס האָט זיך געגאָסען אָהן ווערטער אַ

שטיל־פליסענדיגע תּפלה. פון צייט צו צייט האָט ער מיט דער האַנד צוגעמאַכט, ווי ער וואָלט עפּעס דערמיט וואָס בע׳טעמ׳ן, אויסזינגען, אויסזאָגען, און באַלד איז ער ווייטער געבליבען שטיל פערטיעפט.

דער עולם אַרום — הוואַליעס קעפּ איבער הוואַליעס קעפּ, איז שטיל פערזונקען געוואָרען אין אַ מתיקות׳דיג שווייגען, און אַ ליבע, זיסע אימה האָט אַלץ אַרומגענומען, און יודען האָבען זיך אָנגענומען ביי די הענד, און זענען דערציטערט געוואָרען וואַרטענדיג.

נאָר פלוצלונג האָט זיך דער רבי אויפגעהאַפּט און מיט גרויס הדרה׳קייט האָט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זיין פּנים האָט געלויכטען, ווי די שכינה וואָלט עס בעקושט און בעהייליגט. פון זיך האָט עס אַ וואַרימקייט געשיקט און אַלע, אַלע צו זיך, און אין זיך אַריינגענומען.

דער עולם האָט אַ וועג געמאַכט. אין דער טהיר האָט זיך געוויזען אַ צוג ווייבער, מיט דער רבי׳צין אין מיטען. פון איהר הויכען גלאַנצענדיגען שטערן האָט דער שטערנבאַנד, בעפּוצט מיט בריליאַנטען, גאָלד און פּעריל, אַראָבגעשיינט מיט אַ שבת־מלכות׳דיגען גלאַנץ און אַרום פערשפּרייט דאָס מלכות׳דיגקייט און געזאָגט: „גוט שבת!“ די גרויסע בריליאַנטען פון די לאַנגע אויהרינגליך, פון הינטער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראָפּען, און די שנירלעך פּעריל, וואָס זענען געווען פערצויגען איבער דעם האַרץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פערגליווערטע, אונשולדיגע טרעהרען, האָבען בעשיינט, האָבען בעגלאַנצט דאָס מלכות׳דיגקייט. איבער דעם שבת־מלכות׳דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאָסען דער יודישער שטאָלץ, דער יודישער חן. אַרומגערינגעלט פון די שניהר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האָבען נאָכגעשאָרכט, די בריליאַנטען און פּעריל האָבען די אויגען פערבלענדט און דרך־ארץ פערשפּרייט.

דער רבי האָט גענומען דעם הויכען זילבערנעם בעכער, פול אָנגעגאָסען מיט ווין און האָט קדוש געמאַכט: ויברך אֱלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבענטען טאָג און האָט איהם געהייליגט.

און דער רבי האָט איהם געהייליגט. די קדושה האָט צווישען

עוֹלָם אִיבֶּער דִי קֶעפּ אַרוּמגֶעשְׁווֶעבְּט, זִי אִיז אַרוֹיס הוֹרְךְ דָאס אָפֶענֶע פֶענסטֶער אִין גָאט׳ס פֶערְסוֹד׳עטֶע וועֶלט אַרַיין, אוּן אַלֵין, אַלֵין דִי גַאנצֶע וועֶלט פוּן וואָכֶענדִיגֶען גֶעהֵייבֶען, דֶערְהוֹיכט אוּן פֶערְשַׁבַּת׳ט.

אִין גֶעסִיל אִיז שׁוֹין פִינסטֶער. דִי שְׁטֶערְן, טִיף אַיינגֶעזֶעצט אִין טִיפֶען בְּלוֹיֶען הִימֶעל, זֶעהֶען אוֹיס ווִי שַׁבַּת־לִיכטלֶעךְ, וואָס גֶעהֶען אוֹיס אִין אַ יוּדִישׁ שְׁטוּב, ווֶען דֶער עוֹלָם אִיז אַרוּם טִישׁ אוֹיף דִי מַעֲשֶׂה־בִּיכלֶעךְ אַיינגֶעשְׁלָאפֶען. דאָ אוּן דאָרט הָאט זִיךְ נאָךְ אִין אַ פֶענסטֶער גֶעבְּרֶענט אַ שַׁבַּת־לִיכטֶעל, גֶעהַאלטֶען בַּיים אוֹיסגֶעהן, אוּן פוּן אָפֶענֶעם פֶענסטֶער הָאט זִיךְ נאָךְ גֶעהֶערט אַ פֶערשְׁלָאפֶען, אוֹיסגֶעהֶענדִיג זְמִירוֹת. דֶעם רַבִּינ׳ס קָדוֹשׁ הָאט זִיךְ אוֹיסגֶעשְׁפְּרֵייט אִין אַלֶע פִיעֶר עֶקֶען ווֶעלט אוּן צְווִישֶׁען נַאכט, הִימֶעל אוּן עֶרד אוּן אִיז פֶערשְׁלָאפֶען גֶעוואָרֶען פַאר מְתִיקוּת׳קַייט... ווַייט אִין דֶער גַאס הָאבֶּען זִיךְ גֶעהֶערט טְרִיט פוּן דִי יוּדִישֶׁע שׁוֹמְרִים, וואָס הָאבֶּען בַּיי נַאכט דָאס שְׁטֶעדְטִיל גֶעהִיטֶען, אַז מֶען זָאל עֶס נִישְׁט אוּנטֶערצִינדֶען...

פוּן דֶעם רַבִּינ׳ס אָפֶענֶע פֶענסטֶער הָאט דָאס זִינגֶען הוֹיךְ, בְּרֵייט אוּן ווַייט אִין דֶער גַאס זִיךְ אַ ווֶעג גֶעמַאכט.

צְווֵיי ווַייסֶע בֶּערד, צְווֵיי ווַייס־גְרוֹיֶע הָאהר־קֶעפּ הָאבֶּען זִיךְ אִין דֶער טוּנקֶעלֶער נַאכט גֶעווַייסט. גֶעהֶען זֶענֶען עֶס ר׳ יְחֶזְקֵאל אוּן ר׳ חַיִים צוּרִיק גֶעהֶענדִיג פוּן רַבִּינ׳ס קָדוֹשׁ.

פוּן דֶעם בֵּית־הַמִדְרָשׁ׳ס פֶענסטֶער הָאט נאָךְ אַרוֹיסגֶעדְרִינגט אַ קלֵיין, פֶערְרוֹיכֶערט לִיכטֶעל, אוּן אַ הַאלבּ פֶערשְׁלָאפֶען קוֹל פוּן גַאנץ פֶערשְׁלָאפֶענֶע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶעלָאזט הֶערֶען.

זֵיי זֶענֶען אַרַיין אִין בֵּית־הַמִדְרָשׁ.

בַּיים טִישׁ ווֶעלכֶער אִיז קוֹים בֶּעלוֹיכטֶען שׁוֹין פוּן אַ אוֹיסגֶעהֶענדִיגֶער לָאמפּ, זִיצט דֶער רַב, אַרוּם בַּעֲלֵי בָּתִּים, פֶערמַאטֶערט פוּן אַ גַאנצֶער וואָךְ אַרבֵּייט, אוּן לֶערנט מִיט זֵיי דִי סִדְרָה פוּן דֶער וואָךְ:

— וָאֶתְחַנַּן אֶל ה׳ בָּעֵת הַהִיא לֵאמוֹר: „הָאבּ אִיךְ מִיךְ גֶעבֶּעטֶען בַּיי גָאט, יֶענֶער צַייט, אַזוֹי צוּ זָאגֶען״...

אַ גרויס דעמפּיגקייט האָט געדריקט צווישען דעם קליינעם, האַלב־פערשלאָפענעם עולם.

צווישען עולם האָט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער אַרומגעשטאַרט, און הויך אויפ'ן קול צוגעשנאָרכט...

די בעלי־בתים האָבען זיך פערזוימט.

VIIII

צו מאָרגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ'ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאָג. אַליין ווערט עס טאָג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זענען פערמאַכט, פערהאַקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט אַ פויער אין גאַס אָן צופאָהרען מיט זיין פוהר, זעהט עס קיינער נישט אָן, ער שטעלט זיך אָב די פערד פאַשען אין „האַלט שבת" אין מיטען גאַס... נישט וואו און נישט הען ווייזט זיך אַ יוד אַ בעל־הבית פאַר דער טהיר, אין אַ פּאָר ריין־געוואַשענע גאַטקעס, און געגעצט פראַנק און פריי אין דער וועלט אַריין. דאָרט געהט אַ יוד, אַ חסיד צוריק פון מקוה און טראָפּענס וואַסער רינען איהם פון די נאַסע פאות אויף דעם פריש־געוואַשענעם קאָלנער פון העמד, וואָס פערלעגט זיך מיט אַ בעזונדער בעל־הבית'ישקייט איבער'ן קאָלנער פון פאַלטאָ. אין מיטען מאַרק ווייזט זיך פלוצלונג אַ הויכער, דאַרער יוד, מיט אַ לאַנגע, ברייטע באָרד, און עפענט אַ גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי אַ לאַנגען שנור:

— אין שו—ל—ל אַ—ר—ריין!

הויבען זיך אָן ווייזען יודענעס אין ווייס געפרעסטע ספּאָדניצעס, לויפען צו און קלאַפּען אין לאָדען אַריין: שרה'לע, מען האָט שוין גערופען! האַקען זיך פרענטען אייזען, עפענען זיך לאָדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאָף־מיצען פון די אויפגעעפענטע פענסטער. קוקען צום ע־אָדט'ס זייגער, וואָס איז אויפ'ן טהורעם פון שפּיץ ראָט־הויז: ווי שפּעט איז?

הויבען זיך אָן צו ווייזען אויסגעפוצטע ווייבער. יודישע קינדער ליבען זיך צו סטראָיען פון איין שבת צום צווייטען; אין אַלעס

שעהנסטען וואָס אַ יודענע האָט, וועט זי זיך אין דעם אויסצירען צו הייזען זיך אין גאָט'ס הויז. דעמאָלסט פלעגען זיין די ברייט־זיידענע קלייִדער, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען פון אויבען שמאָל און ווענען וואָס ברייטער אַראָב געגאַנגען, אַזוי, אַז די יודענע האָט אויסגעזעהען, אַז זי וואָהנט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טוץ קינדערלאַך. מען פלעגט זיך ליעב האָבען צו סטרויען אין קאָרענקעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאָזען פון מאַמע צו טאָכטער, רעכטע קאַלישער קאָראָנקעס. יעדעס קאַפּטאַנדעל איז אַרום די אַרבעל און ביים האַלז־מויל געווען בעהאַפטען מיט ברייטע, זיידענע קאָראָנקאָווע פריזקעס. און אויפ'ן קאָפּ, אַ האַלב אַזאַ מין קאַפּעלושעל, צוויי בלימלעך אויפגעצויגען אויף צוויי דראָטען, אויפגעפוצט אויף דער הויך, און אַרומגעהילט מיט אַ טערקישען טוך, וואָס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער". יונגע ווייבליך פון דער הײַנטיגער וועלט פלעגען טראָגען קראַגענדלעך אויף די העלזער מיט לאַנגע צוויי שפּיצען און פערבינדען מיט אַ לײַפּציגער זײַדען שאַלעכעל, און די צוויי אויסגעהאַפטענע שפּיצען פון שאַלעכעל זענען געווען פערשלייפט אין אַ ברייטען שלייף איבער'ן האַרץ. דאָס פלעגט זעהר פאַסען און פעראײַדלען דאָס ווײַבליכע געשלעכט. און אויף דעם גלאַטען שייטעל אַזאַ מין קאַפּעלוש פון שוואַרצע קאָראָנקעס מיט אַ לאַנגע, שוואַרצע פעדער, וועלכע איז געווען פערבונדען מיט זײַדענע צוויי בענדער איבער'ן האַלז. מיידלעך, אָנגעטהון שוין אין די שבת'דיגע אָבגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, אײַנגעוויקעלט אין פערשוילען, אין די ווײַסע אונטער־קלייִדער, שטעהען אין די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאַנצער גאַס און מען קוקט נאָך. די אויסגעפוצטע פיהלען, אַז זיי געהען אויפ'ן פּאַראַד, געהען זיי פאַמעלאַך, מיט אַ „מינעלע" און „הנ'דעל", ווייסען, אַז הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראַכטען אַלע זייערע מינעס, יעדע בעוועגונג, און אַלץ, וואָס איז אויף זיי ווערט אָבגעאויגען און אָבגעמאָסטען אין הונדערטע מײַלער.... די יונגלאַך פאָראויס, טראָגענדיג דער מאַמע, אָדער דער מוהמע דעם סידור'ל מיט דער תחינה, פערבונדען אין אַ גאָז־טיכעל. עס האָבען זיך געלאָזט יודען, בעלי־בתים, אין שבת'דיגע קאַפּאָטעס, אין ריינע שטיוועל, מיט די קעלנער פון די געוואַשענע העמדער. טייל אין טלית אָנגעטהון, נאָך טייל האָבען די יונגלאַך די טליתים מיט די חומשים.

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט הסידים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייַסע געפּרעסטע קראַגענדלאַך מיט זייַדענע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־וויסען געגעבען פון בעל־הבית'ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבת'דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער'ן הימעל, אַ פרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייַע אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט בעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייַזער, און די צווייטע זייַט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בלעטער פון די בליהענדע בוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז נעבאַך געשטאַנען וויסט, אַ הורבן, און אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבען נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי", אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען דורך, קרעכצען און געהען דאַווגען אין בית המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַוועט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייַע „שטיקלאַך" פאַר'ן עולם, וואָס קומט צום רבי'ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשערלאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומוואַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, הייַנט מיט איין מאָל זענען זיי גרוים געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען וויינען דעם עולם, און טראָגען זייער געבעט אין הימעל אַריין... בייַ דער טהיר שטעהען די „מבינים", דער הענטשקע־מאַכער מיט'ן געשווירען בערדעל און הברה, און „קריטיקירען", דרעהען מיט די נעז פון צייַט צו צייַט, טאָפּען מיט די פיס, פערהאַלטען זיך די אויגען, און מיט אַמאָל גיבען זיי אַ פערדרייַ דעם קאָפּ, האָרכען זיך אַיין: אָט... אָט!... ר' יחזקאל מיט'ן חתן זענען געקומען אַ ביסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבד געוועזן מיט מפטיר, חייַבער האָבען פון דער ווייַבערשער שול אַראָבגעקוקט און אַיינגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר".

נאָכ'ן דאַוונען האָט ר' יחזקאל אַהיימגעבעטען דעם עולם אויף „קדוש". אַלע בעלי־הבתים האָט מלכה'לע פערהאַלטען אין אַ צווייטער שטוב זאָלען איבערוואַרטען די פיש ביז הסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר'ל מיט ר' יצחק יודעל'ס און מיט זייערע מענשען,

מען האָט אָנגעהויבען צו האַפּען, צו רייסען, נישט געוואוסט נישט וועגן נישט וואו, אַהינגעשטופּט די בעלי־הבתים (די אָנגעהאָרעװעטע יודען זענען איינציגווייז אַנטרינען געוואָרען...) הסידים האָבען אַ גרויס געדרודער געמאַכט, אַלע אין איינעם, יונג און אַלט, געשטופּט, געשטויסען זיך, אויסציהענדיג די הענד געהאַפּט וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכה'לע האָט נאָר געקוואָלען פון נחת: אין איהר שטוב הסידים, למדנים, ווי עס לעבט, ר' יהוקאל איז אַליין אויך אַ שטיק חסיד געוואָרען. הסידים האָבען איהם געהאַפּט אין קאָן אַריין, געקלאַפּט איהם אין די פּלייצעס. מען האָט אָנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געוואָרען. מלכה'לע האָט געטיילט פיש, דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאַנצע שטאָדט האָט מען אָנגעהויבען צו ברענגען פאַר'ן חתן „קוגעל": „די מאַמע שיקט קאָהל פאַר'ן חתן" — האָבען די מיידלעך געזאָגט, אַריינברענגענדיג עפּעס אין אַ טעלער, פערשטעלט מיט אַ צווייטען און מיט אַ סערװעטעל אַרומגעהילט.

— אַ שענעם דאַנק, זאָג די מאַמע, אַז אם ירצה השם, אַז דיין חתן וועט זיצען ביים טיש וועט מען מיט פלאַשען וויין אָבשיקען — האָט געקלונגען די אַנטוואָרט פון דער בעל־הבית'טע.

דער טיש איז געוואָרען פערשטעלט מיט פערשידענע קוגלען, און לויט די קוגלען האָט מען דערקענט די בעל־הבית'טע פון דעם קוגעל. „אַ בעל־הבית'ישער לאָקשען־קוגעל" — פון אַנ'אַלטען בעל־הבית, וואָס פיהרט זיך אויפ'ן אַלטען שטייגער. „אַ געלייגטען קוגעל" מיט אַ סך ראָזשענקעס און געפילעכטס — פון אַ היינטוועלטיגער „מאַדאַם", אַ האַלבער שטראָדעל שוין. „אַ טרוקען־מעהליגער קוגעל", גוט דורכגעפּרעגעלט אין שמאַלץ, מיט ווינציג ראָזשענקעס, נאָר אַ סך פעפער — פון אַ הסידי'שען טיש קומט ער אַראָב...

אין דער גאַס איז לעבעדיג, פרעהליך, דער עולם זיצט נאָך ביי די טישען, פון טייל פענסטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טייל בעלי־בתים זענען איינגעשלאָפען אויף די סדורים, ביי'ם בענטשען, דער יונגער עולם, אָדער די הדר־יונגלעך גנב'ענען זיך אַוועק פון טיש, לויפען אַרויס פאַר'ן בייגישען אויף דער גאַס אַרויס,

אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָדט, שפּאַציערען מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויס'ן באַרג, דאָס שטעדטעל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פאַרטוך — די מנוחה פון שבת. און הדר־יונגלעך האָבען זיך אויף דעם באַרג פערקליבען, אויף דעם שפּיץ באַרג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פּויסטען אויס'ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפּירען אויס" דאָס „אָרט" מיט שפּאַקטיסען, באַרג־אַראָב גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ'ן אַנדערן, איינס נאָכ'ן אַנדערן, און צורייבען די שבת'דיגע קאַפּאָטקעלעך מיט די שבת'דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפּאַציערען אויס'ן וועג, פאַר'ן באַרג, און שטעלען זיך אָב, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: נהים, די שבת'דיגע קאַפּאָטע! היים, געהסט אַראָב, דו געהסט? הברה הערען נישט און גליטשען זיך ווייטער איינס נאָכ'ן אַנדערן באַרג אַראָב. באַלד שרייט אַ יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטער'ן באַרג, ציהט זיך דער וועג אַוועק, אָט ווייזט זיך דאָס וואַסער'ל, וואָס טיילט דאָס שטעדטעל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיהל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פון דערווייטען, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיהל, געהען בית־המדרש־בחורים ווייט אויס'ן וועג שפּאַציערען...

נאָכ'ן טיש ביי ר' יחזקאל'ן. ר' יחזקאל, ווי דער דרך פון אַ בעל־הבית אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכען אונטער דער דעק, מלכה'לע האָט אויך דאָס זעלבע געטהון.

לאה'לע, אָנגעטהון אין אַ שבת'דיג קליידעל און אַ ווייס שערצעל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיגע כלה, האָט זי זיך ביי'ם פענסטער אַנידערגעזעצט, לעזען אַ מעשה־ביכעל. „ער" האָט זיך איבערן סאַלאָן געדרעהט אַהין און צוריק, שוין אַביסעל מעהר דרייסטער, צוגעוואוינטער. מען האָט זיך געפּיהלט „אונזער", האָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישען זיך נישט גערעדט. זי האָט ווייטער געלעזען, און זיין „אַנוועזענהייט" האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האָט זיי דאָך פאַר חתן־כלה געמאַכט. זי האָט גאָר נישט געעדט, נאָר געפרעהט זיך, אינעווענינ עפּעס געפרעהט אין האַר־

צעֶן: עֶס אִיז אִיהר, פַאר אִיהר אַ חָתן'דעֶל. און זִי האָט אִין הַארץ זַיינעֶ טרִיט געֶצעֶהלט. זַיי האָבּעֶן ס'מאָל נִישט געֶקוּקט אוֹיף זִיך, טַייל מאָל האָבּעֶן זַיי פוּן זִיך דִי אוֹיגעֶן נִישט אַראָבּגעֶנוּמעֶן, מעֶן טאָר דעֶן נִישט? נאָר רעֶדעֶן האָבּעֶן זַיי נִישט געֶהאַט וואָס צוּ רעֶדעֶן, זעֶנעֶן זַיי שווייַגעֶנדִיגעֶרהַייט אִין שטוּבּ געֶוועֶן.

— ווִיל אַברהם'לעֶ אֶפּשר זאָדעֶ־וואַסעֶר טרִינקעֶן? — האָט זִי אִיהם פלוּצלוּנג אַ פרעֶג געֶטהוּן, שוֹין דרייסטעֶר אַבִּיסעֶל.

— אַ שעֶנעֶם דאַנק, — האָט עֶר אִיהר אָבּגעֶענטפעֶרט. און אִיהר קוֹל האָט פַאר אִיהר אָבּגעֶקלוּנגעֶן, פַאר אִיהר, זִי אִיז דאָך שוֹין מִיט אִיהם אַ שטִיקעֶל מִשפָּחָה, וואָס, ניין?

האָט זִי אִיהם אַ גלאָז זאָדעֶ־וואַסעֶר דעֶרלאַנגט, פַאר אִיהם אַנִידעֶרגעֶשטעֶלט, נעֶהעֶנטעֶר צוּגעֶרוּקט, האָט עֶר דאָס גלאָז אִין דעֶר האַנד גענוּמעֶן, און האָט הוֹיך אַ בּרכה געֶמאַכט. האָט זִי געֶפִיהלט, ווִי דִי בּרכה געֶהעֶר זִיך שוֹין מִיט אִיהר אָן, האָט זִי אִין דעֶר שטִיל „אָמן" אַבּגעֶענטפעֶרט. אִיז אִיהר עֶפּעֶס אַזוֹי גוּט געֶוועֶן, ווִי זִי וואָלט בּשוּתפוּת מִיט אִיהם דִי בּרכה געֶמאַכט...

זעֶנעֶן זַיי ווייטעֶר שטִיל געֶוואָרעֶן. עֶר האָט זִיך ווייטעֶר אִין דעֶר שטוּבּ געֶדרעֶהט אַהִין און צוּרִיק. עֶר האָט אִיהר געֶוואָלט דעֶרצעֶהלעֶן דִי מעֲשׂה פוּן לאָווִיטשעֶר בּחוּר, פוּן זייעֶר בּית־הַמִדרש, האָט עֶר זִיך דעֶרמאָנט, אַז זִי אִיז אַ מיידעֶל, פוּן וואַנעֶן ווייסט זִי פוּן אַזעֶלכעֶ זאַכעֶן? האָט זִי אִיהם געֶוואָלט דעֶרצעֶהלעֶן פוּן אִיהרעֶ חבר'טעֶס — אִיז עֶר אַ יוּנגעֶל. האָבּעֶן זַיי גאָר נִישט געֶהאַט וואָס צווִישעֶן זִיך צוּ רעֶדעֶן. זעֶנעֶן זַיי בּיידעֶ שטִיל געֶשווִיגעֶן, נאָר געֶפִיהלט, אַז עֶס אִיז זַיי גוּט אִין איינעֶם, עֶפּעֶס זעֶנעֶן זַיי זִיך בּיידע חָתן־כַּלָה, און ווייטעֶר — פּטוּר...

און פוּן דרוֹיסעֶן האָט דִי שבּת־זוּנן דוּרכ'ן אָפעֶנעֶם פעֶנסטעֶר אַרייַנגעֶשייַנט, אַרוֹיסגעֶגאָסעֶן לִיכט אוֹיפ'ן שוֹיבּעֶן־שעֶנקעֶל און האָט בּעֶלוֹיכטעֶן דִי זִילבּעֶרנעֶ לייַכטעֶר מִיט דִי גלעֶזעֶר. פוּן אָפעֶנעֶם פעֶנסטעֶר, פוּן וואַנעֶן דעֶר פוּלעֶר בּוֹים בּלעֶטעֶר שאָקעֶלט זִיך אַרייַן, האָט זִיך געֶהעֶרט דאָס געֶלעֶכטעֶר, דאָס אַרוּמלאָבּעֶסעֶן פוּן דִי יוּנגעֶן, ועֶלכעֶ זִיצעֶן אוֹיף דעֶר בּאַנק פַאר זייעֶרעֶ פעֶנסטעֶר, און דאָ, און דאָרט שפּאַצִירעֶן אוֹיסגעֶפּוּצטעֶ מיידלעֶך אִין דעֶר גאַס און וואַרפעֶן אַרייַן אוֹיגעֶן אִין פעֶנסטעֶר און ווִילעֶן האַפּעֶן אַ בּלִיק אוֹיף לאה'לעֶס חָתן.

פלוצים קומט אָן אַן׳אָנקומעניש״, אַ געלויפיג געשריי הילכט פון דערווייטען; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען האַפּט זיך פון די בענק אויף, און מען לויפט ערגעץ־וואו אין געסעל אַראָב. פון די אַרויסגענייגטע ליילעכער, וואָס הענגען איבער די פענסטער, ווייזען זיך שלאָף־מיצען; אויף שוועל און טהירען ווייזען זיך ווייסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פערהילטע, און מען קוקט...

און דאָס געלויפעניש, שוואַרצע קעפּ, ווייסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מיידלעך, איינער נאָכ׳ן צווייטען — קומען אָן געהענטער אין געסעל אַריין. צוהיצטע יונגלעך, פון די פּנים׳לעך גיסען זיך אַנגסען שווייס, קומען אָן פאָראויס צו לויפען פון געלויפעניש, שרייענדיג הויך: „געהאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געהאַפּט!״ די „לויה״ קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּיגער מאַסע יודען און ווייבער פיהרט מען ר׳ יהוזקאל׳ס פערדס־יונג — נטע׳ן, אוי! דאָס זעלנערישע היטעל אַרונטערגעריסען! אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערען, און ווער עס האָט אַ האַנד און אַ פוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּם׳עוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז. פון דער צווייטער זייט — יענטע׳לען, מלכּה׳לעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישען די רויטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פויסטען אין קאָפּ אַריין: „נחת האָב איך דערלעבט פון דיר, נחת!״ און מען פיהרט דאָס פּאָר־פּאָלק פאַר ר׳ יהוזקאל׳ס פענסטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געהאַפּט, געוואַלד, געהאַפּט!...״ ר׳ יהוזקאל האַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרויס: פּאַטשען!...

— געוואַלד, אַן׳עברה!

אונזער „חתן״ „כּלה״ האָבען זיך פאַר בושה בעהאַלטען, וואו דער פעפער וואַקסט...

דאָס געסעל נאָכ׳ן מיטאָג האָט געלערענט. פון יעדען פענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צושוימען. ר׳ יהוזקאל, ווי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, ווי זיין שטייגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלייענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ-

געָהויבּעָן די אייניקלעָך צו שיטעָן, ר׳ יחזקאֵל האָט פעָרהעָרט די סדרה, די בּאָבּעָ האָט געָטיילט שבת־אויבּס, אַ בּאַרנעָ מיט אַן׳עָפּעָל און אַ האַנד אַנגרעָס, און האָט געָקוואָלעָן פון נחת.

דעָר חתן איז געָזעָסעָן און געָלעָרעָנט פון דעָר צווייטעָר זייט טיש, הויך, אויפ׳ן קול, אין דעָר לאַנגעָר גמרא, געָרעָדט צו זיך, געָקריעָגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבּעָרגעָבּעָטעָן. בּאַלד האָט עָר זיך געָגעָבּעָן אַ לאָז אַוועָק, און עָרגעָץ־וואו פעָרבּלאָנדזשעָט געָוואָרעָן, און וואָס אַמאָל זיך טיעָפּעָר און טיעָפּעָר פעָרטיעָפּט. ר׳ יחזקאֵל איז פעָרשעָהמט געָוואָרעָן מיט זיין אָרים חומש פאַר דעָר גרויסעָר גמרא, פאַר דעָר הייליגעָר גמרא... אין זיין שטוב, אונטעָר זיין אָרימעָן בּאַלקעָן קריעָגעָן זיך אַרום אַזעָלכעָ גרויסעָ תּנאים „אַבּיי און רבא״, ווי שעָן איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

פאַר דעָר טהיר זעָנעָן געָזעָסעָן אויף די שטוהלעָן מלכּה׳לעָ מיט דעָר מחותּנת׳טעָ, די שנור און די טאָכטעָר, אין זיידעָנס, אין סאַמעָנטעָן, אין די גאָלדעָנעָ קייטעָן, און האָבּעָן זיך אין די גאַס צוגעָקוקט צו די שפּאַציערעָנדעָ.

און די זונן ציהט זיך פּאַוואָלעָ מיט רוהיגעָ, שבת׳דיגעָ טריט אַרונטעָר אונטעָר׳ן שטעָדטעָל. יודעָן געָהעָן אַהיים שלש־סעודות עָסעָן, געָהעָן צוזאַמעָן און שמועסעָן צווישעָן זיך. עָס געָהעָן די ווייבּעָר שבת׳דיג אָנגעָטהון מיט קינדעָרלעָך, קינדעָרלעָך און קינדעָרלעָך אָהן עין־הרע... וואָס רייסעָן די מאַמעָס בּיי די פאַרטיכעָר: „שבת־אויבּס!״ „שבת־אויבּס!״ די ווייבּעָר מאַכעָן זיך נישט הערעָן (שפּאַציערעָנדיג רוהיג), און פון אָפּעָנעָם פעָנסטעָר קלינגט אַרויס דעָם חתן׳ס קול און מאַכט זיך בּרייט זיין וועָג, און פעָרשבּת׳ט דאָס געָסעָל; די דורכגעָהעָנדעָ שטעָלעָן זיך אָבּ אויף אַ ווײַלעָ: דעָר חתן לעָרנט! דעָר חתן לעָרנט!

ל׳אה׳לעָ האָט זיך אין דעָר שטיל מיט איהר גאָלדעָנעָ קייט געָ׳שפּיעָלט: איהר חתן לעָרנט, א י ה ר ח ת ן...

ס׳איז שוין פינסטעָר געָוואָרעָן. דאָ און דאָרט האָט שוין פון די פינסטעָרעָ פעָנסטעָרלעָך ליכטלעָך אָנגעָהויבּעָן אַרויסצודריגעָן און בּעָלויכטעָן דאָס פינסטעָרניש וואָס איז אין שטוב. פון גאַניץ וויט קומט אין געָסעָל אָנצושווימעָן אַ פעָרגעָסעָנעָר ניגון, זינגעָנדיג בּיי׳ם רבּי׳נס טיש צו „שלש־סעודות״, און שווימט דורך דאָס געָסעָל אין אַנ׳אַנדעָרעָ וועָלט אַריין. אַ בּעָנקעָניש פון בּעָהאַל-

טענע פעלדער האָט געטוליעט דאָס געסעל. געהוועלבלעך האָבען זיך געעפענט, און נישט וואו און נישט ווען איז אַ יודינע אין אַ טוך איינגעהילט דורך דער גאַס דורכגעלאָפען מיט אַ שטיל געהויין: „געוואַלד, מיין מאַן איז מיר אַוועקגעפאַלען!‟ טייל זענען געלאָפען אין דער אַפטהייק אַריין נאָך זאָדע־וואַסער, טייל צו׳ם רופא נאָך דער וואַרים־פלאַש, און דאָס „ווייבערישע יודעל‟ איז פון שטוב צו שטוב אַרומגעלאָפען מיט׳ן שמעק־פלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכ׳ן שטעדטעל דורכגעלאָפען, ווי דער מלאַך־המות וואָלט מיט זיינע פליגעל אין אויער געפאָכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיט׳ן מויל איבערצו׳הזר׳ען. אין האַרץ האָט עס געשניטען.

— די ה־א־ל — —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישען די טונקעלע וואָלקען און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצליך, אַזוי „גוט־וואָכענדיג‟...

דאָ און דאָרט זענען קופקעלעך יודען געשטאַנען און האָבען די לבנה מחדש געווען...

און ערגעץ־וואו ווייט האָבען די זשאַבעס אין וואַסער געקוויטשעט, אָבער ווער ווייסט זיי דאָרט, וואָס דאָס זענען פאַר אַ לייט?...

IX.

ראש חודש אֱלוּל.

דערוויל זענען אָנגעקומען די אֱלול טעג אין שטעדטיל אַריין. געברענגט האָט זיי צו פיהרען דער האָלען יוד, וואָס ווייזט זיך יעדעס יאָהר אין „די טעג‟ אין שטעדטיל...

איין גאָט ווייסט, פון וואַנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג‟, ווען די בעל־הבית׳טעס זיצען פאַר דער טהיר נאָכ׳ן אָנבייסען און טיילען די קינדער צווייערס אין חדר אַריין, די זון בעהאַלט נאָך דאָס

גְעסִיל, אָבֶער זִי וואַרִימט עֶס שוֹין נִישט — בְּעֶוויַיזט עֶר זִיךְ פּלוּצלוּנג דעֶר „וואָלעֶן־יוּד". עֶר האָט געֶמוּזט אָנקוּמעֶן פוּן עֶרגעֶץ־וואוּ ווײַט, וואוּ עֶס מוּז אִיצט ווִינטעֶר זײַן, וואָרוּם עֶר טראָגט טִיפּעֶ קאַלאָשעֶן, מִיט קלעֶמבּעֶן וואָל אוּנטעֶרן אָרעֶם, וואָלעֶנעֶ זאָקעֶן צוּ שטרִיקעֶן. אַ קלייִנעֶר, אַ דאַרעֶר אִיז עֶר, אוּן טראָגט אִין דִי גרעֶסטעֶ הִיצעֶן אַ דִיקעֶן וואָלעֶנעֶם שאַל אוֹיפ׳ן האַלז, אַ זכר פוּן ווִינטעֶר, אַ יוּד מִיט אַ סוֹד, וואָס דעֶר ווִינטעֶר, דאַכט זִיךְ, האָט אִיהם אִין שטעֶדטִיל געֶשִיקט, — אָנזאָגעֶן עֶפּעֶס. אוּן דעֶרזעֶהט מעֶן אִיהם פּלוּצלוּנג אִין שטעֶדטִיל, גִיט עֶס אַ קלאַפּ אִין האַרצעֶן, אוּן עֶס עֶרוועֶקט זִיךְ אַ הרהוּר תּשוּבה....

דעֶר עֶרשטעֶר ווִינטעֶר־פוֹיגעֶל.

אוּן נאָךְ אִיהם האָבּעֶן זִיךְ אִין שטעֶדטִיל אָנגעֶהוֹיבּעֶן צוּ ווײַזעֶן אַזעֶלכעֶ מִיני אוֹרחִים, וואָס מעֶן האָט זײ אַ גאַנץ יאָהר נִישט געֶזעֶהעֶן, אוֹרחִים מִיט זשִיוּוּנעֶ הִיט, מִיט לאַצעֶן אוּן קאַפּעֶטעֶס, געֶשנִיטעֶן מִיט אַ שנִיט פוּן אַ פרעֶמד לאַנד. אוֹרחִים מִיט פּעֶקלִיךְ צִיצִית, מִיט פעֶרשִידעֶנעֶ קמעוֹת, אוּן קִינדעֶרשעֶ בּײנדלעֶךְ, וואָס האָבּעֶן צוּ ווִיסעֶן געֶגעֶבּעֶן, אַז עֶרגעֶץ ווײַט־ווײַט אִיז פאַרהאַן אַ וועֶלט, זעֶנעֶן פאַרהאַן יוּדעֶן... אוּן דעֶר וועֶג מִיט דִי טאָפּאָלעֶן פִיהרט אַרײַן פִיהרט אַרוֹיס, אוּנזעֶר שטאָדט אִין דעֶר וועֶלט אַרײַן אוּן פוּן דעֶר וועֶלט אַרוֹיס... אוֹרחִים אִין בּײַדלעֶךְ מִיט „בלִינדעֶ יתומות", מִיט יוּדעֶן אוֹיף קלעֶצלעֶךְ, מִיט ווִיסטעֶ עֲגוּנוֹת; יוּדעֶן אָרעֶנטלִיכעֶ מִיט שעֶנעֶ בּעֶרד; נשׂרפִים מִיט כּתבים אִין דִי העֶנד. עֶס זעֶנעֶן אָנגעֶקוּמעֶן גרִים אִין שטעֶדטִיל, יוּדעֶן מִיט גוֹי׳שקעֶ פּנִימעֶר, אָבּעֶר גוֹים מִיט יוּדִישעֶ סדוּרִים׳לעֶךְ; האָבּעֶן דעֶרצעֶהלט פוּן זײעֶרעֶ טאַטעֶס, אַז זײ זעֶנעֶן גראַפעֶן אוּן געֶנעֶראַלעֶן, אוּן זײ האָבּעֶן לִיעב געֶקראָגעֶן דִי יוּדִישעֶ אֱמוּנה, צוּלִיעב אִיהר אַלעֶס אַוועֶקגעֶוואָרפעֶן, אוּן האָבּעֶן זִיךְ גרוֹיסעֶר־הײד געֶלאָזט מל זײַן. יוּדעֶן האָבּעֶן עֶפּעֶס אִין האַרץ פאַר זײ מוֹרא געֶהאַט: יוּדעֶן אוּן דאָךְ נִישט קײן יוּדעֶן...

אִין בּית־הַמדרש־געֶסִיל אִיז הײמלִיךְ געֶוועֶן; מוֹכר־ספרים׳נִיקעֶס מִיט בּײַדלעֶךְ זעֶנעֶן אָנגעֶקוּמעֶן צוּפאָהרעֶן, מִיט פעֶרשִידעֶנעֶ ספרים, תּחנוֹת׳לעֶךְ אוּן סדוּרִים׳לעֶךְ, וואָס שמעֶקעֶן פוּן וואַרשוֹי, פוּן בּעֶרדִיטשעֶוו אוּן פוּן „רײַסעֶן" אוֹיךְ. דִי הדר־יוּנגלעֶךְ האָבּעֶן פוּן דִי פּעֶרדס עֶקעֶן געֶרִיסעֶן האָהר, געֶפּײַנִיגט דִי פעֶרדלעֶךְ אוּן אוֹיפ׳ן וועֶג אַרוֹיסגעֶפִיהרט צוּ רײַטעֶן אוֹיף זײ. דִי מוֹכר־ספרים׳נִיקעֶס האָבּעֶן אִין בּית־

המדרש געוואוינט, הינטער'ן קאַסטען שמות, און טײַ זיך געקאָכט ווען יודען דאַוונען. זײַ האָבען אויף לאַנגע טישען די ספרים פערשפרייט, יונגלעך האָבען פון די מאַמעס טאַשען גערײַסען אויף סדורים'לעך, אויף ספרים'לעך, און וועלכע יודישע מאַמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אָבשפּאָרען און איהר יונגעל אויף אַ ספר'ל, אויף אַ סדור'ל אַ פּאָר גראָשען נישט געבען?...

זענען אָנגעקומען אין שטעדטיל אַרײַן פערשידענע קראַנקע צום רבי'ן צופאָהרען: אַ יוד מיט אַ דבוק, וואָס קרעהט פון איהם אַ האָהן אַרויס; אַ ווײַבעל מיט אַ בויך־קוויטשער; פערשידענע יודען מיט פערשידענע חלאים, יעדער מיט אַנ'אַנדער פעקעל; און פּלוצלונג — גאָר איינער, אַ דין־תורה האָבען מיט אַ געשטאָרבענעם, וואָס לאָזט איהם נישט בײַ נאַכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית־דין של מעלה; דאָס גאַנצע שטעדטיל קומט זיך צוזאַמענצולויפען, הערען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פאָרהאַנג.

און אויף די אורחים ליגט עפּעס אַ שטויב פערשפרייט, אַ שטויב פול מיט בעהאַלטענע סודות, דער שטויב, וואָס ליגט איבער אַלטע, הייליגע ספרים, און עס דאַכט זיך, אַז עס איז ערגעץ וואו פאַרהאַן אַ יודישע וועלט, אַ יודיש לעבען, אַ גרויסער יודישער בית־המדרש און דאָס גאַנצע יודישע פאָלק לעבט אין אַ גרויסען קאַסטען שמות, בעדעקט מיט הייליגען שטויב, און אויף דעם ליגט אויסגעגאָסען דאָס יודישע הנ'דעל — דאָס יודישע היימליכקײַט, בענקעניש...

אַ שענער, העלער טאָג. די ווײַבער זיצען אַרום די שוועלען פאַר זייערע טהירען און שטריקען זאָקען און מאַטלען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַרײַן. פון ערגעץ וואו אַ הויף שווימט אין מאַרק אַרויס וואָס קול פון קליינע קינדערלעך, וואָס זיצען אין חדר און לערנען די הייליגע תורה, און אַ יודענע דערמאָנט זיך וואָס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קליינע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואָס האָבען געטהון די הערצלעך אויסשטרעקען...“ די זון זעהט מען שוין נישט אַזוי אין הימעל אָן ווי אויף דער ערד, די שטראַהלען בלאָנדזען אין מאַרק אַרום לאַנגווײַליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פּלוצלונג דערהערט זיך אַ שופר בלאָזען. דאָס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קליין און גרויס.

זענען די ווייבער פאר די שוועלען פון זייערע הייזער געזעסען, און דארט זיינע האט זיך איהר ווייס שלייפעל, איהר ראש־הודש־אלול־בלימעל אויפגעציערט, זענען פוהרען פאר די טהירען אנגעקומען צופאהרען, און ווייטע מודהמעס, ווייטע שוועסטער־קינדער, וואס זענען ערגעץ אין דער פרעמד, זענען אנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אבות, אויפצוזוכען זייערע טויטע טאטעס, זייערע טויטע מאמעס, אויפ׳ן אלטען בית־הקברות.

און דאס בית־הקברות ליעגט אויסגעשפרייט א גאנץ יאהר אויפ׳ן בארג, בעהאלטען איז יעדע מצבה הינטער איהר בוים. א נשמה הינטער א בוים, — און אלע קוקען זיי אין שטעדטיל ארונטער. יעדער רב פון זיין דור אין די סביבה פון זיינע בעלי־בתים פון זיין צייט אויף אנ׳אנדערן פונקט פון „גוטען ארט“. קים, לאז מען צעהלען די דורות, די טאטעס פון שטעדטיל! טייל נעמען פון די געשטארבענע הערען זיך נאך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האט זיין נאמען איבערגעלאזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף א געסיל און ווער אויף א הויף: „ר׳ יוחנן׳ס“, „ר׳ משה׳ס הויף“, און ניי־קאזמער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטעהען אויף נייע בעלי־בתים... שטיל איז אויפ׳ן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער א מצבה, וואס איז פערוואַרפען הינטערן פלויט מיאנטשעט א בייזע קאץ ארויס, פון ערגעץ וואו שיקט א משוגע׳נער הונד זיינע שטאהלקאצענע אויגען אהער. דער שטאדט־בכור מיט זיין הארעם ציגען בעלעקען די מצבות, און א שטילער, בייזער ווינד קלאפט די צווייגען פון די בוימער. דארט און דא זענען לעבעדיגע פערבארגען צווישען די מצבות און א שטיל געוויין געהט אויף פון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראז, וועלכער פערשרפייט זיין בית־הקברות־געשמאק און מען ווייסט נישט, צי דאס געוויין קומט פון די טויטע אדער פון די לעבעדיגע... דארט פיהרט אסתר־הנה — די בית־הקברות־יודענע, די עלטעסטע פון דער שמאדט — א ווייבעל, און ווייזט אן איהר, וואו איהר פאטערס ביינער רוהען. און דעם הזנ׳ס „קוויטשערליך“, צווישען איין „אל־מלא־רחמים“ און דעם צווייטען, קלאפען אב פון די הויכע בוימער די קליינע עפעלעך, דאס וואס קעהר זיך פון קהל אן צו זיי...

און דענסטמאָל איז אָנגעקומען דער אֶרץ־ישׂראל־יוד נאָך דעם אֶרץ־ישׂראל־געלד, וואָס איז געווען אין די פּושקעס, וואָס האָבען געהאַנגען אויף די טהירען ביי די מזוזות אין יעדען יודישען הויז, און וואוהין יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדען אַריינגעלעגט „ליכט־געלד״.

ווי אַ שאָטען איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער יוד מיט אַ בלייך יום־כּפּור׳דיג פּנים, און וואָס אין זיין הויכען, געקנייטשטען שטערן איז געווען אַ טיעפער סוד אויסגעגאָסען. דער סוד, פאַר וואָס מיר זענען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קומען... אַ יוד פון יענע יודען, וואָס מיר גלויבען, אַז זיי זענען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר וויסען נישט וואו; אַ יוד פון יענע יודען, וואָס דערוועהענדיג זיי, דערמאָהנען מיר זיך אָן עפּעס... אַ פערבאָרגען געטריישאַפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אַז מיר געהערען צו ווּעמען...

אַן אֶרץ־ישׂראל־יוד אין אַ וויַיסען, אַטלעסענעם האַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין אַ בעהאַלטען ווינקעלע, אַרום איהם האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַ פּאָר אַלטע יודען, ר׳ משה דוד „שמות־יוד״, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ׳ן „גוטען־אָרט״ מקבר צו זיין. ר׳ ישעיה וואָלף, ר׳ נטע, די וואָס זיצען אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אַלטע בעלי־בתים פון דער חברה תהילים, משה רבינו׳ס לייב־גוואַרדיע און דוד המלך׳ס גוטע פריַינד. זיי האָבען שוין לאַנג אין דער־היים תכריכים אָנגעגרייט, מיט זעקלעך אֶרץ־ישׂראל־ערד. און די אַלטע יודען האָרכען אויס וואָס דער אֶרץ־ישׂראל יוד דערצעהלט פון דער אַלטער מאַמען.

יודען קוקען אויף איהם. אין די קנייטשען פון זיין קאַפּאָטע האַלט זיך אֶרץ־ישׂראל־שטויב אויף, דער שטויב וואָס וועהט איבער די הייליגע קברים, איבער די מאַמע רחל׳ס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטימען, ליעבען סוד, פון ווייט...

פון זיין פּעקיל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָבגעקרישעלט פון דעם כותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען, מעריב מיט אַ מנין יודען געדאַווענט״. יודען נעהמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנד אַריין, טהוען זיך אָן די אַייזערנע ברילען, און בעטראַכטען: שטיקלעך קאַלך פון דעם „כותל המערבי״, פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקעל קאַלך, פון

דעֶנסטמאָל נאָך... דעֶם כהן גדול געֶזעֶהן, געֶזעֶהן יודעֶן עולי־רגל זײַן, קומעֶן אָן מיִט קרבּנות קײַן ירושלים...

פוּן זײַן פּעֶקיִל נעֶהמט עֶר אַרויס עֶרד. עֶרד פוּן דעֶר מאַמעֶ רחל׳ס קבר. דאָרט געֶוועֶן, אויפ׳ן וועֶג קײַן אֶפרת, ווי עֶס שטעֶהט אין חומש, וואו יעֲקב אָבינו האָט אונזעֶר מאַמעֶ רחל׳ן בּעֶגראָבעֶן, אויפ׳ן וועֶג קײַן בּית־לחם, פוּן קבר האָט עֶר עֶרד אַראָבּגעֶנומעֶן.

און יודעֶן בּעֶקוקעֶן די עֶרד פון די אַלטעֶ קבריִם, פון דעֶר מאַמעֶ רחל׳ס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונזעֶר טאַטעֶ יעקב, האָט מיִט זײַנעֶ אֵייגעֶנעֶ העֶנד בּעֶגראָבעֶן...

און אַ שטיִמעֶ זאָגט אין האַרץ:

ואֲני, און איך האָבּ ניִשט אַזוי געֶטהון, בּבוֹאי מִפּדן, — און אין מײַן טהוּן קומעֶן פון פּדן, מֵתָה עָלַי רָחֵל — איז דײַן מאַמעֶ רחל אויף מיר געֶשטאָרבּעֶן, בּאֶרץ כּנען — מײַנט מעֶן אין אֶרץ־ישׂראֵל, בַּדֶּרֶךְ — אויפ׳ן וועֶג, בּעוד כִּברת אֶרץ — עֶס איז נאָך געֶוועֶן אַ תחום־שבּת, לָבוא אֶפרתה — אַרײַנצוקומעֶן קײַן אֶפרת, וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם: זאָגט רש״י: און דאָך האָבּ איך זי ניִשט אַרײַנגעֶבּראַכט קײַן אֶפרת, אַז איך זאָל זי בּעֶגראָבעֶן איִן אֶרץ־יִשׂראֵל; בּיזטוּ דאָך בּייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עֶס איז געֶוועֶן עַל פּי הַדִבּוּר: אַז נבוזראדן ווערט יודעֶן אין גלות טרײַבּעֶן, ווערט די מאַמעֶ רחל פון קבר אַרויסגעהן, און בּעֶטעֶן פאַר זיי רחמים. אַזוי ווי עֶס שטעֶהט אין פּסוק: „קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע״ ווערט גאָט זי טרייסטעֶן, ווי עֶס שטעֶהט אין פּסוק: וְיֵשׁ שָׂכָר לִפְעוּלָּתֵךְ: עֶס איז דאָ אַ בּעֶלוינונג צו דײַן מִיה...״

און די אַלטעֶ, תהלים׳דיגעֶ בּעֶלי־בּתים האָבּעֶן זיך פעֶרבּעֶנקט... און ניִשט וואו און ניִשט ווען האָט אַ טרעֶהר־טראָפּעֶן אויף דעֶם בּריִלעֶן־שײַבּעֶל געֶקאַפּעֶט...

עֶס איז געֶוואָרעֶן פאַרנאַכט. פון אַנ׳אַנדעֶר לאַנד האָט אַ קאַלטעֶר ווינד געֶוועֶהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַנ׳אַלטעֶר בּעַל־הַבּית געֶוויִזעֶן אין זײַן וויִנטעֶר פּאַלטאָ; וויִנטעֶר שוין געֶמאַכט, מיִט אַנ׳אַראָבּגעֶלאָזטעֶן קאָפּ אין בּית־הַמדרש געֶגאַנגעֶן, מִנחָה דאַוונעֶן. שנײַדעֶר־און שוסטעֶר־געֶזעֶלעֶן האָבּעֶן אַוועֶק־געֶוואָרפעֶן די הולהַמועֶדי־געֶ שטעֶקלעֶך, מיִט וועֶלכעֶ זיי האָבּעֶן שפּאַציִרט אין די סעֶדעֶר, איִן

די גערטנער, און מיט „שענע מיידלעך“ ליעבעס געפיהרט, — און זענען, ווי אַלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאַנגען, אַ קאַפּיטעל תהלים זאָגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אֶלול“. פון די קליינע געוועלבלעך פאַלען אַרויס גרויסע פאַסען ליכט פון קליינע, רויכערדיגע לעמפּלעך און „פּערפרומען“ דאָס געסיל. דער הימעל אין איין זייט ברענט אין אַרויטהעלען גהינום'דיג פייער: מען ברענט, מען בראָט דאָרט די רשעים, און זייער שטראָמענדיג בלוט פאַלט אַריין אין די פלאַקערס פייער און גליהט און פלאַקערט. פון דער צווייטער זייט ציהט זיך אַ רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואָלקען, — איבערלעגט זיך מיט אַן ערנסטער, פרומער מינע, וואָס ער טהוט, — גלייך ווי אין איהם וואָלטען פערטריקענט געוואָרען די טרעהרען פון די גוטע מלאָכים, וואָס וויינען אויף די רשעים'ס בייזקייט. און ער נעהמט אַרום און בעשיצט דאָס שטעדטעל, ווי עס וואָלט געהייסען: אייך נישט! אין גאַס, צווישען די בוימער, איז ליידיג און לעער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אַלטע, פרומע ווייבער רייבען די הענד אָן די טהירען פון זייערע געוועלבער, און פערגלייזען די אויגען צום הימעל און ענטפערען אָב אָמן נאָכ'ן קדיש, וואָס הערט זיך פון בית־המדרש אַרויס... דאָס בית־המדרש איז אָנגעשטאָפּט מיט יודען, יונג און אַלט. אין גאָט'ס הויז וועהט אַ וואַרימקייט. יודען האָבען זיך גענעבען אַ נעהם צוריק צום רבונו של עולם. אַ מגיד איז געשטאַנען אויף דער בימה און האָט יודען מוסר געזאָגט, און מיט זיין זינגענדיגען, מגידות'דיגען קול האָט ער יודען אויפגעמישט דעם יהוס, ווער זיי זענען, און וואָס זיי זענען, — אַז זיי זענען גאָט'ס קינדער, גאָט וויל זיי נאָר פרובען און ער וואַרט יעדע מינוט, אַז יודען זאָלען צו איהם צוריקקעהרען; און האָט זיי אַ משל געגעבען מיט אַ בן־מלך, וואָס האָט זיך פערזינדיגט צו זיין טאַטען דעם מלך, און האָט זיי אויסגעטייטשט אַ פסוק פון ישעיה: „כה אָמר ה׳ — גאָט טהוט זיך אַזוי זאָגען: אי זֶה סֵפֶר כְּריתות אִמְּכֶם — וואו איז זיך דער גט, וואָס איך האָב אייער מוטער געגעבען?“

און יודען האָבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואָגעלטע קינדער אין גלות — פון זייער טאַטען אין הימעל. און נאָך דער דרשה האָבען זיך יודען גענעבען אַ נעהם צום „מעריב“.

דערזעלבער וואָכענדיגער „והוא רחום“, וואָס דערמאָהנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דאָס זעלבע יודעל „ר' אָשר־אַהרון־קל־והומר'ס“ הייזעריגער ניגון (ר' אָשר האָט שוין זיין הזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב“. עס לעבט עפּעס צווישען דעם שוואַרצען עולם, וואָס איז בעהאַלטען אין דער האַלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; אַ פערגעסען בענקשאַפט וועהט צווישען עולם, דאָס בענקשאַפט פון פערטריבענע פּרינצען צו זייער פאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפאַלען, אַ טונקעל־טרויעריגער גלאַנץ, אַ בעהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יודען אַ בשותפות'דיגע נשמה געגעבען. און דער פּראָסטער, וואָכענדיגער „והוא רחום“ איז אַנ'אַנדערער געווען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור, — אַ נשמה האָט געלעבט צווישען דעם פּראָסטען, וואָכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פּראָסטע, די וואָכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקעל, די ליכטלעך פאַר'ן עמוד האַלטען שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין בעהאַלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראָפּען ליכט אין אַרומיגע ימים פינסטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזעהן ווי אַ לעבעדיגער צווישען טויטע שאָטענס: אַנ'עולם פון שוואַרצע שאָטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סוד'דיגער ווינד וואָלט אין זיי געבלאָזען און געבויגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק, ווי אַ ווינד וואָלט זאַנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט זיך אַ „אוי, טאַטע!“ אַרויסגעריסען פון אַנ'אַלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטענס, ווי ער וואָלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ בעהאַלטענעם סוד געשאָקעלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דערשטיל צווישען עולם מתפלל געווען, און די תפלה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

עס איז שוין נאַכט געוואָרען.

פון די טאָפּאָלען, וואָס זענען אויפ'ן „שוואַרצען וועג" צום בית־עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געוואָרען, אַ פּנים די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען" האָבען זיך צו פּר״ה שלאָפען געלעגט. און פון דאָרטען וועהען קאַלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אַלץ איז אין שוואַרצע לייליכער געהילט. די לאָדען זענען איבער די פענסטער פערמאַכט, און פון די לאָדען־שפּאַלטען דרינגען שטראַהלען ליכט פון די אָנגעצונדענע לעמפּעלעך אַרויס. יודען זיצען ביי דער אַרבייט שוין. עס הערט זיך אַ קלאַפּען פון אַ שוסטער'ס אַ העמעריל אויפ'ן שוסטער־שטיין, און דאָס קלאַפּען שלאָגט אָב אין געסעל, ווי עפּעס בעקאַנטעס, איינגעבאָרענעס, ווי די גריל אין אייווען... און דערמאָהנט דעם עולם אָן די לאַנגע, פינסטערע ווינטער־נעכט ביי'ם ווערקשטאַטיל. אין האַרצען קלאַפּט עס מיט שרעק: „ביי־נאַכט".

אַרום דער שטאָדט און אין דער שטאָדט זענען די הייזלעך פערטרונקען אין ימים גרין־בעוואַקסענע בוימער פון די שטאָדט־סעדער, וואָס האָבען אין זיך דאָס שטעדטעל אַריין גענומען און געמאַכט עס פאַר אַ גרויסען בלומען־טאָפּ. די בני־ישראל האָבען אין די סעדער גערוהט, דאָ און דאָרט האָבען פון דעם טונקעלן גרינס פייערלעך אַרויסגעשיינט, און אַ רויך טראָגט זיך פון די סעדער: אַ סעדעריין קאָכט אָב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האָבען מיט אַ ליבער, פרומער אימה פערסוד'עט דאָס שטעדטיל, און אין דער־שטיל געצויגען צו זיך. און דאָ און דאָרט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פייער, ווי פערלאָרענע נשמות...

און גאָט'ס וועלט איז געוועזען ווי אַ פערליבטע, צנועה'דיגע כלה, וואָס שפּאַצירט איינע אַליין ביי'ם עק וועג, אין געסעל אַראָב, צו'ם שוואַרצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האָט „קריאַת־שמע" געלייענט איבער'ן שטעדטיל: „הַמַפִּיל שֵׁנָה עַל עֵינַי" — טהוט וואַרפען אַ שלאָף אויף מיינע אויגען, „וּתְנוּמָה עַל עַפְעַפָּי" — און אַ דרעמעל אויף מיינע ברעמען...

X.

נאָך יום טוב.

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעדטיל האָט זיך אָנגעפּאַסט אַ תּענית און דערפאַר נאָך דעם געקראָגען אַ שמחת־תּורה. אין דערפריה האָט נאָך אָרון ליב שוסטער מיט'ן בלינדען אויג אָנגעטהון זיך פאַר אַ טערק מיט'ן טלית אויפ'ן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעדטיל מיט'ן ספר־תּורה'לע און געקלאַפּט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער..." האָט זיך אָבער צוגעריקט די ערשטע נאַכט פון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיגע השון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט; — קיין הייזעל, קיין ליכט. קאַלטע ווינדען בלאָזען און רייסען זיך אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטען פון אַ שטעהענדיגען בוים, וועלכער בעוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פון אַ גלגול פון אַ געשטאָרבענעם בוים. דער שאָטען פון זיינע פאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגען שיידט זיך אָב און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסעל אַראָב, דאַכט זיך, געהט פאַמעליך דער שאָטען פון רחל־לאָה, די געשטאָרבענע מאַמע. זי געהט פאַמעליך אין איהרע ווייסע תּכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדען פון איהר שטוב, צי פיינינט נישט די שטיפ־מאַמע איהרע קינדער... דאָ און דאָרט שפּילט זיך דער ווינד אָן אַנ'אָבגעריסענעם בלעך, אָן אַ שילד ערגעץ פאַר אַ געוועלביל און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פערלאָזטער רינע, טריפען טראָפּען וואַסער, און די טראָפּען קלאַפּען, בלאָנדזענדיג אין דער רינע... ווייט אין געסעל הערט זיך אַ רעש'ען פון אַ גרויפען־מילעכיל. די גרויפען פאַלען אויף דעם רייב־שטיין. און עס קלאָגט זיך, האָט פּרעטענזיעס — ווייסט איין גאָט, אויף וואָס און אויף וועמען...

אין דער טויטער נאַכט הערען זיך איינזאַמע טריט, אָב-

קלאַפּענדיג אָן שטיינער. עס גיעהט שוין אַ יוד מיט'ן טלית־זעקיל אין בית־המדרש אַריין תהלים זאָגען, און אַ קאַלטער „גוט מאָרגען" קלאָגט אין געסעל. פון אַ הויכען פענסטער דרינגט אַ ליכטעל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער־לופטען געהאַנגען, און אַ שטיל קלאַפּען פון אַ נייה־מאַשין צורייסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שניידער איז אויפגעשטאַנען צו דער אַרבייט. פון אַ הינטער־געסעל הערט זיך אַ וואָגען שפּאַנען, און ווער לויפט דאָס ווייט אין דער פינסטערער נאַכט אין געסעל...

די נאַכט ליעגט נאָך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הויבט אָן אַרויסצוקוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שניידען זיך אַרויס פון גרויען שטח שאָטענס פון הויכע הילצערנע געביידען, און ווי נייבעשאַפען נעהמען זיי ערשט אָן אויף זיך פליישׁ און ביינער... פון די פענסטער ווייזען זיך „מאָרגען"-ליכטלעך. אַ קאַלטער ווינד בויגט די בוימער אין געסעל, און עס דאַכט זיך, אַז די הילצערנע געביידען לאָזען זיך אויך בויגען נאָכ'ן ווינד... אין מיטען מאַרק שטעהען פויערשע פוהרען געשפּאַנט. יודען לויפען מיט פעקלעך, קאַסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאָהרט אויפ'ן מאַרק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אַריין.

פון געסעל קומט אָנצופאָהרען ר' משה פעלצענמאַכער, ער פאָהרט אַרויס מיט די פעלצען־פעלעכלעך, צו האַשען זיי אין טייך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זיין וואָגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך איינגעוויקעלט, און האַלט ערשט ביי „מה טובו". די הייזלעך שטייגען און שיידען זיך אָב אַל'ין בולט'ער פון גרויסען שטח. דאָ און דאָרט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואָלטען פון זיך אַ סוד אַראָבגעוואָרפען, שטעהען זיי, ווי אָנגעקומענע פון אַן אַנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אָט אַזוי זעגען מיר, אַזוי ווי איהר זעהט אונז!...

בחורים, בעלי־בתישע קינדער אין וואַרימע פּאַלטען, מיט די תפילין־זעקלעך גיעהען אין בית־המדרש אַריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פון בית־המדרש שיינען נאָך אַלץ אַרויס אָנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאַוונען, — וואַרים מ'ז

איִנגעווייניג זיַין... איִבּער די דעכער, איִבּער די פּלויטען ליעגט פערדהויכט דער וויַיסגער מאָרגען־טוי, פריש, קאַלט און שניַידט פון דערווייַטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס גיעהט אַרויך אַרוים: אַ יודענע קאָכט שוין דאָס אָנבּייַסען — דעם יעסענדיגען קרויט־בּאָרשטש מיט קאַרטאָפּליעס, און איִבּער'ן שטעדטיל פערגרויעט זיך אַ קאַלטער תּהינה־טאָג...

טייַלמאָל האָט זיך די זון פּלוצלונג איִן היִמעל ענטפלעקט, ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכען, אַ מינוט האָט מען זיך איִן האַרצען געפיהלט, ווי דעם הויב עפּעס אָבגעשפּטר'ט. בּאַלד אָבּער האָט אַ ווינד איִן מאַרק געבּלאָזען, געהאַפּט דאָס בּיסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פוהרען האָבען איִן מאַרק איִבּערגעלאָזט, מיט נאָך שמאָכטעס איִן לאַכטעס, וואָס דער גוטער יאָהר ווייַסט זיי, פון וואַנען זיי האָבען זיך איִן מאַרק פערבּלאָנדזעט, און דער ווינד האָט מיט זיי אַ טענצעל איִן קאָהן געמאַכט. דאָס שדים־טענצעל האָט איִן פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטען, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס איִן האַרץ יעדעס שטיקעל האָפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכּות שטעהען נאָך כּון געכטען, דער ווינד נעהמט אַ בּיסעל סכך אַראָב און טראָגט עס איִן מאַרק, און ווי פערשעמט בלייַבען זיי שטעהן, די סוכּות, בּגלוי ראש, גאָרניִשט — פיִער לייַדיגע ווענד, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָהן אַ דאַך, אָהן אַ שטיקעל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שען פּנים האָט דאָס!

און די דרייַ בּוימער איִן דער יודישער גאַס שטעהען איינגעטונקט איִן זייערע אָבגעוועלקטע בלעטער. די בּוימער מיט די נאַקעטע צווייַגען קוקען שטום און טויט, בּרייט און וויַיט איִן מאַרק אַריִין. טייַלמאָל זענען זיי, ווי עפּעס מסכּים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייַג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטעל אויף איִהר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַזוי, אַזוי, מייַנע קינדערלעך!

נעכטען איִז שׂמחת־תּורה געווען, און אָן אַלץ האָט מען נעהאַט פערגעסען; אַמאָל איִן יאָהר פרעהליך זייַן — איִז מען פרעהליך געווען. האַלב־שכּור האָט מען זיך שלאָפען געלעגט, האָט מען

זיך אויפגעהאַפּט אין דערפריה, האָט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האָט אַ יודישער קרעמער דאָס ביסעל מעהל פון יעקעל אויפגעגעסען, ביי אַ יודישען בעל־מלאכה איז דאָס העמעריל מיט דער צוואַנג ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדינען. דער ווינד בלאָזט. אַ „בעל־יכול״ דרעהט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכען און צולעגט זיך אין זיין שאָפען־פעלץ, איינער נאָך אין זיין יום־טוב׳דיגען, זיידענעם הוט (דער וואָכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פערפאַלען געוואָרען). יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען אוים אויף אַ פוהר ווי אויף משיח׳ן. איינער איז אויפ׳ן צווייטען ברוגז, פון דערווייטען, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר׳ לייבי׳ש עפּשטיינ׳ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, פריהרען אי׳ן די האַלאַטלעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלייכווערטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול״ קויפט אַ רעטעך אין גאַס ביי די שטעלען צו׳ם מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טייטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך אַ גערודער. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאָלדרעס פאַר פּאָדאַטקעס, אַ יודענע לויפט נאָך, בעט זיך,—דער סטראַזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לייכטע האַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטען חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרעהט מען זיך דערוויייל פוסט און פאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגען. די מאַמעס שילטען, האַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבי׳שען געסיל זענען אויסגעשפרייט פעלצען־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פערשפרייט ווינטער־אויבס, עפּעל, פלוימען, האַפּט מען הענד פלוימען און מען לויפט אין שטאָדט־פעלד אַראָב, וואו די בהמות פיטערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלעם, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעהמט צוזאַמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען־

וויין, איבערגעבליבענע סכך און מען מאכט פייער, מען בראט קארטאפעל, מען וועצט זיך ארום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אוועקגעגנב'עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייער געהט אויף און לעגט זיך שווארץ איבערן שטעדטיל, קינדער האבען דאס שטעדטיל איינגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מארק ארום, חנפנ'ען די ארימע בעלי־בתים. אנגעגעסענע טאטעס האָרכען אויס די גיטע רייד און שאקלען צו מיט'ן קאפ.. בחורים קומען אן צופאהרען פון דער־פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פלייצעס און נייע קאפאטעס געמאכט אויף יום־טוב), געהען אין די הייזער ארום, שאפען זיך טעג. מאמעס בעלייטען זייערע בחורימ'לעך אויסער דער שטאדט ארויס, נאכשלעפענדיג נאך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמד לערנען; קלערען אויף א תכלית.

דאס גאנצע שטעדטיל האט פאר עפעס מורא. עס ציטערט, ס'קלערט אויף א תכלית...

הינטער דער שטאדט ארויס שפאצירט א יוד א שניידער מיט א לאנגער, געלער באָרד און פערלאפענע אויגען מיט א הויכען, דארען נעזיל. א יונג, אנגעטהון אין א נייעם „סאק־ראק" — זיין זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שניידער זאגט איהם גליקען צו, דער יונג שווייגט שטיל און דארט אויפ'ן וועג לאזט זיך שוין איינער מיט א פעקעל אויף די פלייצעס ווייט אין דער וועלט אריין, זוכענדיג ערגעץ א שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און א מאמע געהט נאך און בענשט און וויינט...

פארנאכט קומען אן די פוהרען צו פאהרען פון מארק, מיט פעק, קאסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפלעך ארויס, די הימלען ווענען בעהמארעט, ליעגען געדיכט נאהענד איבערן שטעדטיל, א קאלטער רעגען קאפעט (אזוי איז שוין אז עס איז א מארק, מוז רעגענען) מיט איין מאס, מיט איין כונה, אדער גאר אהן כונה. די רינשטאקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואסער, נעהמען א האלבע גאס צו. מען קען שוין נישט אריבער פון איין זייט גאס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שוועלען און מען קוקט זיך אריבער. דאס וואסער פון די רינשטאקען קומט אריין אין די געוועלבלעך, וועלכע ליעגען מיט די שוועלען אין דער ערד איינגעקאפעט. יודען שארען ארויס דעם אונגעבעטע-

נעם גאַסט מיט לאָפּעטעס, פלעדער־ווישען. דורך איין טהיר גערט ער אַרויס, דורך צעהן צוריק אַרײַן, און גלייט אַרויס שטיקער האָליץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווײַבער לויפען נאָך: האַפּט, האַלט איין, האַלט אײַן!

אין געסיל שפּאַצירט אין בית־המדרש אַרײַן גדליה יודעל׳ס. דער טויט אַליין, אַ יוד אַ סוחאָטניק פון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד, און שמאָל ווי אַ יונגעל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זײַנער זאָל זיך נישט דורכברעכען. זײַן דינער האַלז איז מיט אַ דיקע פּאַטשײַלע פערבונדען. ער האָרהעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסנע אויגען. דאָס שטעדטיל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבען דעם חודש, דער ערגסטער חודש פאַר סוחאָטניקעס, און זיי קוקען אויף זייער גלײַכען, וואָס איז נאָך הײַנט מיט זיי, און מאָרגען וועט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי בעהאַלטען פון אונז, און וואָס מיר האָבען אַזוי מורא דערפאַר. אין געסיל ווערט שטיל, אַז גדליה יודעל׳ס געהט דורך, מען הויבט אָן אין די הערצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זײַנע ברייטע, שוואַרצע פליגלען וואָלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונגלעך שטעהען און סוד׳ען זיך אין אויער, און ווײַזען מיט׳ן פינגער אויף איהם... און דאָס געסיל האָט דרך־ארץ פאַר׳ן טויט...

בײַ נאַכט זענען די בעלי־הבית׳טעס געזעסען מיט די שכנות אַרום דעם אייווען, אין וועלכען עס האָט זיך געבראָטען עפּעלעך פאַר די יונגלעך, וואָס לערנען אין חדר בײַ־נאַכט. די ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפ׳ן טיש געברענט, און די ווײַבער זענען געזעסען אַרום, די ווינטער־וועש פערריכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבען די בעהעלפערס שוין פון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען אין אָנהויבען דאָס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דערווײַל בײַם קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „העגגלעך". אין שטוב איז דערווײַל נאָך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אַרײַן די פינסטערע נאַכט. אין דרויסען איז נאַכט — און דאָ זענען מיר אין דערהיים, „בײַ דער מאַמע".

פון לאָוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט אירע
פּעק און קאַסטענס מלכה'לע, ר' יחזקאל גאָמבינערס ווײַב. ווי אַנ־
אַלטע בעל־הבית'טע איז זי געפאָהרען אויפ'ן מאַרק אײַנקויפען דעם
אויסשטײַער פאַר לאָה'לען, דער יונגסטער טאָכטער. אַז זי איז גע־
קומען מיט די פּעק און די קאַסטענס, זענען זיך צוזאַמענגעקומען
דאָס גאַנצע הויזגעזינד, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָהענטע און
ווײַטע בעקאַנטע, שײַנדעל און הינדעלע, און רחל־לאָה מיט די
מוּהמעס, בעקוקען די זאַכען, זאָגען מבינות, וויפיעל עס קאָסט, און
ווינשעווען דער כּלה. מלכה'לע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציט מיט'ן
קאָרט, די טיכער און די געצויגענע לײַלעכער, און פון יעדען שטי־
קעל בעזונדער זײַן היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפּעניִשען און די
געשעהעניִשען, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפט,
און די „שיעור'ן", וואָס האָבען זיך געטראָפען ווי די „האָהר" אויפ'ן
קאָפּ. די ווײַבער האָבען יעדע זאַך בעזונדער געטאַפּט, געוואויגען און
געמאָסטען און געגאַנגען טרעפען, וויפיעל עס קאָסט און קײנמאָל
נישט געקענט טרעפען: אָדער אַ ביסעל צו־פיעל, אָדער אַ ביסעל
צו־ווינציג. אַלײן צו פערשטעהן, האָבען די ווײַבער, ווי דער שטיי־
גער איז (אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָבגערעדט פון פריהער) פונקט
קאַפּויר געטראָפען, אײנע ווי די צווייטע. אַז אײנע האָט געזאָגט בוי־
דעם, האָט די צווייטע געמוזט פונקט טרעפען: קעלער. איז דאָרט
אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מײַלעכער־פערקרימעניִשען, נו,
נו... איז געקומען צוגעהן דער קאָלישער ווײַבערשער שנײַדער (אַ
שוואַרצער יונגער־מאַן נאָך דער חתונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט
ליעגט איהם נאָך אויפ'ן פּנים אויסגעגאָסען), דער מיט'ן אַכט־קאַנ־
טיגען היטעלע, וואָס לײענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אַלע שבת
טאַנצען בײַ איהם יונגען מיט מײדען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט
די ווײַבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אַז ער נעהמט זיי די מאָס,
און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט אײנמאָל געקראָגען
אויסגעפּאַטשט פון אָרענטליכע בעלי־בתּים. ער איז געקומען מיט'ן
בוך, וואָס ער רופט עס „זשורנאַל", — אַזאַ מין בוך מיט ווײַבערשע
מענטעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פּאַריז קלײדער
מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פרענזעלעך", אײנס
אויפ'ן צווייטען פערוואָרפען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט
אין פּאַריז אַזעלכע מיני מאַנספערשוינענדיגע קאַפּעטעס מיט באַש־

ליִקעֶן פוּן הינטעֶן. עֶר חייסט, זאָגט עֶר, ווי צוּ אַרבייטעֶן, ווי מעֶן טראָגט אין דעֶר וועֶלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פאַר וועמעֶן. טאַקע דעֶרפאַר וועֶט עֶר באַלד נאָך פסח פאָהרעֶן קיין לאָנדאָן, אויפ׳ן ים, עֶר האָט שוין אין דעֶר־היים אַ „שיפס־קאַרטעֶ״ ליגעֶן. און דאָס אַלי׳ן האָט עֶר „געֶשפּראָכעֶן״ אין אַזאַ מין ניי־מאָדנעֶר שפּראַך, מיט דייטשעֶ ווער־טעֶר, פוּן די ביכעֶר אַרוים. „אַזאַ שניידעֶר־יונג איז דאָס, קיין יוד וועֶט שוין פוּן איהם נישט זיין״...

אין קיך שטעֶהעֶן אויסגעֶשטעֶלט אַלעֶ קינדעֶר, יונגלעֶך און מיידלעֶך (ערשט צוריקגעֶקומעֶנעֶ פוּן הדר, די ליכטלעֶך ברעֶנעֶן זיך נאָך אין די לאַמטעֶרנעֶלעֶך). אין מיטעֶן צווישעֶן זיי שטעֶהט רחל־ילאָה די בעֶקעֶרין און טיילט פוּן אַ גרויסעֶר שירץ אַרוים קלייניגעֶ האָ־ניג־לעֶקעֶכלעֶך, לאַנגעֶ פלעֶצעֶלעֶך, געֶמאַכט ווי פייגעֶלעֶך, וואָס זי האָט פאַר זיי געֶבאַקעֶן, ווארום, אַזוי איז שוין דעֶר מנהג פוּן לאַנג, צוּ טיילעֶן די קינדעֶר לעֶקעֶכלעֶך, אין דעֶר נאַכט, ווען מעֶן גיט אַוועֶק די אויסשטייעֶר צוּ נייעֶן.

XI.

דרַיי חופּות.

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאָה׳לעֶס התונה.
אַ שטילעֶ, קלאָרעֶ טבת־נאַכט.

נאָך אַ פּאָר טעֶג, ווי דעֶר שניי האָט אָהן אַנ׳אויפהעֶר געֶשאָטעֶן אויפ׳ן קלייניגעֶם שטעֶדטיל און בעֶשאָטעֶן עֶס פוּן קאָפּ ביז צוּ די פיס, איז אין אַ שעֶנעֶם פאַרנאַכט די לבנה אָנגעֶקומעֶן. זי האָט זיך געֶמאַכט אַ וועֶג דורך די וואָלקעֶנס און האָט דאָס שטעֶדטיל ליב־טיג געֶמאַכט אַזוי, אַז די קינדעֶר, וואָס זעֶנעֶן אַהיים געֶגאַנגעֶן פוּן הדר מיט די ברעֶנעֶנדיגעֶ לאַמטעֶרנעֶלעֶך, האָבעֶן זיך מיט זיי מעֶהר ניט בעֶנוצט פאַר אַ אילומינאַציעֶ, ווי אויך צוּ בעֶלייכטעֶן דעֶם וועֶג. נאָך דעֶר לבנה זעֶנעֶן אַרויסגעֶשוואומעֶן די שטערעֶן, יעֶדעֶר איינציג־

הייז, פון די בעהאַלטענע ערטער, וואו זיי ליעגען אין זייער רוה, און האָבען זיך אַלאָז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואָלקען און צווייטען אין די עקען וועלט אַריין. די שטערען האָבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האָבען געהויערט איבער'ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאַדעס ווייסע שעפּסען, איינם ביים צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אָפּען, די לעמפּלעך שיינען אַרויס, יונגעלעך האַפּען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפּערען אין גאַס. אין שטעדטיל איז אַ שמחה: דריי חופּות! דער גביר פון שטעדטיל, ר׳ יחזקאל, מאַכט התונה זיין יונגסטע טאָכטער לאָה׳לען. ר׳ יחזקאל׳ס פערד־יונג נאָטע פיהרט אונ־טער די חופּה יחזקאל׳ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין אַ ספר־תורה׳לע. ביי ר׳ יחזקאל׳ן וועט דער רב אַליין מסדר קדושין זיין. אַזוי פיעל חסידים, נגדים זענען אָנגעקומען אויף דער התונה, מיט אַ מוזיק פון סאַמע פידלען, און ר׳ נח בדחן אויך דאָ, — עס וועט זיין אַ לעבען!... אויך ביי נאָטעס חופּה וועט זיין ניט אַבי ווי. נאָטע וועט צודעקען יענטען דעם קאָפּ פאַר כל־ישׂראל. ניט אומזיסט איז שוין אַזאַ מנהג ביי די אַלטע בעלי־בתים, התונה צו מאַכען אַ דיענסט אין איין טאָג, ווען מען גיט די יונגסטע טאָכטער אויס. און היינט דער יום־טוב פון אַריינגעבען דאָס ערשטע מאָל אַ ספר־תורה אין חברה תהלים!

דאָס גאַנצע שטעדטיל איז פול מיט מחותנים און מחותנת׳טעס, מען ראַמפּעלט אַרום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלעק־לעך אין אַלע גאַסען. יונגען האַפּען זיך פון הינטען אַרויף, און עס איז אַ ליאַרים און געטומעל. עס בעווייזען זיך חסידים אין זיי־דענע היט, סאַמאַטענע היט, אין שטריימלעך און ספּאָדקעס, גע־קנייטשט אין דרייען, טיילען זיך כבודים אין דער גאַס. עס בעווייזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט אייל, אין שבת׳דיגע, טוכענע קאַפּאָטעס מיט׳ן שניט פון הינטען; מחותנת׳טעס מיט ברייטע שטערענטיכער, מיט האַריך־בערטלעך, מחותנת׳טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זיידענע ברייטע קליידער, ברוגזדיגע מוהמעס שטעהען פאַר די טהירען, אָנגעטהון מיט די קויטעלעך, מיט די בראָשקעלעך און וואַרטען אויף דעם שליטען, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די התונה־געסט (אַ ניי־מאָדישער אויפטהו), האָטש

זיי האָבען איינינע טריט נאָר אַריבערצוגעהן. מיידלעך, בעלי־בתי'שע קינדער (אַ פּאָר טאָג נאָך פאַר דער חתונה זענען זיי שוין אַרומגעגאַנגען מיט קליינע צעפּלעך, וועלכע זיי האָבען זיך געפלאָכטען, כּדי די האָהר זאָלען זיין „געקאַרבט"), זענען אויסגעציערט אין ווייסע קליידלעך, אין בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האַלטען זיי סאַמעטענע בייטעלעך אויף טאַנץ־געלד. עס געהען צום חתן בחורים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין סאַמעטענע היט, טייל אין משפּחה שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכען, אַז דער בחור האַלט ביי אַ שדוך טהון. עס בעווייזען זיך יונגלעך אין קאַפּעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, וואָס געהען מיט די מאַמעס אויף די חתונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעדטיל קומט אָן אויף איין פּלאַץ און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אָן, ווען מען וועט חתן־כּלה צו דער חופּה פאַר'ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפט אויך אַרום, בעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליעגט ווי אַ וואַרימער דעק איבערן שטעדטיל. ליכטיג, הימליך איז ווי ביי־טאָג. די שטערען ווינקען אַראָב, דער שניי פינקעלט אַרויף, בריליאַנטען פליהען אין אַויר אַרום, און די הייזלעך שטעהען אין די ווייסע קאָפּקעלעך אויפ'ן קאָפּ, און שליטענס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האַפּען זיך אויף פון הינטען אויפ'ן ברעטיל.

אין גאַס האָט זיך געהערט פידלען שפּילען הסידישע, לאַנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר' שלמה לינשעצער'ס פידעלע וויינט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אַהעקגעלאָזט אויף אַ שטיינער. די שטערען אין הימעל, די ווייסע וועלט אַרום און אַרום שווייגט און האָרכט זיך איין. הסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער ווייזען זיך ליכט און לאָמפּען. אויפ'ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. ווייבער שטעלען זיך פאַר די טהירען מיט אָנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פייערען צופלאַקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כּלה צו דער חופּה פאַר'ן שול־הויף. עס הויבען אָן געהן הסידים אין שוואַרצע שטריימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס שיטען זיך ווייבער אין בלאַנקענדיגע שטערנטיכער און מיט בריליאַנטען, וואָס זענען איינגעזעצט ווי שטערען. ברייטע, זיידענע קליידער רוישען. כּפול־שמונה'דיגע הבדלות פלאַקערען אין די הענד. שוואַרצע סאַמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראָ־

מען וואַסער אין ווייסען שניי. דער רבי איז אין אַ ווייסען האַלאַט זיך מיטען, און די שוואַרצע סביבה איז אַרום איהם. די לאָוויטשער רביצען אין דעם ברייטען שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזינקעס און מאַנדלען, קליינע הדר־יונגעלעך, מיידעלעך האַפּען די ראָזינקעס, וואָס פאַלען איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרייבען פונאַנדער די קינדער, מאַכען אַ וועג. עס ווייזען זיך חתן־כלה. זיי געהען ביידאַמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאָזטיכליך. די מחותנים געהען פון ביידע זייטען. ר׳ יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימעל, אין שיך און זאָקען גלייך מיט׳ן מחותן. די מחותנת׳טעס פיהרען די כלה אונטען אַרום. דאָס אַלץ וואַרפט אַן׳אַריסטאָקראַטישען גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּיעלען און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות לויכטען מיט...

נאָך דעם ערשטען צוג האָט זיך געוויזען דער צווייטער. נאָטע פיהרט יענטע׳ן אונטער דער חופּה. פון פאָרענט איז געלאָפען אַ יונג און האָט געטראָגען די שוהל־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבען און בערען, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך געבּרענט אין אַן׳אַנדערן קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקעל מיט די אַרומגעבונדענע באַקען׳ס בעמבע: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געסעל. אַ יונג האָט ערגעץ־וואו דערפּאַקט דעם שטאָדט־גרעגער, וואָס העננט אויפ׳ן קלאָץ פאַר דער קאָזע, און האָט אָנגעהויבען צו גרעגערן. יודען בעלי־עגלות האָבען אַרויסגענומען די שטולקאַצען פון די וועגען און חתן־כלה בעגלייט. רהל־לאָה די מוהמע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ בעל־עגלה ביי די הענד אָנגענומען און האָבען פאַר חתן־כלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען פייפען־צו, האַפּען קוילען שניי, קנעטען זיי פעסט און לאָזען אין די קעפ. דער חתן פיהרט די כלה. נאָטע זעהט אויס אין זיין שבת־היטעל, ווי גאָר אַן׳אָרענטליכער מענש, נאָר די אויגען ווינקען לאָבעסוואַטע פון הינטער דער חופּה אַרויס... די כלה יענטע, אָנגעטהון אין אָטהר׳לס שבת־קליידעלע, וויינט הויך אויפ׳ן קול. דער שטאָדט־רב געהט צווישען די מחותנים, בעלי־עגלות, וואָס זענען אין קאָרטענע האַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוועל און אין שוואַרצע שבת׳דיגע טיכער־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנת׳טע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדען, און מיט אַ שלייפעלע אויפ׳ן קאָפּ, פערלעגט די הענד אויף די זייטען.

און, אָננעהמענדיג אַ פערזאָרגטען מהותן ביי די באָקעס, טאַנצט זי מיט איהם אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט
האָב איך אויסגעפיהרט.
זאָל איך אַזוי לעבען,
זאָלען מיינע שונאים צופּלאַצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואָלענע באַקען באָמבעלט צו: בים־באָם! בים־באָם!

נאָך דעם צווייטען צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים". די טראָמייטערס האָבען פאָראויס פאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעדטיל. וואָס איז! צי איז משיח אין שטעדטיל געקומען! אויף די פערד רייטען פערשטעלטע יודען. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדען אויפ'ן קאָפּ, אַ מכשפה אין אַ קיטעל רייט אויף אַ בעזעם אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפען ווילדע ברואים און פיהרען דעם שטאָדטס־בכור אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטהון. האָלאָוועשקעס אין סמאָלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צו'ם הימעל געוואָרפען. שראָט אָן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי יריחו'ס מויערן איינגעהמען! שוואַרצע מאַסען יודען, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענד, מיט נגונים אויף די ליפּען, טאַנצען אַרום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספר־תורה'לע און האָבעט דערמיט בלינדערהייט: אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע! קיין וואַרים לעפעל עסען האָט דער סגי־נהור קיינמאָל ניט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפען, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשען צו אַ גראָשען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער אַ ספר־תורה'לע זיך געלאָזט שרייבען, אַ ספר־תורה'לע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יודען, די חברה תהלים האָבען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע!" מיט גלעקלעך עס בעהאַנגען, מיט אַ העמדעל בעניידט, מיט אַ בלעכענעם כתר'ל אויף די עץ־החיים'לעך האָט דאָס ספר־תורה'לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה'לע!" אהרון לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָבגעוואָרפען, דעם פעלדשער'ס קאַפּעלושיל זיך אָנגעטהון, מיט פעדערן עס נאָך בעפוצט, געהאַפּט דאָס ספר־תורה'לע און אַ טענציל

אין קאהן דערמיט געמאכט. דער בלינדער עקיבא פאטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאנצען ארום דעם ספר־תורה'לע, קושען עס, האלזען עס: אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פייערלעך קנאקען מיט, און די טראמייטען שאלען מיט, און די יודען מיט געזאנג, מיט געוואלדען, טאנצען צו, שפרינגען צו, און יונגען קנעטען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געוועזען ארומגערינגעלט מיט א נידריגען פלויט פון שווארצע, האלב־פערברענטע ברעטער, זענען די דריי הופות אנגעקומען. הינטער א ווייסען צודעק שניי, וועלכער האט געגרייכט ביז צו'ם פלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האט געקוקט מיט איהר ווייסער קאפקע אויפ'ן קאפ אין הימעל אריין; די לבנה האט זי מיט ליכט בעגאסען.

ביי דער חורבה האבען זיך די דריי הופות אבגעשטעלט. די נגונים פון די אלע דריי הופות האבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאנגען, פאר זיך, און האט בעזונדער אבגעקלונגען. און עס האט זיך געדאכט, אז די נגונים האלטען צווישען זיך מלחמה, איין כלי מיט דער צווייטער. די איידעלע, חסידי'שע פידלען, די בעל־עגלה'שע בעמבע און די בעל־הבת'ישע טראמייטען האבען זיך געקריגט, און איינע האט די צווייטע געוואלט נובר זיין...

הינטער דער שטאדט איז די וועלט ארום און ארום און ווייסען געוועזען בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געהען ארום, ווי אויף א גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז ווייט געהאנגען א נישט־בעשטימטע ווייסע המארע, וואס האט צוזאמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האט איינע אליין ארומגעשפאצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויפ'ן ווייס־בעשנייטען בארג איז אלץ נאך געלעגען אויסגעשפרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, וואס האבען קיים פון הינטער דער ווייסער דעק ארויסגעשטארט,

האט די לבנה ארומגעשפאציערט, און וואו נישט וואו און ווען נישט ווען א הויכע מצבה מיט ליכט בעגאסען. הינטער דעם פלויט פון בית־עולם איז דער שווארצער טייך געריננען, דער טייך, וואס מען זאגט וועגען איהם אין שטעדטיל, אז ער רינט פון משה רבנו'ס שטיין ארויס, און וואס זיין וואסער איז א רפואה צו קראנקע אויגען. נאר דער טייך אליין האט זיך נישט געלאזט צודעקען הינטער דער ווייסער צודעק. דא און דארט האבען זיך אין זיין שווארצן וואסער שטיקער שניי געגענאיבער דער לבנה געגלעצט, וואס האבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אייער... וויט הינטערן בית־עולם האט דער שווארצער טייך, אין געשטאלט פון א שווארצער רינגע, אין דער ווייסער אונענדליכקייט זיך פערבלאנדזעט, און מען האט נישט געוואוסט, וואו זיין סוף איז.

איינער אליין, מיט דעם פעקעל אויף דער פלייצע און מיט'ן שטעקען אין דער האנד, איז דער וואנדלער געגאנגען איבער'ן וועג, וואס פיהרט פארביי דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, וויס־בעשנייטע טאפאלען, וועלכע האבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווייסע עדות. דא איז אלץ רוהיג און שטיל געוועזן, געלעבט זיין טויט לעבען. אלט־קאזמער האט פון דערווייטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאנגען און דאס ווייטע שאלענדיגע עכא פון די טראמייטען און פון דער בעמבע. נאר דא האבען זיך די נגונים נישט געקריגט, נישט איינער געוואלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון א בעהאלטענער וועלט, האבען די טענער אהער געבלאנדזעט, און האבען זיך דא אינאיינעם אויסגעמישט, צוזאמענגעקלונגען: יעדער האט געגעבען זיין טאן אין ניגון, די הסידי'שע פידעל, די בעל־הבית'ישע טראמייט, די בעל־עגלה'שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געווארען פון איין שטעדטיל...

און דער וואנדלער צוזאמען מיט דעם ניגון האבען זיך אינאיינעם מיט דער שווארצער וואסער־רינגע ערגעץ וויט אין דער ווייסער אונענדליכקייט פערבלאנדזעט...

ס׳איז ערשיענען אין בעזונדערע ביכער

בערנשטיין׳ס נאַטורוויסענשאַפֿט פֿאַר׳ן פֿאָלק.

יעדער איינער ווייסט, וואָס פֿאַר אַ פלאַץ די נאַטור-וויסענשאַפֿט פֿאַרנעהמט אין דעם אומגעהייערן אוצר פֿון די מענשליכע קענטניסע. די נאַטור-וויסענשאַפֿט נעהמט אַרום אַלעס אין און אַרום אונז; זי בעשעפֿטיגט זיך מיט אַלע לעבעדיגע און ניט לעבעדיגע וועזענס און מיט די נאַטור-ערשיינונגען בכלל. זי ערקלעהרט אָדער פֿערזוכט צו ערקלעהרען אַלעס, וואָס רינגעלט אונז אַרום. מיט איין וואָרט, זי דרינגט דורך דעם גאַנצען אוניווערזום און פֿטאַרעט זיך צו עפֿענען פֿאַר אונז די טהירען פֿון די פֿערבאָרגענסטע וועלטען.

דער, וואָס וויל ניט אָבלעבען זיין לעבען אין אונוויסענהייט, דער, וואָס האַלט די אויגען אָפֿען און האָט אַ פֿערלאַנג צו וויסען און פֿערשטעהן אַלעס וואָס ער בעמערקט אין זיך און אַרום זיך, דער מוז אָנקומען צו דער נאַטור-וויסענשאַפֿט.

ניט אַלע קענען צוקומען צו די אונשעצבאַרע אוצרות פֿון דער וויסענשאַפֿט. די גרויסע מאַסע האָט ניט קיין צייט און קיין געלעגענהייט און קיין פֿעהיגקייט צו שטודירען די שווערע וויסענשעפֿטליכע ווערק פֿון די גרויסע פֿאָרשער. מחמת דעם האָבען זיך ביי יעדען פֿאָלק געפֿונען מענשען, וואָס האָבען געשאַפֿען נאַטור-וויסענשאַפֿטליכע פֿאָלקס-ביכער געשריבען אין אַ לייכטער שפּראַך און אַ לייכטען סטיל, אַזוי אַז יעדערער זאָל זיי פֿערשטעהן,. אויך אין דער אידישער שפּראַך זיינען די לעצטע יאָהרען ערשינען אַזעלכע ביכער, אָבער זיי זיינען אָדער ניט צוגעפּאַסט צו דער מאַסע און צו שווער פֿאַר איהר, אָדער זיי זיינען צו מאַנגעלהאַפֿט, און אין בעסטען פֿאַל זיינען דאָס נור אָבגעריסענע ברעקלעך פֿון דער גרויסער גאַנצער נאַטור-פֿאָרשונג. אַ פֿאָלשטענדיגע זאַמלונג פֿון פּאָפּולערע נאַטור-וויסענשאַפֿטליכע ביכער איז נאָך ביז איצט ניטאָ.

די יודישע איבערזעצונג ווערט געמאַכט פֿון דער לעצטער, פֿערבעסערטער און פֿערגרעסערטער אויפֿלאַגע, אונטער דער רעדאַקציאָן פֿון

א. פרומקין און מ. שפּירא.

ביז יעצט זענען ערשיענען 6 בענדער.

פּרייז פֿון ערשטען בוך 40 קאָפּ.; צווייטען בוך 30 קאָפּ.;	{	פּאָרטאָ פֿון יעדען
„ „ דריטען בוך 40 קאָפּ.; פֿערטען בוך 30 קאָפּ.		בוך 6 קאָפּ.
„ „ פֿינפֿטעס בוך 30 קאָפּ.; זעקסטעס בוך 20 קאָפּ.		

יעצט ערשיענען דער זיבעטער בוך פרייז 40 קאָפּ.

הויפּט פֿערקויף פֿיר רוסלאַנד: Б. ШИМИНЪ, Варшава, Налевки 33.

24 ביכער א יאהר

פון אנפאנג 1909 האט אנגעהויבען צו ערשיינען
שימינ'ס גרויסע

אלע 2 וואכען א בוך.

„וועלט-ביבליאטעק"

וועלכע ווערט ארגאניזירט לויט די בעסטע מוסטערן פון אזעלכע פערלאגען אין די איירָאפּעאישע ליטעראטורען.

ביז יעצט זיינען ערשינען פאלגענדע שריפטען:

1) מ. ז. פייערבערג וואוהין?
2) ארטור שניצלער'ס ווערק I באנד.
3-4) א. מ. וויסענבערג שריפטען I און II באנד.
5—6) היינריך היינע'ס שריפטען I און II באנד.
7—8—9) ז. שניאור'ס שריפטען I און II און III באנד.
10) רעדוארד קיפלינג. דאס בוך פון דער וויסטע.
11) י. שטיינבערג'ס שריפטען.
12) מ. סטאווסקי. אידיליען אין בילדער (זאמלונג).

דעם אבאנאמענטס-פרייז

אין רוסלאנד: יערליך 4 ר'; ½ יערליך 2 ר'; ¼ יערליך 1 ר'. אין אויסלאנד: 9 מארק, 11 פראנק, 6 גולדען, 9 שילינג, 2,50 דאלאר יערליך. אין לויט דעם ½ און ¼.

די אלע ביכער ערשיינען אין פראכט אויסגאבען מיט די בילדער פון די שריפטשטעלער.

אלע ביכער ערשיינען פינקטליך און ווערען באלד צושיקט די אבאנענטען.

אדרעס	Книжный маг. Б. ШИМИНА, Варшава Налевки 33. Buchhandlung B. SCHIMIN, Warschau, Nalewki 33.

ס'איז ארויס פון דרוק א נייעס ווערק

דער קאראהאד

צעהן דיאלאגען פון ארטור שניצלער.

דער „קאראהאד" איז איינע פון יענע ווערק און וועלכע דער גראסער אוטאר האט זיך ערלויבט אין א עכט-קינסטלערישע פארם אין אהן שום מאסקע פון צביעות אין בלומר'שטע צניעות פריי צו שילדערן די נאטירליכע נייגונגען פון דעם מאנספערזאהן צו דער פרוי, וואס זי דרוקט זיך אויס אין אלע שיכטען פון דער מאדערנער געזעלשאפט.

פרייז 30 קאפ.

Книжный магазинъ Б. ШИМИНЪ, Варшава, Налевки 33

פּרייז 70 קאפּ.

אדרעסע:

КНИЖНЫЙ МАГАЗИНЪ
Б. Шимина
Варшава, Налевки № 33.

BUCHHANDLUNG
B. Schimin
Warschau, Nalewki № 33.